

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK BASININDA TÜRK-ALMAN
İLİŞKİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ali Rıza ÖZDUMAN

İSTANBUL, 2008

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK BASININDA TÜRK-ALMAN
İLİŞKİLERİ**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan:

Ali Rıza ÖZDUMAN

050771284

Danışman;

Yrd. Doç.Dr. Burak Samih GÜLBOY

İSTANBUL, 2008

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim. ...05.2008

Ali Rıza ÖZDUMAN

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

06.06.2008

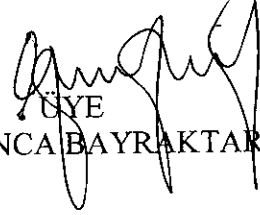
Enstitümüz *Uluslar arası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslar arası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 050771284 numaralı *Ali Rıza Özdoğan'ın* "Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**II. DÜNYA SAVAŞ'IN DA TÜRK BASININ DA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 08.05.2008 tarih ve 2008/13 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Kampüsünde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 7 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN

YRD.DOÇ.DR. BURAK SEMİH GÜLBOY

ÜYE

YRD.DOÇ.DR. GONCA BAYRAKTAR DURGUN

ÜYE

DOÇ.DR. LEVENT ÜRER

II. DÜNYA SAVAŞ'INDA TÜRK BASININDA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Ali Rıza ÖZDUMAN

Özet

Bu Tez Çalışmasında; II. Dünya savaşı sürecinde Türk-Alman ilişkileri ele alınmaktadır. 1939–1945 yılları arasında savaş öncesi ittifak girişimleri, savaşın başlaması, savaş süresince değişen dengeler, Türkiye üzerin de Müttefik ve Mihver baskıları, savaşın bitişi ve Türk basınının bu dönem de yapmış olduğu yayınlar tarihsel süreci içerisinde incelenmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurt da Sulh Cihan da Sulh” prensibi ışığında yönlendirilen Türk Dış Politikasının bu süreçte savaş dışı kalma stratejisi öne çıkartılmaktadır. II. Dünya savaşı boyunca öncelikli olarak Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkisi ön plan da tutulmakta ve müttefiklerle yürütülen ilişkilerin Türk-Alman ilişkilerini dolaylı olarak ilgilendirdiğinden tüm bu konular birbirleriyle bağlantılı bir şekilde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Türk-Alman İlişkileri, Türk Basını

TURKISH-GERMAN RELATIONS IN THE TURKISH PRESS DURING THE SECOND WORLD WAR

Ali Rıza ÖZDUMAN

Abstract

In this dissertation; Turkish-German Relations are considered during the Second World War. Pre-war attempts to forge an alliance, the start of war, the changing balances during the war, the Axis and the Allied nations' pressures upon Turkey, the end of the war and publications of the Turkish press having made in this period are examined. "Remaining out of war" as a wartime strategy the Turkish foreign policy which was directed under our great leader Mustafa Kemal Atatürk's crucial principle "Peace at home, Peace in the world" is brought to the fore. Turkish-German relations are primarily handled throughout the war and as the inter-allied relations and Turkish-German relations are indirectly interconnected, all these matters are thoroughly analysed.

Key Words: II. World War, Turkish-German Relations, Turkish Press

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni	
Jüri Sayfası	
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler	
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler	
Kısaltmalar	III

GİRİŞ	1
-------	---

I.BÖLÜM

1939–1940 DÖNEMİ

1.SAVAŞ ÖNCESİ İTTİFAK ARAYIŞLARI	3
1.1. İngiltere - Fransa Deklarasyonları Ve Almanya	3
1.2. 23 Ağustos Nazi-Sovyet Paktı Ve Türkiye	10
1.3. Türk-Sovyet İttifak Anlaşması Girişimi	13
1.4. 19 Ekim Türk-İngiliz-Fransız İttifakı	17
1.5. Balkan Bloğu Oluşturma Çabaları	22
2.SAVAŞIN BAŞLAMASI	25
2.1.Almanya'nın Çekoslovakya- Polonya İşgali	25
2.2.Von Papan' nin Büyükelçiliğe Atanması Ve Sebepleri	28
2.3.Türk Basınının da Savaşa Tepkiler	30
2.4.Fransa'nın Savaştan Çekilmesi Ve Türkiye'nin Savaş Dışı Hali	33
2.5.Molotov Mülakatı	37

II.BÖLÜM

1941–1942 DÖNEMİ

1.ALMANLARIN BALKANLARA ULAŞMASI	41
1.1.Almanya'nın Yunanistan'ı İşgali	41
1.2.Balkanlarda ki Alman-Sovyet Çekişmesi Ve Türkiye	45
1.3.Bulgaristan'ın Mivfer Saflarına Katılması	48
2.ALMAN-SOVYET SAVAŞI VE TÜRKİYE	50
2.1.24 Mart Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı	50
2.2.18 Haziran Türk-Alman Dostluk Ve Saldırmazlık Paktı	52
2.3.Alman-Sovyet Savaşı	55
2.4.Alman Propagandası Ve Pan-Türkizm	58

2.4.1. Saraçoğlu Hükümetinin Devrilmesine Yönelik Girişimler	61
2.4.2. Von Papen'e Suikast Girişimi	63
3.TÜRKİYE'NİN GÜNEYDOĞU SINIRINDA MİVFER-MÜTTEFİK ÇEKİŞMESİ	64
3.1.24 Nisan Irak Darbe Girişimi	64
3.2.İran' nın İşgali	67
3.3.Suriye Olayı	70
4.TİCARİ İLİŞKİLER	72
4.1. Krom Anlaşmaları(1941–1942-İngiltere)-(Clodius Anlaşması-Almanya)	72
4.2. Savaş Dönemi Ticari İlişkiler	75
III.BÖLÜM	
1943–1944–1945 DÖNEMİ	
1.MÜTTEFİK ÜSTÜNLÜĞÜ VE TÜRKİYE'Yİ SAVAŞA SOKMA ÇABALARI	78
1.1. Adana Konferansı	78
1.2. İtalya'nın Savaştan Çekilmesi	82
1.3. İngiltere'nin Rodos da Almanlar Tarafından Yenilgiye Uğratılması	84
1.4. I-II. Kahire Konferansı	86
1.5. Menemencioglu'nun İstifası Ve Nedenleri	90
2.SAVAŞIN SON SAFHASI VE TÜRKİYE	92
2.1. Krom İhracının Durdurulması	92
2.2. 2 Ağustos Almanya İle Tüm İlişkiler Kesildi	94
2.3. Türkiye'nin Almanya Ve Japonya' ya Savaş İlanı	99
2.4. 7 Mayıs Almanya'nın Savaşı Kaybetmesi	103
Sonuç ve Genel Değerlendirme	106
KAYNAKÇA	112
ÖZGEÇMİŞ	117

Kısaltmalar

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.k.	:Adı geçen kitap
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tez
A.Ü.	:Ankara Üniversitesi
C	:Cilt
Çev.	:Çeviren
S	:Sayı
s	:sayfa
SBF	:Siyasal Bilgiler Fakültesi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Osmanlı Devletinin, 17.yüzyıldan başlayarak güç kaybetmesi ve 19.yüzyıla gelindiğinde giderek zayıflaması Avrupalıların deyimi ile “Hasta Adam” olarak nitelendirilmesi oldukça kaygı vericiydi. Revizyonist akım gün geçtikçe güçleniyor ve Avrupa coğrafyası gün geçtikçe değişiyordu. Avrupa Devletleri sömürge faaliyetlerini giderek artırmakta ve aynı zaman da Osmanlı gibi statükoyu korumaya çalışan devletlerle karşı karşıya kalmaktaydı.

Bu süreçte dünya siyasetinde Sömürge politikasına karşı engel olarak görülen en önemli aktörlerden ikisi Osmanlı ve Almanya’dır. Birinci Dünya Savaşının çıkması ile aynı cephede yer alan bu iki devlet yakın ilişkilerini savaş sonuna kadar devam ettirmişlerdir. Fakat savaşın sonu umulduğunun aksine, ne Almanya ne de Osmanlı’nın istendiği gibi olmamıştır. Almanya’da bu yenilgi ardından yeni bir Hükümet kurulmuş, Osmanlı ise kendini Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yapılan Kurtuluş Mücadelesi içinde bulmuştur. Savaş sonrası Avusturya-Macaristan, Rus Çarlığının akıbetini Osmanlı da paylaşmış ve Kurtuluş savaşı ardından genç bir Cumhuriyet kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün göstermiş olduğu yolda ilerlemekte ve onun işaret ettiği “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” felsefesini dış politika eksenine oturtmaya çalışmaktadır. Atatürk, yakın bir savaş tehlikesini çok öncelerden sezmiş ve bu yönde dış politika çizgisini çizmiştir. Atatürk’ün ölümünün akabinde yerine Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü geçmiş ve Atatürk’ün çizmiş olduğu barış eksenli tarafsızlık politikasını devam ettirmiştir. Fakat korkulan olmuştur. Almanya kendini toplamış ve savaş başlamıştır. Almanya bitmek bilmeyen hırsların esiri olarak bu savaşı da kaybetmiştir. Türkiye ise diplomatik manevralar ile savaş dışı konumunu korumuş, ancak savaş sonu bir prosedür olarak Almanya ve Japonya’ya karşı savaş ilan etmiştir.

Bu çalışmada 2.Dünya savaşın da Türk-Alman ilişkileri siyasal, ekonomik ve askeri yönden incelenmiş ve o dönem basınının görüşleri göz önünde bulundurularak, dış politikamızın hassasiyetleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çalışma üç ana bölüm üzerinden incelenmiştir;

1939–1940 yılları arasındaki gelişmeleri incelediğimiz I.Bölüm de, savaş öncesi durum ve ittifak oluşturma çabaları ile savaşın başlaması araştırılmıştır. Çekoslovakya-Polonya'nın işgaliyle devam eden Fransa yenilgisi ve Alman-Sovyet yakınlaşması incelenmiştir. Aynı zaman da Türk basınının bu dönem de Müttefik yanlısı yayınları dikkat çekicidir.

1941–1942 yılları arası gelişmeleri ele aldığımız 2.Bölüm de ise Almanya'nın Balkanlara hızla ilerlemesi ile Yunanistan yenilgisi ve Bulgaristan'ın Mihvere katılımıyla Türkiye sınırlarında ki hareketlenmeler görülmektedir. En önemli olay ise Alman-Sovyet çekişmesi ve akabinde yaşanan Alman-Sovyet savaşıdır. Ayrıca bu bölümde yapılan, Türkiye'de ki Alman Propagandası, Güneydoğu sınırimızdaki gelişmeler ve Almanya ile yürütülen ticari ilişkiler incelenmiştir.1941 yılı Türk basını için Mihver yanlısı yayın yaptığı gözlemlenirken, 1942 yılı haber ve makalelerin de, iki tarafın denge de tutulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Son olarak 3.Bölüm içerisinde 1943–1944–1945 yıllarını içine alan kısımda, Müttefiklerin Mihver karşısında üstünlükleri, yapılan Konferanslar, Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı konuları incelenmiştir. Türk basını ise 1943 de tarafsızlık ilkesi kapsamında yayınlara devam etmiş, 1944–1945 yılları ise bu tarafsızlık yerini Müttefik yanlısı tutuma bırakmıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, I.Dünya Savaşı'nı çok iyi tahlil etmiş, II. Dünya Savaşı sürecinde tüm baskılara rağmen tarafsızlığını korumuş ve olası büyük bir felaketten kurtularak Birleşmiş Milletler de ki yerini almayı başarmıştır.

I.BÖLÜM

1939–1940 DÖNEMİ

1. SAVAŞ ÖNCESİ İTTİFAK ARAYIŞLARI

1.1. İngiltere - Fransa Deklarasyonları Ve Almanya

Almanya'nın üzerinde kurmak istediği ekonomik ve siyasi baskıdan rahatsız olan, Avusturya'nın ilhakı ile başlayan yayılma siyasetinin etkilerinin kendi topraklarına kadar geleceğinden çekinen ve son olarak Mart 1939'da Çekoslovakya'nın işgalinden tedirgin olan Türkiye, Almanya hakkında ki bakış açısını değiştirmiştir. “Hayat Alanı” teorisini tam anlamıyla yürürlüğe koyan Almanya, Çekoslovakya'nın ardından, 23 Mart 1939 günü Romanya'yı kendine bağlayan bir ekonomik antlaşmayı zorla imzalatmış, bu durum Türkiye'de endişeye yol açmıştır. Almanya'nın giderek Balkanlar'a kayması, sınırları belli olmayan “hayat alanı” projesinin Türkiye'yi de içine alma tehlikesi, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile antlaşmaya itmiştir¹.

Almanların, Balkanlar ve Türkiye üzerinde yarattığı tehlike üzerine düne kadar Türkiye'nin Almanya ile olan yakın ilişkilerinden rahatsız olmayan Türk basını, bir yandan Almanya aleyhine yazılar yazarken, diğer taraftan en kısa sürede İngiltere ve Fransa ile ittifak kurulmasını isteyen yazılar yayınlıyordu. Yunus Nadi “Şimdi Artık Bir Cihan Harbine Doğru” başlıklı yazısında, Çekoslovakya'nın işgalinden sonra, Türkiye'nin derhal batılılarla ittifak kurmasını isterken, Almanların istila programının süratle Doğu'ya kaydığını, Türkiye'nin derhal bu ittifaka dâhil olması gerektiğini savunuyordu². Bir ölçüde

---

¹Sander, O., Siyasi Tarih, Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e kadar, Ankara, 1989, s. 146; Burçak,R.S., Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939–16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız üzerindeki Tesirleri, Gazi Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1983, s. 26; Armaoğlu, F., 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980), Ankara, 1983, s.354

²Nadi, Y., “Şimdi Artık Bir Cihan Harbine Doğru” , Cumhuriyet, 20 Mart 1939

hükümetin yayın organı niteliğindeki Ulus Gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay ise, ülke içi seçimleri ve yeni hükümeti yorumlarken, yakın tarihte Türkiye için herhangi bir savaş tehlikesinin söz konusu olmadığını savunuyordu³. Ancak, İtalya'nın Nisan 1939 başında Arnavutluk'u işgali üzerine, Türkiye'nin tepkisi çok sert olmuştu. Türk Hükümeti, toprakları üzerindeki emellerini iyi bildiği İtalya'nın Arnavutluk Savaşı, Almanya ile beraber Türkiye'ye yönelmesinden endişe ediyordu ve batı ile ittifakı zorunlu görüyordu⁴. İsmet İnönü ise bu durumun son derece kaygı verici olduğunu görüyor ve tarafsız kalmanın artık çok zor olduğunu belirtiyordu⁵. Yunus Nadi artık tarafsız kalınamayacağını “Şimdi Artık Bir Cihan Harbine Doğru” başlıklı makalesi ile açıkça belirtiyordu. Fakat aynı düşünce içerisinde olmayan ve kesinlikle tarafsız kalınmasını savunanlar da vardı. Nadir Nadi ve iktidarın görüşünü açıklayan Falih Rıfkı Atay ise herhangi bir blok içine girmenin çok yanlış olacağını savunanların başında geliyordu. Atay tarafsızlık konusunda ki fikrini “Dış Politika ve Rivayetler” başlıklı makalesinde şu şekilde yansıtıyordu. “...sulh, milli emniyet ve milli müdafaa prensiplerimiz meydandadır. Bu prensipler dışın da kimse ile ne davamız vardır ne de kudretli ve emin Türkiye'miz için hususi bir tehlike bahis mevzuudur”⁶. Nadir Nadi ise “Lüzumsuz Endişelere Karşı” yazısında şu şekilde düşüncesini ifade etmiştir. “Yurdumuzu müdafaa için mutlaka bir tarafta mı olmak lazım... Ne diye şimdiden kendimize bir taraf bulmak çarelerini araştıralım”⁷. Nadir Nadi 21 Nisanda ki “Bekleyebiliriz” başlıklı yazısında fikrini değiştirerek, Almanya'nın Avrupa üzerindeki etkisini görerek savaşın kaçınılmaz olacağını ve Avrupa'nın tekrar şekilleneceğinden bahsetmektedir⁸.

Avrupa'nın topyekûn bir savaşa yönelmek üzere olduğu bir zamanda, İngiltere'den gelen siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirme ve ittifaklar kurma isteği, kısa bir tereddüt anından sonra Türkiye tarafından kabul görmüştür. İngiltere, II. Dünya savaşı öncesi, İtalya'nın Doğu Akdeniz'de yarattığı tehdit ve tehlike üzerine, böyle bir ittifakta yarar görmüştü.

---

³ Atay, F. R., “Hükümet ve Yeni Seçimler” Ulus, 28 Mart 1939

⁴ Ulus, 12 Nisan 1939; Aydemir Ş. S., İkinci Adam(1938–1950),İstanbul, 1968, Cilt II. İstanbul, s.107; Sander, O., a.g.k., s.146-147.

⁵ Aydemir, Ş. S., a.g.k, s.105

⁶ Atay, F. R., “Dış Politika ve Rivayetler”, Ulus,29 Mart 1939

⁷ Nadi, N. , “Lüzumsuz Endişelere Karşı” ,Cumhuriyet, 26 Mart 1939

⁸ Nadi, N. , “Bekleyebiliriz” , Cumhuriyet, 21 Nisan 1939

İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin ardında, Yunanistan ve Romanya'ya garantiler veren İngiltere, karşılıklı bir yardım antlaşması imzalanmasını 12 Nisan 1939'da Türkiye'ye önerdi⁹. İngiltere yaptığı bu öneri ile İtalya'nın Türkiye'ye yönelebilecek bir tehdidini ve olası bir İtalya-İngiltere savaşına karşı, karşılıklı yardım antlaşması imzalamak istiyordu. Almanya ile ilişkileri giderek bozulan, mihver bloğundan topraklara yönelebilecek bir tehditten çekinen Türkiye, İngiltere'nin yatıştırma politikasını terk etmesini göz önünde bulundurarak, 15 Nisanda verdiği cevapta teklifi olumlu karşılamakla beraber verilecek garantinin iki taraflı olmasını istedi¹⁰. Türkiye'nin diğer istekleri şöyleydi; Mihver devletleri tarafından Akdeniz ve Balkanlar da saldırıya geçilmedikçe Türkiye'nin tarafsızlığının korunması, olası bir saldırı anında Boğazların savunması için İngiltere'nin yardım etmesi ve Sovyetler Birliği'nin işbirliğinin sağlanmasıydı. Aynı gün iki ülke resmi görüşmeleri başladı. 4 Mayıs 1939 da Dışişleri Bakanlığı'ndan tüm elçiliklere gönderdiği yazıda, Barış Cephesi hususunda şu açıklamalar da bulunuyordu ; "...harici siyaset programını tam bir bitaraflığa istinad ettirirken bir aylık hadiset, bu bitaraflığın olduğu gibi muhafazasına imkân kalmadığını ve kurulan emniyet cephesine Türkiye'nin iltihakının bir zaruret olduğunu göstermiştir. İngilizlerle müzakeramız, politikamızın açıkça onların tarafına temayülü esası üzerine inkişaf ediyor. Fransızlarla da aynı esas dairesinde münasebata girişilmektedir."¹¹

12 Mayıs 1939'da ise, Türkiye ve İngiltere yayınladıkları ortak deklarasyonda, uzun süreli bir karşılıklı yardım antlaşması imzalanana kadar, olası bir saldırı durumun da karşılıklı yardım ve işbirliği konularında anlaşmalarını ilan ettiler¹². İngiltere, Türkiye'nin isteklerini olumlu karşıladığını 19 Nisanda verdiği cevapla bildirdi. Türk hükümeti, Cumhurbaşkanı İnönü başkanlığında toplanarak durumu görüştü ve sonuçta İngiltere ile bir

---

⁹ Koçak, C., Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945),Ankara,1986, s,113; Esmer, A.Ş.; Sander O., Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1983, c . I. II. Ankara, S. B. F. Yayınları, 1987, s.138; Soysal, İ., "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", Belleten, C.XLVI, Sayı: 182, (Nisan 1982),s.374; Dışişleri Bakanlığı Türkiye Dış Politikasında 50 YIL, Montreux ve Savaş Öncesi Yıllar (1935-1939),Ankara,1974,s.192

¹⁰ Armaoğlu, F., "İkinci Dünya Harbinde Türkiye",S.B.F. D. ,c.XIII,No.2, (Haziran 1958),s.142; Dışişleri Bakanlığı Türkiye Dış Politikasında 50 YIL, Montreux ve Savaş Öncesi Yıllar (1935-1939)s.194

¹¹ Kunalp, Z., İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti, İstanbul,1982,s.12-14

¹²Uçarol, R., Siyasi Tarih (1789-2001), İstanbul, Der yay. ,2008, s.779; Özgüldür, Y. ,1923-1945 Dönemi Türk-Alman İlişkileri, Ankara,1991,s.144

antlaşma yapılmasına karar verildi¹³. Karar üzerine Şükrü Saraçoğlu, 25 ve 26 Nisanda İngiliz ve Fransız büyükelçilerine birer mektup göndermiş, yapılacak olan Türk-İngiliz antlaşmasının genel bir portresini çizerek benzer bir antlaşmanın İngiltere ile Sovyetler ve Türkiye ile Sovyetler arasında da imzalanmasını, ayrıca Türkiye'ye yapılacak ekonomik ve askeri yardım için hemen görüşmelere başlanmasını istemiştir. Bu isteklerin kabul edilmesi halinde sürekli bir yardımlaşma antlaşmasının yapılabileceğini belirtmiştir¹⁴. İngiltere hükümeti ise 29 Nisanda, Saraçoğlu'nun mektubuna verdiği cevapta, mektubu olumlu karşıladığını ancak, Türkiye'ye yapılacak yardım ve Sovyetlerle kurulacak temas işlemlerinin uzun zaman alacağını öne sürerek ilk planda ortak bir bildirge yayınlanmasını, akabinde de Ankara ve Londra'da müzakerelere başlanacak bir ittifak antlaşmasının imzalanmasını istemiştir¹⁵.

Türkiye ile İngiltere arasında 15 Nisan 1939'dan beri süre gelen müzakereler sonucu 12 Mayıs 1939'da Türkiye'yi Barış Cephesi'ne bağlayan bildirge Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Başbakan Dr. Refik Saydam tarafından açıklanarak oy birliği ile kabul edildi¹⁶.

Bu deklarasyonun iki önemli özelliği ön plana çıkmaktaydı. İlki, devletin aralarında kendi güvenlikleri için bir ittifak antlaşması imzalamak kararı almalarıyla, Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde, etkili bir şekilde işbirliği yapmaya ve birbirlerine her türlü yardımda bulunmaya hazır olmaları, diğeri ise bu deklarasyonun ve ileride yapılacak antlaşmanın hiç bir devlete karşı olmayacağı idi¹⁷. İngiltere ile ilan edilen deklarasyonu, Türk kamuoyu ve devlet adamları sevinçle karşılamış,¹⁸ İngiltere'de Batı demokrasilerinin başarısı olarak nitelemiştir. Bildirge

---

¹³Dışişleri Bakanlığı, a.g.k, s.196–197; Soysal, a.g.m, s.378–379.

¹⁴ Soysal, a.g.m, s.380–381

¹⁵ Soysal, a.g.m, s. 381

¹⁶Ayın Tarihi,No.66,Mayıs 1939, s.215–216; Soysal, a.g.m, s. 382–385; Dışişleri Bakanlığı, a.g.k. , s.210

¹⁷Gönlübol, M. ve Diğerleri, Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919–1983, c. I. II. Ankara, S. B. F. Yayınları, 1987, s. 139

¹⁸Esmer, A. Ş., “Türk-İngiliz Deklarasyonu”,Ulus, 13 Mayıs 1939; Atay, F. R., “Dünkü Tarihi Karar”, Ulus,13 Mayıs 1939; Safa, P., “Sulha Doğru”,Cumhuriyet,14 Mayıs 1939; Nadi,N., “Anlaşmadan Sonra”,Cumhuriyet, 14 Mayıs 1939

Sovyetler Birliği'nde de iyi karşılımmış hatta Sovyetler için Almanya'nın Avrupa'da ki yayılımcı politikasına engel bir adım atıldığı değerlendirmesi yapılmıřtır¹⁹.

Türkiye, 12 Mayıs'ta İngiltere ile bir bildirme imzalamasına karşılık, Fransa ile aynı içerikli bir bildirme ancak Haziran sonunda yayınlayabilecektir²⁰. Bu gecikmede etkili unsur Hatay sorunu idi. İki lke arasında hala çözümlenememiş olan bu sorun, İngiltere'nin Fransa üzerinde yaptığı baskı sonunda özmlenmişti. Fransız-Türk ortak deklarasyonu, 23 Haziran 1939 tarihinde Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasına ilişkin anlaşma ile birlikte yayınlandı²¹. Böylece, Türkiye-İngiltere-Fransa arasında ileride imzalanacak ittifak antlaşmasının önemli ikinci aşaması sonuçlandı. Aynı zaman da ittifak imzalanana kadar, Akdeniz'de çıkabilecek bir olumsuzluğa karşı hazırlıklı olunacak ve karşı tarafça yapılacak bir müdahale anında, işbirliği yapılacak, son olarak Balkanların güvenliği ön planda tutulacaktı²².

Türkiye anlaşmalardan önce bir yandan İngiltere ve Fransa ile ittifak görüşmelerini sürdürürken, diğer yandan Sovyetler Birliği ile Ankara'da görüşüyordu. Batı'dan Alman, Doğu'dan Japon tehditlerinden çekinen S.S.C.B. hem İngiltere ve Fransa ile görüşmelerini sürdürüyor, hem de başta Türkiye olmak üzere Balkan devletleri ile görüşmeler yapıyordu²³. İngiltere ve Fransa ile yaptığı görüşmelerin her aşamasını Sovyetler Birliği'ne bildiren Türkiye, esasında Rusya ile de benzer bir antlaşma imzalamak istiyordu²⁴. Ancak, bu konuda aceleci davranmıyor ve önce İngiltere ile yapılan görüşmelerin neticelenmesini istiyordu. Oysa Sovyetler Birliği, Dışışleri Komiser Yardımcılarından Vlademir Potemkin'in 28 Nisan 1939'da Ankara'ya yollamış ve Türkiye ile görüşme masasına oturmak istediğini bildirmiřti²⁵. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı görüşmelerden son derece memnun olduklarını bildiren Potemkin, Türkiye-İngiltere-Fransa-Sovyetler Birliği ittifakını kurmak istediklerini, 5 Mayıs'a kadar

---

¹⁹ Esmer - Sander, a.g.m, s.150; Ayın Tarihi, No: 66, Mayıs 1939, s.250; Gönlübol ve Diğerleri, a.g.k, s. 139

²⁰ Bayraktar, B., Karakaş, M. ve Özsoy, H., ağdaş Türkiye Tarihi, İstanbul, 2002, s.278-279

²¹ Esmer - Sander, a.g.m, s.145

²² Gönlübol, a.g.k. , s.145

²³ Burçak, a.g.k, s.37; Dışışleri Bakanlığı a.g.k, s.216

²⁴ Deringil, S., Denge Oyunu, İstanbul, 1994 ,s.75 ;Dışışleri Bakanlığı a.g.k.,s.216; Burçak,a.g.k. ,s.37;Esmer-Sander,a.g.m.,s.144

²⁵ Uçarol,a.g.k. ,s.781;Dışışleri Bakanlığı,a.g.k.,s.217; Deringil ,a.g.k,s.75

Ankara’da sürdürdüğü temaslarda Türk temsilcilere bildirmişti²⁶. Mihver Bloğundan gelebilecek saldırılara karşı İngiltere ve Fransa’nın desteğini alan Türkiye, kendisi için bir endişe kaynağı olan, ama iyi ilişkiler kurmak için fırsat kolladığı Sovyetler Birliği’nin, ittifak kurma isteğinden son derece mutlu olmuştu.

Almanya yapılan anlaşmanın ardından 19 Mayıs’ta Hans Kroll üzerinden Menemencioğlu ile görüşerek Doğu Akdeniz ve Balkanlarla ilgili bazı taleplerini ilettiler ve bir Türk-Alman Saldırmazlık Paktı önerdi²⁷. Türkiye’nin kendisi ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini koparma noktasına getirip, İngiltere, Fransa ve S.S.C.B.’ne yanaşmasına, Almanya çeşitli yollardan tepkiler gösterdi. Bu tepkilerin diğer bir sebebi olarak Von Papen’in 12 Mayıs’taki Deklarasyonla ilgili Berlin’e gönderdiği rapordur. Raporda Papen “Türkiye de bizim şuan da ki etkimiz İngiltere ve Fransa’nın etkisinden aşağı kalırsa, Türkiye’nin doğusunda ki ülkelerde, Irak, İran ve Arap Dünyasıyla olan ilişkilerimiz ölümcül bir darbe yemiş olur”²⁸. Türk- İngiliz, Türk-Fransız, Türk-Sovyet görüşmelerine diplomatik açıdan çok sert tepki vermeyen Almanya, ekonomik alanda sert tedbirler almıştır. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 7 Mayıs tarihinde Türkiye’nin Almanya’ya ısmarladığı tüm savaş malzemeleri sevkinin durdurulmasını emretti²⁹. 14 Mayıs’ta ise bizzat Hitler, Türkiye ile imzalanan satış anlaşmaları gereklerinin yerine getirilmesini yasakladı³⁰. Böylece Crupp’un, Kiel’deki tersanelerinde inşa edilmekte olan “Batıray” denizaltısı, denize indirilmesine karşılık, Türkiye’ye verilmedi³¹. Haliç’te bizzat Almanlar tarafından yapılan “Atılay” ve “Yıldırıy” denizaltılarının motorları, Türkiye’ye gönderilmedi. Ayrıca, 17 adet, 15 cm. lik Crupp topu, 12 adet, 21 cm. lik Skoda topu, 12 Torpido, 60 adet Messerschmidt-109 avcı uçağı ve 8 adet Heinkel-111 tipi savaş uçağı teslim edilmedi. Diğer yandan, Alman Hükümeti, 24 Mayıs’ta 150 milyon Mark’lık kredi anlaşmasını parafa etmemeyi, 31 Ağustos’ta sona erecek olan 25 Temmuz 1938 tarihli mal ve ödeme anlaşmasının uzatılmasına ilişkin görüşmeleri ertelemeyi kararlaştırdı³². Almanya’nın Mayıs ayında başlattığı ekonomik ve askeri baskıları, Temmuz ve Ağustos

---

²⁶ Dışişleri Bakanlığı ,a.g.k.,s.218

²⁷ Koçak, a.g.k., s,112-113-114

²⁸ Deringil, a.g.k. , s.74

²⁹ Uçarol, a.g.k, s.779

³⁰ Koçak, a.g.k, s.115

³¹ Ulus,29 Mayıs 1939;Cumhuriyet,31 Mayıs 1939

³² Koçak, a.g.k. s.115

aylarında da devam etti. Hatta Alman Dışişleri Bakanlığı, daha ileri giderek Türkiye ile tüm ticari ilişkilerini kesmeyi düşündü ise de, krom ithalatı yüzünden bu fikrinden vazgeçmek zorunda kaldı³³. Aslında, tüm ticaretin kesilmesiyle şüphesiz Türkiye zarara uğrayacaktı ama bu ticaret açığını İngiltere ve Fransa ile geliştirilecek ticari ilişkilerle kapatma imkânı vardı. Oysa Almanya, yaklaşan savaş ortamında, krom gibi çok önemli bir maddeden ve Türkiye’den temin ettiği diğer hammaddelerden yoksun kalmayı göze alabilecek durumda değildi. Hele Almanya’nın ekonomik kısıtlama kararları karşısında, Türkiye’nin karşı atağa geçmesi Almanya’yı zor durumda bırakmıştı. Nitekim Haziran ayı başından itibaren, Almanya’nın Türkiye’ye teslim etmesi gereken Skoda topları ve denizatlıları vermemesi, savaş malzemesi sevkiyatını sebepsiz olarak durdurması üzerine, tepki sert olmuştur. Numan Menemencioğlu, Alman hükümet temsilcisi Kroll’a Almanya Türkiye’ye savaş malzemesi satmak istemezse, krom sevkiyatının hemen kesileceğini bildirmişti³⁴. Bu arada, Türkiye’den çok yüklü siparişler alan Alman silah sanayinin önde gelen isimleri, hükümeti Türkiye’ye karşı daha ılımlı davranmaları için baskı altına aldılar³⁵.

Türkiye’nin 19 Ağustosta Kroll’a krom ihracatını durduracağını bildirmesi, Alman hükümetinin gelen iç baskılara rağmen aldığı kararlardan tam olarak vazgeçmemesi, ticaret antlaşmasının yenilenmemesi üzerine, iki ülke ticareti 1 Eylülde tamamen durdu³⁶.

Almanya’nın, Türkiye’yi batılı devletlerle bir ittifak yapmaktan alıkoymak için sürdürdüğü ekonomik baskı politikası, bir sonuç vermemiştir. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ayrı ayrı deklarasyonlar yayınlanmış ve batı dünyası ile bir ittifaka yönelmişti. Almanya, Türkiye’nin bu girişimlerini önleyememiştir ama Sovyetler Birliği ile benzer bir diyaloga girmesini ve antlaşma imzalamasını önlemekte başarılı olmuştur.

---

³³ Uçarol, a.g.k, s.780

³⁴ Koçak, a.g.k. ,s.116

³⁵ Özgüldür, a.g.t, s.147

³⁶ Glasneck, J., Türkiye’de Faşist Alman Propagandası, (çev. A.,Gelen) , İstanbul,1977, s.105–106

1.2. 23 Ağustos Nazi-Sovyet Paktı ve Türkiye

Çekoslovakya ve Arnavutluğu işgali ile başlayan 22 Mayıs 1939 tarihli Alman-İtalyan Çelik Paktı ile devam eden süreçte, İngiltere durumun ciddiyeti görmüş, Almanya'nın "Hayat Sahası" politikasını uygulamaya koyacağını öngörerek Polonya, Romanya ve Yunanistan'a askeri güvenceler vermiştir. Almanya'ya karşı oluşturulacak bu barış cephesi için, Fransa ile Rusya'nın katılımıyla görüşmeler başlamış, fakat umulan sonuç alınamamıştır³⁷. Akdeniz'deki İtalyan tehlikesi nedeniyle batılı ülkelerle müzakerelerini devam ettiren Türkiye ise Sovyetlerle olan ilişkilerini göz ardı etmeyerek, tüm politik manevralarını Sovyetlerle olan ilişkilerini göz önünde tutarak yapmaktaydı. Çünkü Sovyetler, istiklal savaşı yıllarından bu tarafa Türk dış politikasının temel unsurlarından birini teşkil ediyordu. Böylece Türkiye dış politikasında, hem İngiltere'ye hem Sovyetlere dengeli olarak ağırlık veriyordu. Türkiye aynı zamanda mihver devletlerine karşı başlatılmış olan barış çabalarına, Sovyetlerin katılarak bir paktın imzalanabileceğini umuyordu. Ulus gazetesin de yayınlanan bir yazıda Sovyetlerin Barış Cephesinin bir parçası olduğu, bunun dışındaki her şeyin gerçek dışı kabul edileceği vurgulanıyordu³⁸. Oysa Sovyetler, Türkiye'nin batılılarla girişmekte olduğu müzakereleri endişe ile izliyor, hatta Potemkin, Türk-İngiliz müzakerelerinin, Sovyetlerin tahmininden daha fazla gelişmiş olduğunu vurguluyordu³⁹. Mihver tehlikesine karşı bir barış çemberi oluşturmak amacıyla Moskova'da, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa arasında görüşmeler sürerken 23 Ağustos 1939 tarihinde sürpriz bir haber yayıldı⁴⁰. Sovyetler, Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamıştı⁴¹. Bu pakt, Türk dış politikasının hareket tarzını büsbütün karıştırdı. Çünkü Türkiye, Barış Cephesine, Sovyetlerin de katılacağını

---

³⁷ Sander, O., Siyasi Tarih 1918–1994, 2003, s.64

³⁸ Ulus, 17 Mayıs 1939

³⁹ Oran, B., "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir?" Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970, S.B.F.D., c.XXV, Sayı 1, (Mart 1970), s.48.

⁴⁰ Uçarol, a.g.k. ,s.780

⁴¹ Gönlübol, a.g.k. ,s.140; Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", s.146; Soysal, a.g.m, s.402.

hesap ederek girmişti. Böyle olunca sadece İngiltere ve Fransa ile baş başa kalıyordu. Bu pakt aynı zamanda Türkiye'nin kuzeyindeki emniyetini de ortadan kaldırıyordu⁴².

Türk basını ise ilk etapta oldukça şaşırmasına karşın gelişmeleri olumlu yorumlamaya çalışıyordu. Asım Us ise biraz daha çelişkili ifadeler kullanmaktadır; “...Sovyetler bazılarının zannettiği gibi Avrupa devletlerini birbirine düşürmek ve harb neticesinde hepsini takatten düşürme niyetin de ise bu vaziyetten istifade edebilir. Fakat Moskova Hükümetinin böyle bir şey olmadığı surette, sulh cephesine iltihak ederek dünya sulhüne hizmet edebilir⁴³...”

Falih Rıfki Atay gelişmeleri temkinli bir şekilde de olsa şöyle belirtiyordu; “...Bugünlerde Moskova’dan beklenen havadis, büyük demokrasilerle Sovyetler arasında ki askeri ve siyasi müzakerelerin neticesi hakkında idi. Onun için Adem-i tecavüz paktının imza edildiğini bildiren telgraflar adeta bir darbe tesiri yapmıştır. Bu mesele hakkında kati mütalaalar söylemek sırası gelmemiştir. Adem-i tecavüz paktının hakiki mahiyetini muhakeme etmek için imza edilmiş olan paktın umumi mahiyeti haricinde daha etraflı ve bilhassa müzakerelere hakim olan zihniyeti gösterir tafsilat beklemek icab eder”⁴⁴...

Tan gazetesinin başyazarı Zekeriya Sertel ise “...Şimdi Hitler daha cesurane konuşacak, davaların da daha harpçi olacak ve demokrasilerin tehdidine daha az ehemmiyet verecektir...” şeklinde görüş bildiriyordu⁴⁵. Yunus Nadi bu konuda daha ihtiyatlı bir tutum içerisindeydi; “...bu muamelelerin iç yüzünde gizli safhalar bulunacağını farz etmek zaruri oluyor”⁴⁶. Yunus Nadi yapılan bu Pakt içerisinde şuan için belli olmayan unsurların varlığından bahisle, bu detayların ortaya çıkacağı günlerin beklenmesini daha faydalı olacağını belirtiyordu. Savaş çıkma olasılığını zayıf gören Nadi bu ittifakın Sovyetlerin komşularını ve Balkanları da içine alan bir bölgeyi savaş alanı

---

⁴² Kurat, Y.T., “ 50 Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası (1923–1973)”Belleten. C.XXXIX. Sayı 154, Nisan 1975,s.270.

⁴³ Us, A., “Harbi Mi? Sulh Mu?” Vakit,24 Ağustos 1939

⁴⁴ Atay, F. R., “Almanya ve Sovyetler” Ulus,25 Ağustos 1939

⁴⁵ Sertel, Z., Sovyet-Alman Anlaşmasının Gaye ve Manası”, Tan, 24 Ağustos 1939

⁴⁶ Nadi, Y., “Rus-Alman Paktından Sonra”, Cumhuriyet, 25 Ağustos 1939

dışına iteceğini savunuyordu⁴⁷. Basının diğer önemli yazarlarının da bu konuyla ilgili tepkileri paralel ve temkinliydi⁴⁸.

Türkiye, bu gelişmelere rağmen hem Sovyetler ve hem de İngiliz-Fransız cephesiyle ittifak ilişkilerine girerek iki dostluğu bağdaştırmaya çalıştı. İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Palairet 25 Ağustosta Nazi –Sovyet Paktı'nın, Ankara'da Von Papen tarafından hazırlanmış olabileceğini, bunun asıl amacının Türkiye'nin barış cephesine ihanet etmesi ve Almanlarla işbirliğine girmesi olabileceği yönünde haberler aldığını bildiriyordu⁴⁹. Fakat Yunus Nadi'nin belirttiği gibi Sovyetler, Barış Cephesi görüşmelerinde talep ettiği, Almanlara karşı zaman ve alan kazanma politikasını, ancak bu anlaşma ile kazanacağını düşünerek, Almanlarla bu şekil bir pakta imza atmıştı⁵⁰. Almanya ise yapılan bu Paktın, Türkiye'nin Alman karşıtı dış politikasını değiştirip MİHVER saflarına geçirilmesi için bulunmaz bir fırsat olduğunu değerlendirmekteydi⁵¹. Bu sırada Almanya 1 Eylül 1939 günü Polonya'ya saldırmış, 3 Eylül günü ise İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiş, böylece II. Dünya Savaşı başlamıştı.

---

⁴⁷ Nadi, Y., “Alman Rus Anlaşması”, Cumhuriyet, 23 Ağustos 1939; “Alman-Rus Paktı Üzerine”, Cumhuriyet, 24 Ağustos 1939; “Balkanlar Ciddi Karar Günlerindedirler.”, Cumhuriyet, 26 Ağustos 1939; “Alman-Rus Paktı Balkanlıları asla Şaşırtmamalı”, Cumhuriyet, 27 Ağustos 1939

⁴⁸ Ebuzziya, Z., “Son Vaziyet Karşısında”, İkdam, 24 Ağustos 1939; Yalçın, H.C., “Alman-Rus Anlaşması”, Yeni Sabah, 24 Ağustos 1939; Sertoğlu, M., “İki Zihniyet”, Yeni Sabah, 24 Ağustos 1939; Sadak, N., “Başka Yapacak Şey Yoktu.”, Akşam, 24 Ağustos 1939

⁴⁹ Deringil, a.g.k. ,s.81

⁵⁰ Sander, a.g.k. ,s.64–65

⁵¹ Deringil, a.g.k. ,s.81

1.3. Türk-Sovyet İttifak Anlaşması Girişimi

Sovyetler Birliği, Almanya ile 23 Ağustos 1939 tarihinde saldırmazlık paktı anlaşmasını imzalaması, Türkiye'nin telaşa kapılmasına sebep oldu. Türkiye, Sovyetler Birliği'ni Avrupa'nın doğusunda Almanya'ya karşı bir güç dengesi olarak görüyordu. Yapılan bu anlaşmayla bu güç dengesi de yıkılıyordu. Fakat Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov yaptığı açıklamada, Türkiye'nin endişe etmesine gerek olmadığını, Sovyet-Alman anlaşmasının, Türk-Sovyet ilişkilerini bozmayacağını elçiliğimiz aracılığı ile Türkiye'ye iletmişti⁵².

Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, hem Potemkin'in ziyaretini iade, hem de iki ülkeyi ilgilendiren sorunlar üzerinde görüşmek amacıyla Moskova'ya davet edilmişti. 25 Eylül 1939 tarihinde Moskova'ya giden Saraçoğlu'nun amacı, Türk-Sovyet dostluğunun sürmesini sağlamak ve İngiltere ile Sovyetlerin dostluğunu bağdaştırmaktı⁵³. Fakat bu ziyaret gündemi oldukça meşgul etmişti. Saraçoğlu'nun Moskova'ya gidişi oldukça eleştirilmişti.

Bu konuda diğer bir görüş ise, Almanya, Türkiye'nin Batılılarla ittifak etmesini önlemek için Sovyetlere baskı yapmış ve Sovyetlerde, Boğazların Batılıların eline geçmesini önlemek için Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya davet etti şeklindedir⁵⁴.

Türk basını ise bu ziyaretten, Ankara'ya yapılan ziyareti iade etmek için yapıldığı şeklinde söz ediliyordu. Bu koşullar altında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu 25 Eylül 1939 günü Moskova'ya gitti. Türkiye'nin amacı, İngiliz ve Sovyet dostluklarını bağdaştırmaktı. Çünkü Türkiye, daha önce İngiliz ve Fransızlarla yaptığı ve sadece imza bekleyen ittifakını, Sovyetlerin aleyhinde olmadığını anlatacaktı. Fakat Sovyetler Birliği, Almanya'nın baskısı ile Türkiye'nin böyle bir ittifaka girmesini hoş karşılamayacak ve

---

⁵² Burçak, a.g.k.,s.72

⁵³Atay, F. R., "Hariciye Vekilimiz Moskova'da", Ulus,23 Eylül 1939; Ülman, A.H., "Türk-Sovyet Münasebetleri(1923–1960) İkinci Cihan Savaşı İçinde",Forum, c.XIII, Sayı 153, (15 Ağustos 1960) s.10; Gönübol, a.g.k. ,s.141; Erkin F. C. , Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara,1968, s.139

⁵⁴ Armaoğlu, a.g.k, s.357

görüşmeler ilk günden beri olumsuz bir havada geliyecekti. Bu durum karşısında Almanya tehlikeyi sezmiş ve savaşta yalnız kalabilme ihtimalini hemen algılamıştı⁵⁵. Almanya Sovyetlerle bir an önce ittifak oluşturma çabasına girmişti.

26 Eylülde başlayan ilk toplantıda Stalin, Karadeniz bölgesinde Türk-Sovyet karşılıklı yardım paktının ve Boğazlarla ilgili Montreux rejiminin devamını gören bir anlaşma hazırladı. Bu arada İngilizlerle yapılan anlaşmada bir iki değişiklik yapılması istendi. Bunlar Türk yetkililerince kabul edildi fakat görüşmeler sürdürülürken, Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'un Moskova'ya aniden gelmesi, görüşmelerin dört gün ertelenmesine yol açtı. Böyle bir durumun ortaya çıkması Türk yetkililerini bir hayli sıkıntıya soktu⁵⁶.

İkinci görüşme 1 Ekim günü Molotov ve Saraçoğlu arasında yapıldı. Görüşmeye Stalin de katıldı. Bu görüşmelerde, İngiliz, Fransız, Türk anlaşmasında bazı değişiklikler gerçekleştirilip, Türk-Sovyet anlaşmasına Almanya aleyhine bir rezerv konulması isteniyordu. Ayrıca Montreux Boğazlar rejiminde değişiklikler yapılması isteniyordu. Özellikle Boğazların güvenliği hakkında Türk gazetelerinde şöyle denilmekteydi: "Boğazların emniyeti için Sovyetlerin talebi yersizdir. Türkiye'nin Boğazları kontrol altında tutması, Sovyetler için en güvenilir yoldur"⁵⁷.

Sovyetler, Türkiye'nin Batı cephesine kaymasına ve ittifak aramasına taraftar değildi. Bu görüşmeler 23 gün sürdü. Tutuk ve aralıklı geçen temaslar hiç bir sonuca ulaşmadan kesildi.

Bu ziyaretten sonra Yunus Nadi, Cumhuriyet'te şunları yazmaktadır: "Hariciye Vekilimiz Şükrü Saraçoğlu, Moskova'ya gittikten beri, Türk-Rus münasebetleri iyiye doğru gitmektedir. Hakikat bundan ibaret iken zaman zaman Türk-Rus münasebetlerini şüpheli gösteren ve böyle göstermekle menfaat uman bir takım propaganda neşriyatı bu türdendir. Bazı Rus gazeteleri bu neşriyata karılıp Türkiye aleyhine yayınlar yapmaktadır.

---

⁵⁵ Esmer, A.Ş., "Almanya Çıkmaz İçinde",Ulus,24 Eylül 1939

⁵⁶ Safa, P., "Büyük Dava Önünde Kurdlar ve Kuzular", Cumhuriyet,19 Ekim 1939

⁵⁷ Nadi, Y., "Türkiye ve Rusya", Cumhuriyet,19 Ekim 1939

Bunların hiç biri doğru değildir ve Türk-Rus münasebetleri iyi şekilde devam edecektir. Eğer günün birinde bozulursa bu ancak Rusya tarafından gerçekleşir"⁵⁸.

Zekeriya Sertel ise, "Moskova Müzakereleri Niçin Akim Kaldı?" adlı makalesinde şöyle demektedir: "Bilindiği gibi İngilizler, Alman tecavüzünü durdurmak için, Almanya'ya karşı bir sulh cephesi kurmak için hem bize, hem de Sovyetlere müracaat etmişlerdi. Bunun üzerine bir taraftan Türkiye, diğer taraftan Sovyetler Birliği İngilizlerle müzakerelere girdiler. Bunun hedefi Balkanlar'da, Akdeniz ve Karadeniz'de sulhun ve emniyetin muhafazasıydı. Türklerle İngilizler anlaşarak bunu Sovyetlere bildirdiler. Sovyetler Birliği'nin bize yaptığı teklifler iki nedenden dolayı kabul edilmemiştir. Bunlar; emniyetimiz için bize verilen garantilerin, bizden istenen tahahüdlere tekabül etmemesi ve Boğazlar üzerinde Türkiye'nin beynelmilel umumi tahahüdlerinden başka tahahüdlere tevakkü etme mecburiyeti yüzündendir"⁵⁹.

Sovyetlerin amacı ise, Almanya'nın arzusu olan, Türkiye'yi batılılarla işbirliğinden vazgeçmesi için baskı yapmak ve tarafsızlığını sağlamaktır⁶⁰. Böylece her iki taraf aynı masaya değişik amaçlar için oturmuş, Karadeniz bölgesinde Türk-Sovyet karşılıklı yardım paktının ve Boğazlarla ilgili Montreux rejiminin devamını öngören bir antlaşma taslağı hazırlamışlardı ki Von Ribbentrop'un Doğu Almanya'da, Alman-Rus nüfuz bölgelerini çizecek olan bir antlaşma için 28 Eylülde Moskova'ya gelmesi, Sovyet tarafının kabul edilemez isteklerde bulunmasına yol açtı. Saraçoğlu orada bulunduğu sırada Moskova'ya gelen Ribbentrop gizli bir protokol yapmaya hazırlanıyordu⁶¹.

Müzakereler de ise Stalin İngiliz ve Fransız güvencesi uyarınca, Yunanistan ve Romanya'ya verilmesi öngörülen yardıma Türkiye'nin katılmayıp, İngiltere ve Fransa ile sadece istişare ilişkilerde bulunmasını, İngiltere ve Fransa'nın Sovyetlerle savaşa girmesi halinde üçlü ittifakın geçersiz sayılmasını, Sovyetlerin, Türkiye ile Boğazlar, Karadeniz ve Avrupa Türkiye'sine yöneltilecek bir saldırıya karşı pakt yapabileceğini, Montreux Boğazlar rejimine, Karadeniz'e sahil dar olmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazların her zaman kapatılmasını öngören bir değişikliğin getirilmesini, yapılacak antlaşmaya

---

⁵⁸ Nadi, Y., "Türk-Rus Münasebetlerine Dair", Cumhuriyet, 1 Mart 1940

⁵⁹ Sertel, Z., "Moskova Müzakereleri Niçin Akim Kaldı?", Tan, 19 Ekim 1939

⁶⁰ Armaoğlu, a.g.m, s.147 ; Gönübol, a.g.k. ,s.141 ; Erkin, a.g.k., s.137.

⁶¹ Uçarol, a.g.k. , s.782

Sovyet-Alman Saldırmazlık paktının gereği Alman ihtiraz kaydının konulmasını ve Sovyetlerin Besarabya'yı ve Bulgaristan'ın Dobruca'yı ellerine geçirmeleri halinde Türkiye'nin tarafsız kalmasını talep etmekteydi⁶².

İşte bu talepler karşısında sert tepki gösteren Saraçoğlu, özellikle Boğazlar rejimiyle ilgili önerileri Ankara'ya sormaya gerek bile görmeden reddetmiş, Montreux sözleşmesinin sadece iki tarafın isteği ile değiştirilemeyeceğini belirtmiştir. Türk-Sovyet görüşmelerini izleyen Ribbentrop, Moskova'da ki Alman büyükelçiliği aracılığı ile Türkiye'yi üçlü ittifaktan caydırma ve tarafsızlığını sağlama çalışmalarına devam etmiş, 13 Ekimde yeniden başlayan görüşmelerde Molotov, Alman ihtirazı kaydında ve Boğazlarla ilgili önerilerinde ısrara devam edince bir anlaşma sağlanamadan görüşmeler kesilmiş ve Saraçoğlu, 17 Ekimde Moskova'dan ayrılmıştır. Cumhuriyet'te Yunus Nadi, Türkiye'nin kendi güvenliği dışında hiçbir düşüncesi olmadığını ve özellikle komşularıyla iyi geçinmek istediğini yazıyordu:” Bizim samimi itimadımıza göre Türk-Rus dostluğu herhangi bir vesile ile herhangi bir vesikanın imzalanıp imzalanmamasından müteessir olamayacak kadar kuvvetlidir...”⁶³. İfadesiyle durumu olağan göstermeye çalışsa da Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti ve yaptığı müzakereler 1920 yılından beri devam eden Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasında bir dönüm noktası olmuştur. Sovyet isteklerinin Türkiye'yi Sovyet nüfuzu altına sokabileceğini hisseden ve bu istekleri İngiltere ve Fransa arasında kararlaştırılan esaslara aykırı bulduğu için kabul etmeyen Türk hükümeti, daha önce kararlaştırılan esaslar dâhilinde Türk-Fransız-İngiliz İttifakını imzalamaya karar verir.

---

⁶²Soysal, a.g.m, s.403; Armaoğlu, a.g.m, s. 147-148 ; Gönübol, a.g.k., s.142 ; Erkin, a.g.k.,s.140-148 ;Dışişleri Bakanlığı, a.g.k , s.229-244; Gürün, K.,Dış İlişkiler ve Türk Politikası,Ankara,1983, s. 62-72 ; Burçak,a.g.k,s.80-95

⁶³ Nadi, Y., “Türkiye ve Rusya”,Cumhuriyet,19 Ekim 1939

1.4. 19 Ekim Türk-İngiliz-Fransız İttifakı

Sovyetler Birliği ile yapılan Moskova görüşmeleri sonunda bir anlaşmaya varılmayınca, üçlü ittifak 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da imzalandı⁶⁴. Bu ittifak antlaşması genellikle Türk-İngiliz ve Türk-Fransız deklarasyonlarında belirtilen taahhütleri içermekte, ek olarak özetle şu maddeler yer almaktadır:

1-Türkiye'ye karşı bir Avrupa devletinin saldırısı durumunda, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edecektir. Yalnız bu yardımın Balkanlarda askeri harekâtın Bulgar yada Yunan sınırına erişmesi anında başlayacağı gizli tutulan bir protokolde yer almıştır.

2-Akdeniz bölgesinde bir Avrupa devletinin saldırısı üzerine İngiltere, Fransa ya da Türkiye'nin savaşa sürüklenmesi halinde karşılıklı yardım yapılacaktır. Bu saldırı, İtalya'nın üç devletten birine karşı doğrudan harekete geçmesiyle olabileceği gibi, bir başka Akdeniz ülkesine saldırı sonunda da ortaya çıkabilirdi. Yani, İtalya'nın, Akdeniz'de bir saldırısı üzerine üç devletten biri saldırılan ülkenin korunması için harekete geçerse, savaş başlamış olacak ve yardımlaşma yapılacaktır. Bu durumda 10 Haziran 1940 günü İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş açıp doğrudan saldırıya geçince Türkiye'nin İtalya'ya karşı savaşa girmesi gerekirdi. Ancak, Türk hükümeti Sovyet çekincesini ileri sürerek savaş dışı kalmıştır. İtalya'nın 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan'a da saldırması üzerine Türkiye, savaş dışı tutumunu sürdürmüş, Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırmasını önlemek için, Balkan Pakti uyarınca onu ikaz etmiş, saldırmasına engel olmuştur⁶⁵.

3-Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın Romanya ve Yunanistan'a verdiği güvence gereği, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecektir.

---

⁶⁴ Belge,B.,Radyo Konferansları(Kıtap-1),Ankara ,1940,s.28-33;Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923–2000), Cilt I-II, İstanbul, YKY, 2003,Cilt I, s.2–3-Cilt II.s.324;Ulus, “Türk-İngiliz –Fransız Karşılıklı Yardım Muahedesi Dün İmzalandı”,20 Ekim 1939

⁶⁵ Erkin, a.g.k. ,s.168; Gürün, a.g.k. ,s.17

4-Bir Avrupa devletinin (Almanya) İngiltere yada Fransa'ya saldırması durumunda Türkiye anlayışlı tarafsızlık güdecektir.

5-Türkiye, ittifak antlaşmasına ek iki nolu protokolle antlaşmadan doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklemeyeceğine dair bir ihtirazı kaydı koymuştur⁶⁶.

Görüldüğü gibi Türkiye Sovyetlerle anlaşamamış olmasına rağmen, bu devletle bir ihtilafa düşmekten son derece kaçınmıştır. Buna rağmen, Türk-İngiliz-Fransız İttifakı Sovyetleri rahatsız etmiş, Izvestia Gazetesi, "Pakt, bir barış unsuru olarak telakki edilemez. Pakt İngiltere ve Fransa'nın, Türkiye'yi harbin kenarına kadar sürüklediklerini göstermektedir" ifadesini kullanmıştır. Hariciye Vekili Molotov "Bunu yapmakla Türkiye tam ihtiyatkâr bî-tarafılık siyasetini iterek inkişaf etmekte olan Avrupa harbinin mihrakına dâhil olmuştur... Türkiye acaba bir gün bu hareketine esef etmeyecek midir?" diye sormuştur⁶⁷.

Maddelerini özetlediğimiz ittifak antlaşmasına ek olarak İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye silah ve savaş gereçleri satın almak, Türkiye'nin ekonomik durumunu güçlendirmek ve İngiltere ile Fransa'ya olan borçlarının ödenmesinde kullanılmak üzere, faizli ve vadeli kredi açmayı kabul etmişlerdir. Türkiye, müttefikleriyle birlikte savaşa girse yeni savaş gereçleri verilmesi için yeni anlaşmalar yapılması hükme bağlanmıştır⁶⁸.

Bu antlaşmanın detaylarına bakıldığında, Romanya ve Yunanistan'la ilgili 3.madde yine antlaşma kapsamına alınmasa dahi diğer konularda Türk tarafı bilinçli bir biçimde direnmiştir. İngiltere yükümlülüklerin her bakımdan karşılık olarak üstlenilmesini istiyordu. Yani İngiltere veya Fransa'nın saldırıya uğradığı anda Türkiye doğrudan maruz kalmasa da savaş girmiş sayılacaktı.

---

⁶⁶Soysal, a.g.k. , s.600-609

⁶⁷Esmer, A. Ş., Siyasi Tarih, 1919-1939, Ankara, S.B.F. Yayınları, 1953, s.259-260; Ayın Tarihi, No.71(Ekim 1939), s.114

⁶⁸ Soysal,a.g.k. , s.408-409 ; Gönübol, a.g.k., s.144 ; Gürün, a.g.k. s. 10-12 ; Burçak,R.S., "İngiliz-Fransız-Türk İttifakı",(19 Ekim 1939), S.B.F.D.,c.4.(1949), s.369-371 ;Dışişleri Bakanlığı,a.g.k. , s.211-213 ; Soysal, a.g.k, s.405-407 ; Gönübol, a.g.k., s.143 ; Armaoğlu, a.g.m, s.148 ; Ek : 2.

Ama antlaşmanın en son şekline göre İngiltere ve Fransa Türkiye'nin herhangi bir Avrupa ülkesinin saldırısına maruz kalması halinde ona her türlü aktif desteği sağlamayı taahhüt ediyorlardı. Ancak, bu durumda Türkiye'nin onlara aynı desteği otomatik olarak sağlaması hükmü getirilmiyordu. İngiliz tarafının bütün ısrarına rağmen Türk tarafı böyle bir yükümlülüğe yanaşmadı. Ayrıca antlaşmanın 4.maddesine göre İngiltere ve Fransa'nın bir Avrupa devletinin saldırısına uğramaları halinde, Türkiye sadece müsamahakâr bir tarafsızlık uygulayacaktı, bunlara ek olarak antlaşmanın iki numaralı protokolüne göre Türkiye, Sovyetler Birliği ile savaşa meydan verebilecek her durumda antlaşmayı vurgulamaktan muaf tutuluyordu⁶⁹.

Parasal konulara değinen özel bir protokol çerçevesinde İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye savaş malzemesi kredisi olarak 20 yıl vadeli %4 faizli 25 milyon sterlin, 16 milyon sterlin değerinde külçe altın ve 3,5 milyon sterlinlik bir kredi transferi sağlayacaklardı⁷⁰.

Böylelikle Türkiye tarafsızlık politikasına uygun bir antlaşma sağlamıştı. Türkiye ancak doğrudan saldırıya uğradığı takdirde çarpışacaktı, bu arada büyük çapta maddi yardım görecekti, yoğun bir biçimde silahlanacaktı ve müttefikler batıda saldırıya uğrasalar bile sadece müsamahakâr tarafsızlık uygulayacaktı.

Atay ise "Harb ve Türkiye" başlıklı yazısında "...Avrupa buhranının kıtamız milletlerini bu boğazlaşma tehlikesine doğru sürüyüp götürdüğünü biliyorduk. Türkiye'nin istediği şey sulhu korumak, eğer buna muvaffak olunamazsa tehlikenin kendi emniyet sahasına sirayet etmemesine çalışmak ve aksi ihtimallere karşı tedbirler almaktı.... Türkiye'nin vaziyeti ne ise öyle kalmaktadır"⁷¹.

İttifakın imzalanmasından sonra 18-22 Ekim tarihleri arasında İngiliz ve Fransız Doğu orduları komutanları General Wavell ve Weygand Ankara'ya gelerek askeri konulara ilişkin görüşmelerde bulundular. Aralık ayında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ittifaktan doğan ekonomik ve mali meseleleri görüşmek üzere Londra'ya

---

⁶⁹ Belge,B.,a.g.k.,s.28-33

⁷⁰ Bayraktar, a.g.k. ,s.280

⁷¹ Atay, F. R., "Harb ve Türkiye", Ulus,13 Eylül 1939

gitti. Böylece batılı devletlerle ilk defa ittifak antlaşması imzalayan Türkiye, onlarla kader birliği yapmaya başlıyordu. Ancak ne var ki, daha önce imzalanan Türk-İngiliz deklarasyonunu barışçı bir eser olarak algılayan Sovyetler, Almanya ile saldırmazlık paktını imzalayınca, bu defa mahiyeti deklarasyondan farklı olmayan ittifakı harp unsuru olarak görüyordu. Tabiidir ki, bunda Türkiye'nin, Sovyetlerin peşinden gitmemiş olması ve bu devletin harp durumundan faydalanarak, gerçekleştirmeye çalıştığı yayılcı emellerine hizmet etmemiş olmasından duyulan başlıca rol oynuyordu. Eylül ayının sonuna doğru Polonya'nın yarısını ele geçiren ve hemen ardından Baltık memleketlerine yerleşen Sovyetlerin, Saraçoğlu'nun Moskova görüşmelerinde öne sürdüğü isteklerle Türkiye'yi ne hale getirmek istediği açıkça belli idi. Böylece Türkiye, İtalyan tehlikesi nedeniyle batılılara bağlanırken bu defa Sovyet tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu⁷².

Nadi ise, Türkiye'nin emniyet sahası olan bölgelerde sulhu korumak için yapılan bu anlaşmanın başlıca iki karakteri olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar: "Muahede, hiç bir devlete karşı olmayarak yalnız tedafüi mahiyettedir ve bu muahedenin tezammuni ettiği hükümler arasında Türkiye'nin bu yüzden büyük şimal komşumuz ile musellah bir ihtilafa girmek mecburiyetinde kalmayacağına ait sarih bir ihtirazı kaydı konulmuştur. Akdeniz ve Yakın Şark emniyetlerinin bu iki şartla teminat altına alınmış olması elbette ve ancak emniyetli bir sulhun eseri sayılmalıdır"⁷³.

Zekeriya Sertel ise, Türkiye demokrasi ülkeleriyle mukadderatını birleştirmiştir demekte ve anlaşmanın üç özelliğinden şöyle söz etmektedir⁷⁴:

— Münhasıran tedafüi mahiyette haiz olmasıdır. Tarafların tatbikine lüzum olması için, tarafların birinin saldırıya uğraması lâzımdır. Türkiye ne tecavüz niyetindedir ne de tecavüze yardım niyetindedir.

— Sovyetler ile bizi harbe sürükleyecek bir maceraya atılmamıza mani olmasıdır. Muahedeye bağlı iki nolu protokolde mevcut ihtiyatı kayıtlar, bizim Sovyet komşularımıza karşı da dostluğumuzu ve bitaraflığımızı idameye imkân bırakmaktadır.

— İngiliz başvekilinin işaret ettiği gibi "Anlaşma şimdiki fevkalade ahvale münhasır muvakkat bir taahhüt olmayıp, alakadar üç hükümetin uzun müddetli bir teşriki

---

⁷²Armaoğlu, a.g.m, s. 149

⁷³ Nadi, N., "Her Türk'e Düşen Büyük Vazife", Cumhuriyet, 2 Ekim 1939

⁷⁴ Sertel, Z., "Türkiye'de Demokrasilerle Mukadderatını Birleştirmiştir." Tan, 21 Ekim 1939

mesai politikası takibine azmetmiş olduklarına kuvvetle enadet eden bir vesika oluşudur.” Balkanlar da ve Akdeniz’de sulh ve emniyetin müdafaa ve devamı hususunda menfaatlerinin her noktada birleştiğini gördüğünden bu anlaşmayı yapmıştır.

Nadir Nadi, Ankara Paktından memnun görünmeyen tek devletin Almanya olduğunu belirterek, Almanya, Sovyetlerin de bu anlaşmadan memnun olmadığını ve buna örnek olarak İzevestia Gazetesi’nde çıkan bir cümleyi göstermektedir, bu cümlede Ankara Paktı kuvvetli bir sulh unsuru telakki edilemez denilmekteydi⁷⁵. Ribbentrop savaşın son durumunu özetlediği konuşması sırasında Ankara anlaşmasına değinerek bazı ipuçları vermişti⁷⁶.

Ahmet Şükrü Esmer ise “Harb Karşısında Türkiye” başlıklı yazısında “Harbe iştirak eden bir devlet muhariptir ve muharip olmadıkça da bitaraftır. Biz bu manada resmen bitaraf sayılsak bile bitaraflığımız ehemmiyetli bir kayıt ile mukayyedir. Bu geçen Mayıs’ta İngiltere ve sonra Fransa ile yaptığımız deklarasyondur.” ifadesi ülkenin duruşunu kısmen özetlemekteydi⁷⁷.

Atay ise üçlü ittifakı “Büyük Bir Sulh ve Emniyet Eseri” başlıklı yazısında şöyle ifade etmektedir: "İttifak muahedemizle herhangi bir buhrana karşı muvakkat bir tedbir almış bulunuyoruz. Türkiye'nin emniyeti ve onunla birleşin İngiliz ve Fransız emniyet menfaatleri ve bu menfaatlerin esasen muhafaza ve müdafaasına münhasır olduğu barış nizamı için uzun müddetli bir teminat vücuda getirmiş oluyoruz"⁷⁸. Ulus ise atılan adımın Almanya tarafından nasıl algılandığını Alman basınına ağızından aktarıyordu. Alman Hamburger Fremdenblatt gazetesi Üçlü ittifakın bazı meseleleri askıda bıraktığı sıkıntıları bildiriyor ve Correspondance Diplomatique gazetesi Almanya'nın çekincelerini yazmaktaydı⁷⁹.

---

⁷⁵ Nadi, N., “Berlin’de Verilen Kararlar”, Cumhuriyet, 24 Ekim 1939

⁷⁶ Cumhuriyet, “Ribbentrop’un Nutku”, 25 Ekim 1939

⁷⁷ Esmer, A. Ş., “Harb Karşısında Türkiye”, Ulus, 13 Eylül 1939

⁷⁸ Atay, F. R., “Büyük Bir Sulh ve Emniyet Eseri”, Ulus, 20 Ekim 1939

⁷⁹ Ulus, “Alman Gazeteleri de Pakt Hakkında Uzun Tefsirler de Bulunuyordu”, 21 Ekim 1939

1.5. Balkan Bloğu Oluşturma Çabaları

Balkan Antantı 9 Şubat 1934 günü Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya tarafından, bu ülkelerin Balkanlardaki sınırlarını muhafaza etmek için bölgedeki revizyonist devletlere karşı alınmış bir tedbirdir. 24 Ocak 1937 tarihinde Yugoslavya'nın Bulgaristan'la dostluk antlaşması imzalaması bu antantı zayıflatmış, sonraki yıllarda üye ülkelerin değişik siyasi yapılara girmesi ve Balkan devletleri arasında görüş ayrılıklarının çıkması, yıkılmasına neden olmuştur⁸⁰. Polonya'nın yıldırım harekâtıyla istila edilmesini ve iki totaliter ülke arasında paylaşılmasını kaygı ile takip eden Türkiye, Balkanlar tarafından gelecek muhtemel tehdidi önlemek amacıyla Balkan Antantını tekrar canlandırma gayretlerine girdi. Türkiye böylece Almanya'ya karşı Balkanlarda güçlü bir birlik kurmak ve batısında güvenlik bölgesi meydana getirmek istiyordu.

Türkiye, Alman ilerleyişini önlemek ve kendi güvenlik alanını genişletmek için Balkan Antantını tekrar canlandırma çabalarına girişti. 2 Şubat 1940 günü başlayacak Balkan Antantı Yıllık Bakanlar Konseyi Toplantısına katılacak olan Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, verdiği demeçte barış döneminde olduğu gibi ve savaş zamanının da Balkanların bu dengeli duruşunu koruyacağını ve Türkiye'nin savaş dışı olduğunu belirttikten sonra Türkiye'nin toplantıdan ne beklediğini belirtmiştir⁸¹.

Konsey toplantısı devam ederken, Almanya'nın Avrupa'daki, Sovyetlerin ise Finlandiya'daki savaşları, Balkanların kaderini yavaş yavaş tayin etmeye başlamıştı. Saraçoğlu tam bu sırada diğer üyelere ortak tehlike karşısında ortak tutum ve karar alınması gereğine inandırmaya çalışarak üye devletlerin Genelkurmay Başkanlarının ortak savunma planları hazırlamasını teklif etmiş, fakat bir karara varılamamıştır. Çünkü bu ülkeler Almanya'dan çekinmekte, onu tahrik edebilecek her türlü davranıştan kaçınıyorlardı. Hatta Türkiye'nin çabalarını, Türkiye'nin Balkan ülkelerini İngiltere ve Fransa safına çekmek amacıyla yaptığı kışkırtıcı manevra olarak yorumlamışlar, hatta daha

---

⁸⁰ Gönlübol, a.g.k. , s,105; Armaoğlu, a.g.k, s.340.

⁸¹ Gönlübol, a.g.k. ,s.145

ileri giderek Türk tehdidine karşı Bulgaristan'ı içine alan yeni bir Balkan Antantı kurulmasını bile düşünmüşlerdir. Böylece konsey toplantısından bir sonuç alınamamış ve Türkiye Balkanlarda, Almanya'ya karşı güvenlik alanı oluşturma gayretlerinde yalnız kalmıştır. Aynı teşebbüs, Balkanlarda durumun kötüye gittiğini gören İngiltere tarafından da ileride denenecektir. Yugoslavya nezdinde yapılan girişimlerde, Yugoslav hükümeti Almanya'dan duyduğu korku nedeniyle İngiltere'nin tasarladığı Balkan cephesine katılmayı reddetmiştir⁸².

Türkiye, ittifak arama çabalarına giriştiği vakit, Almanya Avrupa'da, Sovyetler Birliği ise Finlandiya'da savaşıyordu. Bu savaşın Balkanlara sıçraması an meselesiydi. Çünkü iki saldırgan devletin bu topraklarda gözü vardı. Hem hammadde bakımından hem de stratejik bakımdan bu topraklar çok önemliydi. Hitler, savaş tüm hızıyla sürerken 11 maddelik Avrupa-Balkanlar - Süveyş Kanalı'nın ve Silahsızlanma konularını ele alan bir sulh metni hazırlamış ve yayın organları yoluyla tüm dünyaya bildirmişti⁸³. Hazırlanan bu anlaşma metni Almanya'nın ileride yapacağı harekât planlarının ipucu niteliğindedir.

Balkanlarda toprakları olan ülkelerin birleşmesini ve yapacakları ittifak coğrafyanın bu bölgesinde büyük bir güç oluşturacaktı. Bulgaristan'ın bu güç içerisinde olması gerektiğini savunan Türkiye Balkanlarda statükonun korunmasından yanaydı ve İtalya'nın Balkanlarda yayılmasını ne Almanlar ne de Sovyetler Birliği isterdi. Falih Rıfki Atay Balkanların önemini "Sofya Ziyareti Münasebetiyle" başlıklı yazısında şöyle belirtmekteydi; "Balkanlar yeni Avrupa Buhranı başladığından beri yalnız kıtamız değil, cihan barışı ile herhangi bir alaka hissetmekte olanların bütün merak ve endişesini kendi üstünde toplamıştır. Yarımadamız, bugünkü harbi genişletmekten meneden bir set mi yoksa onu tehlikeli ihtilatlara sevk eden bir cephe mi olacağı suali bütün zihinleri işgal edip durmaktadır. Balkanları ateşe atmak isteyenler varsa onların tek ümidi yarımadamız da yaşayan milletler arasında bir takım menfaat tezatlarından veya ihtilaf istidatlarından istifade etmek istediklerine şüphe yoktur"⁸⁴.

---

⁸² Armaoğlu, a.g.m, s. 154

⁸³ Yeni Sabah, "Hitlerin Sulh Şartı", 20 Mart 1940

⁸⁴ Atay, F. R., "Sofya Ziyareti Münasebetiyle", Ulus, 15 Ocak 1940

Türkiye savaşı kendi topraklarından uzak tutmak için çeşitli yollara başvurmuştu. Fakat Balkan Antantından bir sonuç alamayınca Dışişleri Bakanı Saraçoğlu Balkanlarda çıkacak herhangi bir karışıklığa Türkiye'nin tarafsız kalamayacağını belirterek: "İngiltere den ve Fransa'dan gönderilen harb malzemesi Türkiye'ye öyle bir derecede geliyor ki Almanya ile Rusya Balkanlarda veya yakın şarkta karışıklık çıkarmaya teşebbüs etmeden evvel, iki defa düşünmeye mecbur olacaktır." demektedir⁸⁵.

Yalçın ise Balkanların önemini "Türkiye hiçbir büyük devletin Balkanlara sokulmasına müsaade etmeyecektir." başlıklı yazında özetlemekteydi⁸⁶.

---

⁸⁵ Cumhuriyet,29 Mart 1940

⁸⁶ Yalçın,H.C., "Türkiye Hiçbir Büyük Devletin Balkanlara Sokulmasına Müsaade Etmeyecektir.",Yeni Sabah, 28 Mart 1940

2. SAVAŞIN BAŞLAMASI

2.1. Almanya'nın Çekoslovakya- Polonya İşgali

Almanya, 1.Dünya savaşının ardından imzaladığı Versailles Antlaşmasının ağır şartlarını tekrar gözden geçirerek, kendisine dikte ettirilen bu antlaşmayı kendine yönelik bir tehdit unsuru sayıp, yeni bir dış politika felsefesi ortaya çıkarmış ve bunu “Bir Devlet Bir Millet” söylemleriyle kuvvetlendirerek, “Hayat Sahası” politikasını seslendirmesiyle, tüm Avrupa üzerinde endişe rüzgârları estirmeye başlamıştı.

Bu bağlamda Çekoslovakya'nın işgali, Romanya'nın ekonomik bir antlaşmaya zorlanması kabul ettirmesi ve Polonya'nın son durumu kaygı vericiydi⁸⁷. Almanya'nın saldırılarının hemen sonrası, Churchill Avam kamarasında yaptığı konuşmada; “Bu nazik saatte sulh yolunda ki mükerrer teşebbüslerimizi hatırlamak ve onlar üzerinde durmak, bizim için bir tesellidir” şeklinde görüşlerini bildirerek barış arayışlarının yersiz olduğunu belirtmiş ve savaşın tüm Avrupa'ya sirayet edebileceği tehlikesine işaret etmiştir⁸⁸.

Savaş öncesi durum Türkiye tarafından dikkatli bir şekilde takip ediliyordu. Fakat tehdit unsuru olarak Almanya'dan ziyade İtalya görülüyordu. İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlardaki hareketliliği karşısında Türkiye'nin endişeleri giderek artmıştı. Bu durum Almanya ile Sovyetlerin dikkatinden kaçmamıştı. Bu kritik süreç Türkiye'yi 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere ve 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ile Barış Cephesi olarak adlandırılan bir Deklarasyon ile sonuçlanmasına neden oldu. İngiltere ile yapılan Deklarasyonun ardından 22 Mayıs'ta gelen Almanya-İtalya ittifakı kısmen de olsa savaşın aktörlerini ortaya çıkarıyordu. Hem Mihver hemde Müttefik bloğunda renkler belirginleşirken, Türkiye üzerindeki muamma devam etmekle birlikte her iki taraf içinde Türkiye vazgeçilmez konumunu korumaktaydı. 23 Ağustos 1939 tarihinde imzalanan Rus-

---

⁸⁷ Burçak, a.g.k, s.26.; Churchill, W. S., Çörçil Anlatıyor Cilt II, (Çev.A.E.Yalman ve M.K.Gönder),İstanbul ,1950,s.52-53

⁸⁸ Churchill, W. S.,Harp Nutukları(Bu Harbin İçyüzü),(Çev.H.Yaşaroğlu),İstanbul, 1942,s.45

Alman Saldırmazlık Paktı kafaları iyiden iyiye karıştırmıştı. Bu pakt müttefikler tarafından riskli bir birlikteliğin yanında Almanya'nın zaman kazanmaya yönelik bir manevrası olarak algılanmıştı. Nihai olarak Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırmasıyla 2.Dünya Savaşı resmen başlamış oldu. Türk basınında savaş "Almanya Polonya'yı istilaya başladı." manşetleri ile karşılandı⁸⁹. Ulus gazetesi ise "Harp başladı, Almanlar Polonya'ya taarruz etti, İngiltere ve Fransa bunu harp ilanı telakki ediyorlar" başlığı ile savaşı duyurmaktaydı⁹⁰. Aynı tarihli Ulus gazetesinde Wilson Woodside imzalı makalede savaşın başladığı duyurularak savaşın sonucu isabetli bir tahminle veriliyordu⁹¹. Cumhuriyet ise Yunus Nadi'nin "Avrupa Harbi Patlak Verdi." başlıklı yazısında savaşın başladığını bildirmekteydi⁹².

Savaşın başlamasıyla birlikte, Almanya Türkiye'yi müttefiklerden uzak tutabilmek veya en azından tarafsız kalmalarını sağlamaya çalışıyordu. Almanya 1925 yılından bu yana iyi ilişkilerin devam ettiği Sovyetler ve Türkiye arasındaki ittifak anlaşmasını yakından takip etmekteydi. Almanya Türkiye'yi barış cephesinde çıkarabilmek için bu kozu iyi bir şekilde kullanmayı düşündü. Fakat Sovyetlerin görüşmelerde Montreux'a aykırı talepleri Türk hükümetince kabul edilmedi. Akabinde dönemin Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun Sovyetlerden eli boş dönmesi 19 Ekim 1939 tarihinde Türk-İngiliz-Fransız İttifakı ile sonuçlandı. 20 Ekimde ise anlaşmanın iktisadi ve askeri boyutları konusunda bazı mutabakatlar yapıldı ve askeri malzemeler talep edildi.

Oluşturulan bu ittifak her ne kadar bir blok gibi gözükyorsa da, Türkiye anlaşmadaki bazı maddeler incelendiğinde, savaşa müdahil olmaktan ziyade tarafsızlığını koruyacak bazı çekincelerini anlaşmaya yansıtabilmişti. Savaşın başlaması ile tüm gözler Türkiye'ye çevrildi. Falih Rıfkı Atay "Harb" başlıklı yazısında Türkiye'nin anlaşmalardan doğan sorumluluklarının farkında olduğuna dair Hükümet görüşünü bildirmekteydi⁹³. Yunus Nadi ise "Bize Nispetle Bugünkü Vaziyet" başlıklı yazısında Türkiye için

---

⁸⁹ Yeni Sabah, "Almanya Polonya'yı istilaya başladı.",2 Eylül 1939

⁹⁰ Ulus, "Harp başladı, Almanlar Polonya'ya Taarruz Etti, İngiltere ve Fransa Bunu Harp İlanı Telakki Ediyorlar",2 Eylül 1939

⁹¹ Woodside, W, "İngiliz-Fransız Kuvvetleri Karşısında Almanya Harbi Kaybedecek", Ulus, 2 Eylül 1939

⁹² Nadi, Y., "Avrupa Harbi Patlak Verdi." , Cumhuriyet, 2 Eylül 1939

⁹³ Atay, F. R., "Harb" , Ulus, 2 Eylül 1939

korkulacak bir durumun olmadığını yazmaktadır⁹⁴. Fakat Sovyetler bu anlaşmadan pek hoşnut olmadıklarını bildirseler dahi aslında Almanya'nın Balkanlarda kurabileceği hâkimiyeti düşünerek fazla tepki göstermedi, bununda nedeni Balkanları kendi nüfuz alanı olarak görmesiydi. 1939 yılı her iki taraf için savaşın aktörlerinin belirlenmesine yönelik görüşmeler ve ittifak oluşturma çabalarıyla geçti. Türkiye açısından durum çok kritikti, İngilizler savaşın Akdeniz-Balkanlar ve Ortadoğu'da cereyan etmesi halinde, Türkiye'nin mutlak savaşa sokulmasını planlıyordu. Almanya ise Sovyetlere yapılacak bir saldırıda Türkiye'yi tampon olarak düşünüyordu. Almanya aynı zamanda savaşın İngiliz Sömürgelerinin bulunduğu Ortadoğu'ya ve Hindistan'a ulaşmakta Türkiye'nin köprü vazifesi göreceğini düşünüyordu. 1939 yılında savaş öncesi ve sonrası kısmen tarafsızlığını Sovyetler ve Türkiye korumaktaydı. Durum böyleyken Türkiye ihtimalleri iyi değerlendirerek 1.Dünya Savaşında ki acelecilik yerine temkinli bir şekilde Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği barışçıl politikasını ön plana çıkarmak suretiyle tarafsızlığını koruyamaya çalışıyordu.

---

⁹⁴ Nadi, Y., "Bize Nispetle Bugünkü Vaziyet" , Cumhuriyet, 7 Eylül 1939

2.2. Von Papen'nin Büyükelçiliğe Atanması Ve Sebepleri

Türkiye'nin 1939 yılı başlarında, giderek İngiltere-Fransa bloğuna kayma eğilimi göstermesi üzerine Almanya, Türkiye'yi tekrar kazanma veya hiç olmazsa Türk-İngiliz-Fransız ilişkilerinin bir ittifaka dönüşmesini engelleyebilmek için Franz Von Papen'i 18 Nisan 1939 tarihinde Almanya'nın Türkiye Büyük elçiliğine atadı⁹⁵. Almanya'nın Çekoslovakya'yı, İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, Türkiye'nin Mihver Bloğu'na olan endişelerini arttırmış, özellikle bu yeni durumun, Türk Topraklarına yönelik bir tehlike yarattığı düşüncesi yaygınlaşmıştı. Almanya bu yeni siyasi gelişmeler sonunda, Türkiye'nin İngiliz-Fransız bloğuna yönelmesinden son derece rahatsızdı. Türklerin Batılılarla bir ittifak kurması, Almanya'nın Türkiye'den temin ettiği hammadde sevkiyatını durdurabileceği gibi, savaş içinde Almanların İran Körfezi'ne kadar inebileceğinden bahsediliyordu. Türkiye-Almanya ekonomik ilişkilerinden ve iki ülke arasında gelişen siyasi ilişkilerden memnun olan Türk basını, Mart 1939'dan sonra tamamen farklı bir politika izlemişti. Türk basınında başta Almanya olmak üzere mihver Bloğunun yayılma siyaseti üzerine sert tepkileri içeren yazılar çıkmaktaydı⁹⁶. Yazılar, özellikle Türk kamuoyu üzerinde etkili oluyor ve Almanya karşıtı bu tutuma neden oluyordu. Almanya bu ani değişimden oldukça rahatsız olmuştu. Bundan dolayı Hitler, Türkiye'de ortaya çıkan Almanya karşıtı havayı dağıtabilecek, Almanya'nın tekrar Türkiye'yi kazanabilmesini temin edecek, Türk devleti adamlarıyla samimi dostluklar temin edebileceğine inandığı, Franz Von Papen'i Büyükelçi olarak atamıştı. Papen, Hitler'den görev alırken, tam yetki talep etmiş ve Gestapo'nun kesinlikle işine karışmamasını istemiştir. Papen, görev itibarıyla emir ve direktifleri Ribbentrop'tan alacak, fakat gerektiğinde Hitler'le doğrudan görüşebilecekti⁹⁷.

Franz Von Papen'e bizzat Hitler tarafından verilen görevler şunlardı:

(a) Almanya'nın, Avrupa'daki muhtemel bir çatışmadan Türkiye'yi uzak tutmak için elinden geleni yapacağı konusunda, Türk hükümet yetkililerini ikna etmek.

---

⁹⁵Ulus, 19 Nisan 1939

⁹⁶Ayın Tarihi, 1-31 Mart, 1-30 Nisan 1939, s.64-65

⁹⁷Gönlübol, a.g.k. s.17-21

(b) Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile kendilerine yönelik bir ittifaka katılmasının, Almanya'da ne denli hoşnutsuzluk yarattığını anlatmak.

(c) İtalyanlar la görüşerek, Türklerin endişelerini dile getirmek, İtalyanların Balkanlara ve Türk çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdidi olmadığını gösterir delilleri ortaya koymalarını temin etmek.

(d) Almanya'nın temel amacının, mevcut statükoyu korumak olduğu konusunda, Türk hükümet yetkililerine bilgi vermek.

(e) Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile yürütmekte olduğu ittifak görüşmelerini ve siyasal ilişkilerini dondurmak, mümkünse gevşetmek.

(f) Giderek bozulma eğilimi gösteren Türk-Alman ilişkilerini düzeltmek⁹⁸.

Almanya'nın 1939 yılı Nisan ayında Von Papen'i Büyükelçi olarak Türkiye'ye gönderilmesi ile Türk-Alman ilişkileri hareketli bir döneme girmişti. Franz Von Papen, Avrupa'nın topyekûn bir savaşın eşiğine geldiği, Türk-Alman ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde Ankara'ya gönderilmişti. Papen etkileyici bir diplomat olduğu kendisi ile ilk görüşen gazetecilerden Nadir Nadi'nin 27 Mayıs tarihli "Türk-Alman Münasebetleri" başlıklı yazısından hemen anlaşılmaktadır. Nadir Papen ile görüşmesinin hemen ardından yazdığı yazısının da Atatürk ile Hitleri birbirine benzetiyor ve Almanya'nın da kurtarıcısının Hitler olacağını savunuyordu⁹⁹. Ayrı bloklarda yer almalarına rağmen, kişisel girişimleri ile iki ülke arasındaki sorunları düşmanca tavra dönüşmeden çözmeye, bozulan siyasi ve ekonomik ilişkileri düzeltme konusunda Franz Von Papen büyük bir başarı kazanmıştır. Bu başarısı ile Von Papen, II. Dünya Savaşı'nda Türk-Alman ilişkilerinin en renkli simaları arasına yer almıştır.

---

⁹⁸ Glasneck, a.g.k., s.99-100

⁹⁹ Nadi, N., "Türk-Alman Münasebetleri" , Cumhuriyet, 27 Nisan 1939

2.3. Türk Basınında Savaşa Tepkiler

Bu aşamada Türk kamuoyunun gelişmeleri nasıl karşıladığına bakmakta yarar vardır. Türkiye, Sovyetler konusunda baştaki temkinlilik yerini kısa sürede Sovyetlerin Hitler'e yeşil ışık yaktığının kabullenilmesine bıraktı. Ama Türkiye'nin kaygıları hala İtalya üzerinde toplanıyordu. Cumhuriyet'te Nadi, savaşın patlak vermesinin Nazi-Sovyet Paktı'ndan bu tarafa an meselesi olduğunu söylüyor ve tepkisini şu cümlelerle öne sürüyordu; "İnsanları bu gereksiz boğuşmaya sürükleyen cihan efkâr-ı umumiyesi önünde ki ve tarihte ki mesuliyetleri eşsiz surette büyük ve ağırdır" ¹⁰⁰. Bu Türk basınında Nazi-Sovyet Paktı'na karşı uygulanan "bekle ve gör" politikasının sonunun geldiğine işaret ediyordu. Ulus'ta savaşın başladığı gün yayımlanan yazısında Falih Rıfkı Atay sorumluluğun bir kısmını Sovyetlere yükliyordu: "Sovyetlerle Almanlar arasındaki Ademi Tecavüz Paktı, Moskova'da zannedildiği gibi sulhu kurtarmamıştır, bilakis tecavüzü ve harbi teşvik etmiştir. Eğer Rusya sulh bloğu cephesine katılmış olsa idi, Almanya'nın bu korkunç talih tecrübesine atılacağı şüpheli idi..."¹⁰¹.

İtalya'nın ilk günlerdeki tarafsız tutumundan umutlanan Türk gazeteleri bu politikayı destekler yazılar yayımladılar. Vakit İtalya'nın üç tarafının denizlerle çevrili olduğuna dikkati çekiyor ve bu durumda kolayca ablukaya alınabileceğini söylüyordu. Denizde Müttefiklerin üstünlüğünü vurguluyordu¹⁰². Vakit İtalya'yı işaret ediyordu. Basının Almanya'ya karşı tavrı daha kesindi. Yeni Asır, Almanya'nın saldırgan tutumunu sürdürdüğünü ve küçük ülkeleri yutmaya devam ettiğini söylüyor ama ona karşı sonuna dek direnecek ülkelerin varlığına dikkat çekiyordu. Aynı yazıda İtalya'nın savaşın dışında kalmasıyla felaketin sınırlandırılabilmesi ve ateşin Balkanlara ve Akdeniz'e sıçramasına İtalya'nın engel olabileceği savunuluyordu¹⁰³.

---

¹⁰⁰ Nadi, Y., "Devletler Arasında Nizam ve Ahlak", Cumhuriyet, 4 Eylül 1939

¹⁰¹ Atay, F.R., "Harb" Ulus, 2 Eylül 1939

¹⁰² Vakit, 2-3 Eylül 1939

¹⁰³ Yeni Asır, 2-4 Eylül 1939

Son Telgraf, İtalya'nın tarafsızlığını sürdürüp sürdürmeyeceği sorusuna bir an önce yanıt bulunmasının önemine dikkati çekiyor ve İtalya'nın tarafsızlığını koruduğu sürece savaşın Akdeniz'e gelmeyeceğine dikkati çekiyordu¹⁰⁴.

Basında genel bir tedirginlik ve olayların hızla gelişmesi karşısında giderek artan bir kötümserlik sezilebilmektedir. Necmettin Sadak bu havayı şöyle dile getirmektedir: "İtalya bitaraf mı kalacak yoksa en uygun gördüğü zamanda mı harbe girecek? Bu esnada zihinleri en çok meşgul eden budur. Öyle bir devirdeyiz ki, ne verilmiş sözlerin ne imzalanmış vesikaların kıymeti var. Devletlerin kararına hâkim tek amil o andaki menfaat hesabıdır"¹⁰⁵.

İngiltere ve Fransa ile akdedilen antlaşmadan sonra basında Sovyetler Birliğine yönelik yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılarda antlaşmayı kuzeydeki komşuya açıklama isteği sezilmektedir. Ulus başyazarı Atay, Sovyetlerle müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlandığına değinerek bu başarısızlığın nedeninin Türkiye'nin İngiltere'ye olan yükümlülükleri ve Sovyet tutumu arasındaki çelişkiler olduğunu söylemiş, ayrıca Sovyetlerin Montreux Antlaşması'nın karşısında tavır aldığını da eklemiştir.

Ancak yazar, Türkiye'nin taraf olduğu her antlaşmanın en başta bölgesinde barışı korumaya yönelik olduğunu sözlerine eklemiş ve dost Sovyetlerin bunu anlayışla karşılayacağına güvendiğini belirtmiştir¹⁰⁶. Uzun süredir yaklaşmakta olan savaş Avrupa'da patlak verdiğinde, Türkiye kâğıt üzerinde çarpışan taraflar birinin yanında saf tutmuş görünüyordu. Uzun süre Sovyetler Birliği'nin bu safta yer alması için çaba harcamıştı. Fakat Türkiye savaş başladığında bu ülkeyle karşı safta bulunuyordu. Buna karşın başlıca tehlike kaynağı olarak görülen İtalya henüz tarafsızdı.

Türk Basını Nisan 1940'da Norveç ve Danimarka'ya karşı yapılan saldırıların ardından, Almanya'ya olan olumsuz tepkisini iyiden iyiye ortaya koymuş, Ulus bu saldırıların tamamen hukuk dışı olduğunu vurgulayarak bunun bir tecavüz olduğunu

---

¹⁰⁴ Son Telgraf,4-5 Eylül 1939

¹⁰⁵ Sadak, N., " İtalya Bitaraf Mı Kalacak Yoksa En Uygun Gördüğü Zamanda Mı Harbe Girecek?" Akşam,10Eylül 1939

¹⁰⁶ Atay, F.R., "Grup Tebliği Münasebetiyle", Ulus, 18 Ekim 1939

belirtmiştir¹⁰⁷. Özellikle Norveç'in Almanlara karşı gösterdiği direniş basınıımızda geniş yer almış ve Norveç'in İstiklal Harbi-Müttefikler Norveç de başlıklı yazılar yayınlanmıştı¹⁰⁸.

Hükümetin bir nevi yayın organı olduğu bilinen Ulus ise savaşıla ilgili konularda Atay'ın "Avrupa Harbi Başlamıştır" başlıklı yazısında "...Milli menfaat, ancak milli hürriyet ve emniyet hareket düsturu olan Milli Şefinin yüksek mümessillerinin basiretti hükümetinin elindedir. Onların verdikleri verecekleri her karar daima en doğru karar olmuştur ve behemehal öyle olacaktır..."¹⁰⁹ şeklin de fikir beyan etmekteydi.

Cumhuriyet ise "İnönü'nün Büyük Nutku" manşeti ile konuyu özetleyerek İsmet İnönü'nün şu sözlerini aktarmaktaydı; "Türk milleti kale gibi dünya hadiseleri karşısında toplu ve dimdik duruyor"¹¹⁰.

---

¹⁰⁷ Ulus,15-16 Nisan 1940

¹⁰⁸ Yeni Sabah, 19 Nisan 1940; Vakit,16 Nisan 1940

¹⁰⁹ Atay, F.R., "Avrupa Harbi Başlamıştır" , Ulus,4 Eylül 1939

¹¹⁰ Cumhuriyet, "İnönü'nün Büyük Nutku",2 Kasım 1939

2.4. Fransa'nın Savaştan Çekilmesi ve Türkiye'nin Savaş Dışı Hali

Almanya 1940 Mayıs'ında Belçika, Hollanda ve Fransa'ya saldırdı. İtalya ise 10 Haziran 1940 tarihinde Almanya'nın yanında yer alarak Fransa'ya savaş ilan etmesi üzerine savaş Akdeniz bölgesine yayılmıştı¹¹¹. Bu durum Türkiye'nin, Üçlü İttifakın ikinci Maddesinin ilk fıkrasına göre savaşa girmesi gerekiyordu. Nitekim İngiltere ve Fransa'nın Ankara Büyükelçileri Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nu ziyaret ederek Üçlü İttifakın ikinci maddesinin uygulanmaya başlanmasını istemişlerdir.

Müttefikler, Türkiye'nin İtalya ile ilişkilerini kesmesi, genel seferberlik ilan etmesi, deniz ve hava üslerini müttefiklerin yararlanması için açması, İtalya'ya harp ilan etmesi, Montreux Antlaşmasının 21.Maddesini uygulayarak Boğazlarda tedbir alması, Türkiye'deki İtalyanları "İnterner" etmesi, İtalyan bayrağı taşıyan ya da İtalya'ya ait gemilerin hareketlerine engel olması idi¹¹². Müttefik elçileri bu isteklerde bulunurken 14 Haziran günü Alman kuvvetleri Paris kapılarından geçerek Foch Caddesinde General Briesen'i selamlıyor ve 22 Haziran'da Fransa Almanya ile anlaşma metnini imzalamaya hazırlanıyordu¹¹³. Tabii Fransa'nın yenilgisinden Türkiye'deki henüz haberi yoktu. Türkiye'nin Paris Büyükelçisi devamlı gelişmeler hakkında bilgi veriyordu. Fransa'nın çökmekte olduğu aşamada müttefik elçilerin tekliflerine uyararak harbe girmenin makul bir izahı olmayacağını düşünen Türk hükümeti, bu isteklere olumsuz cevap verilmesini kararlaştırmış, 13 Haziran 1940 günü Saraçoğlu elçileri davet ederek Sovyetleri gerekçe göstererek Üçlü İttifakın iki numaralı protokolünün uygulanmasına karar vermiştir¹¹⁴. Diğer taraftan Almanya'nın Batı Avrupa'da ve özellikle Fransa'daki başarıları, Almanya'nın işini bir hayli kolaylaştırmış, hükümet ve kamuoyunda Almanya lehine bir hava esmeye başlamıştı. Papen, 3 Haziran'da İnönü ile yaptığı görüşmede, Almanya'nın, Fransa'daki başarılarından İnönü'nün çok etkilendiğini, ancak İtalya saldırısında endişe duyduğunu ve İtalya'nın hedeflerinin neler olduğunu bilmek istediğini bildirmişti¹¹⁵.

¹¹¹ Bayraktar, B., Karakaş M. ve Özsoy H., Çağdaş Türkiye Tarihi, İstanbul,2002,s.272–273

¹¹² Dışişleri Bakanlığı, a.g.k, s.8; Gürün, a.g.k, s.14; Armaoğlu, a.g.m, s. 150; Barutçu, F. A., Siyasi Anıları 1939–1954,İstanbul ,1977,s.94.

¹¹³ Cartier, R., İkinci Dünya Savaşı (1939-1942),(Çev.S. Kılıçoğlu),İstanbul ,1975,s.97

¹¹⁴ Gürün, a.g.k, s.15; Burçak, Siyasi Tarih Ders Notları, s. 336–337.

¹¹⁵ Güvenir, a.g.k

Papen, bu konuda geniş bir açıklamada bulunmadıysa da, Almanya ve İtalya'nın Balkanlarda barış isteklerini, Türkiye ile dayanışma içinde olacaklarına dair güvence verebileceğini bildirmişti. Papen aynı toplantıda İnönü'ye eğer Türkiye kalıcı bir güvence istiyorsa, Almanya'ya karşı olan politikasında köklü bir değişiklik yapmasını söylemiştir. Nitekim bu görüşmeden hemen sonra İnönü, Almanya'ya karşı dostluk politikası izlemekten yana olmuştu. Bu ani değişimde, sanayideki yedek parça sıkıntısının artması ve batılı devletlerin Türk tarım ürünlerini Almanya ölçülerinde satın almamasının da payı büyüktü¹¹⁶. Türk ekonomisi gerçekten büyük bir sıkıntı yaşıyordu ve bu sıkıntıyı giderebilecek güce sahip Almanya ile siyasi ilişkilerin düzeltilmesi, yeni ekonomik ilişkilerin başlatılması için ön şarttı.

Türkiye, siyasi ilişkilerini yeniden düzeltmeye çalıştığı Almanya'nın İtalya-Türkiye gerginliğine tepkisini Papen'den öğrenmişti. İtalya'nın savaşa girmesi üzerine 14 Haziran 1940 günü Türk Hükümeti savaşa katılmayacağını resmen açıkladı¹¹⁷. Kendisine söz verilmesine rağmen, müttefiklerinden ekonomik ve askeri yardım alamayan, savaşa girse Almanya ile karşı karşıya kalacağını anlayan Rusya'nın tepkisinden çekinen Türkiye, 19 Ekim 1939 tarihli ittifak antlaşmasınının 2 sayılı protokolünü gerekçe göstererek bu kararı almıştı. Bu protokol gereği Türkiye'nin üstlenmiş olduğu yükümlülükler, onu Sovyetler Birliği ile silahlı bir uyuşmazlığa sürükleyebilecek bir eyleme zorlayacaktı¹¹⁸. Fakat Nadir Nadi'nin yazdığı gibi "...Harb ve tecavüz bizim emniyet sahamızı ihlal etmedikçe Türkiye'nin garp demokrasileriyle yaptığı muahedelerden dolayı harekete geçmesi varid ve mutesavver değildir..."¹¹⁹.

Türkiye Üçlü İttifakın teklifini reddetmesinde, Sovyetlerle Türkiye'yi harp durumuna sokamayacağı ilkesinin yanında, başka geçerli gerekçeleri de vardı. Her şeyden önce Fransa 22 Haziran günü Almanya ile mütareke imzalamıştı. Ayrıca 1939 İttifakı ile Türkiye'ye vaat edilen silahlar verilmemişti. Türkiye'nin girmesiyle savaş Ortadoğu'ya yayılacak, Fransa'nın çekilmesiyle yalnız kalan İngiltere, Türkiye'ye yardımda bulunamayacaktı. Bu durumda savaş dışı bir Türkiye müttefikleri için daha elverişliydi. İngiltere'de Türkiye'nin savaşa girmesi hususunda anlayışlı davrandı. Çünkü Türkiye'nin

---

¹¹⁶Koçak,a.g.k.,s.130

¹¹⁷Ulus,15 Haziran 1940

¹¹⁸Soysal, İ., Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920–1945), Ankara 1983,s.591;Ulus,15 Haziran 1940

¹¹⁹Nadi,N.,”Meclis Açılırken”, Cumhuriyet,2 Kasım 1939

savaş dışı durumu stratejik bir öneme sahipti. Türkiye'nin Almanya'ya geçit vermesi veya yenilmesi halinde Suriye ve Süveyş Alman tehdidinde maruz kalabilir, Irak ve İran Petrolleri ile birlikte bütün Arap Yarımadası ve İran Körfezi Alman işgali altına girebilirdi. Bunun yanında Türkiye savaşa katıldığı takdirde İngiltere'den karşılanması imkânsız miktarda silah isteyebilirdi¹²⁰.

Türk basınının da Fransa yenilgisi derin bir hayret uyandırmıştır. Geçilemez denilen dönemin Fransız Harbiye Nazırı Andre Maginot'un ismini taşıyan Maginot hattı 23 gün gibi çok kısa sürede yok edilmişti¹²¹. Bazı yazarlarımız Almanların göz ardı edilemeyecek gerçek bir güç olduğu, bunu artık kabul etmemiz gerektiğini yazacaktır. Daha önce Alman saldırılarına karşı yazı yazan Nadir Nadi, "Alman Birliği Karşısında Avrupa" adındaki yazısında şöyle demektedir: "Dünya, realiteyi olduğu gibi görmeğe mecburdur... Bu gün Avrupa'da bir Alman kudreti yaşıyor... Aynı dili konuşan, aynı emellere malik 90 milyonluk bir kitle, Avrupa'nın ortasında artık devlet teşkil ediyor. Bu bir realitedir ve bunu olduğu gibi kabul etmek lâzımdır. 90 milyon insanın Avrupa için bir tehlike olacağını ileri sürerek, Alman birliğini parçalamaya uğraşmak, tarihi tersine yürütmek gayretine benzer. Alman birliğini parçalamak için milliyet fikrini öldürmekten başka çare kalmamıştır. Bu fikir yaşadığı müddetçe hiç bir milleti, devamlı olarak parçalamak kabil olmayacaktır. Avrupa devletleri realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tâyin etmelidirler. Realite karşısında nikbin bulunmak şarttır"¹²².

Basında bu yazıya çok sert tepkiler gelmiştir. Özellikle Hüseyin Cahit Yalçın, 31 Temmuz 1940 tarihli Yeni Sabah gazetesinde bu makaleye kısaca şöyle cevap vermiştir: "... Avrupa şu sıralar parçalanmış durumdadır... Kala kala ortada alını yukarda bir Türkiye kalıyor ki, gerçeği görmeyen ve kabul etmeyen bu olmak lâzım geliyor. Bu gün ki gerçek nedir ve ne demektir? Bizim makaleden anlamadığımız şudur. Harp bitmiş sayılır. Almanya galiptir. İngiltere'nin yarım harbi kazanacağı hayaldir... Bundan dolayı Alman nüfuzuna tâbi olalım ve boyun eğelim"¹²³. Hüseyin Cahit Yalçın'a karşın Hakkı Ocakoğlu "...dünyanın en güçlü ve en zengin devleti olan İngiltere ile dost ve müttefik kalmayı milli

¹²⁰ Gönübol, a.g.k.,s,146; Deringil S., Turkish Foreign Policy During The Second World War(An Active Neutrality),United Kingdom,2004,s.92

¹²¹ Cumhuriyet, "Maginot Hattı Nasıl Yapıldı?", 2 Ekim 1939; Deringil, a.g.k.,s.97

¹²²Nadi, N., " Alman Birliği Karşısında Avrupa" ,Cumhuriyet, 30 Temmuz 1940

¹²³Yalçın, H. C., "Bugün ki Realite",Yeni Sabah, 31 Temmuz 1940

menfaatlerin tabii bir icabı...”olarak nitelendirmiştir¹²⁴. Falih Rıfkı Atay ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın makalesinde Almanya ya olan karşı tavır net olarak gözler önüne serilmekteydi¹²⁵.

Tasvir gazetesi ise Almanya’nın Fransa karşısında ki üstünlüğünün savaş öncesi yapmış olduğu hazırlıklara bağlayarak, bu sonucun önceden görülmesi gerektiğini vurgulamaktaydı¹²⁶.

Cumhuriyet yazarı Yunus Nadi Fransızların yenilgisinden çok Almanya’nın bundan sonra ki politikasını merak ediyor ve yapılacak bir barışın tüm milletleri sevindireceğini vurgulayarak şu cümleye makalesin de yer veriyor; “Cemiyet inancının kalpler de kök salması milletlerin birbirlerine karşı hayat hakkını tanımaları ile olabilir.”¹²⁷.

Ahmet Şükrü Esmer’de Yunus Nadi ile barış konusunda ki görüşleri paylaşmaktaydı¹²⁸.

Atay Fransız yenilgisini “Fransa’ya Sulh Şartları Verilirken” başlıklı makalesin de şu cümlelerle açıklamaktadır; “...Yerli yabancı dört milyona yakın ordusu ile Fransa, beş haftada yıkılmıştır. 1 Eylül’de böyle bir hadiseye kimsenin hatta bizzat Mihver devletlerinin dahi ihtimal vermediğine şüphe yoktur...”¹²⁹.

---

¹²⁴ Ocakoğlu, H., Yeni Sabah,12 Eylül 1940

¹²⁵ Atay ,F. R., “Viyana Hakemliğinden Sonra”, Ulus,2 Eylül 1940, Yalçın H. C., “Hitlerin Nutku”,Yeni Sabah, 6 Eylül 1940

¹²⁶Velid, E. ,Tasvir,23 Temmuz 1940

¹²⁷ Nadi, Y., Cumhuriyet,23 Haziran 1940

¹²⁸ Esmer, A. Ş., “Hitler Anlatıyor”, Ulus,22 Temmuz 1940

¹²⁹ Atay, F. R., “Fransa’ya Sulh Şartları Verilirken”, Ulus,22 Haziran 1940

2.5. Molotov Mülahatı

Alman hâkimiyeti Balkanlarda kendini tamamen hissettirmekle birlikte, Sovyetlerle Almanlar arasında nüfuz çatışmasına yol açmakta, bu durum Türk-Sovyet ilişkilerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda Hitlerle Molotov'un mülahatında gündeme gelen konular ve düzenlenen Türk-Sovyet ilişkilerinde oldukça önem arz etmekteydi.

23 Ağustos 1939 Paktıyla başlayan Sovyet-Alman işbirliği pek uzun ömürlü olamamış ve iki devlet arasında 1940 yılı ortalarında başlayan soğukluk, Balkanlar üzerindeki çıkar çatışmasını şiddetlendirmişti¹³⁰. Moskova'da ki Alman Ateşe 10 Haziran 1940 günü, Berlin'e Ruslar tarafından kayda değer bir soğukluğun meydana geldiğini bildiriyordu¹³¹. Bu çatışmada, Almanya'nın Batıda seri zaferler kazanarak Balkanlara inmesi büyük rol oynamıştır.

Özellikle Fransa'nın hemen çökmesi Moskova'da panik yaratmış ve Alman-Sovyet işbirliği sona ermeden, bu işbirliğinden azami istifadeyi sağlamak isteyen Sovyetler hemen harekete geçerek önce Baltık devletlerini sonra Romanya'ya bir kesin uyarı verip Besarabya'yı ve Kuzey Bukovina'yı ilhak etmiştir. Buna karşılık Almanya Romanya'nın geri kalan toprakları için Bükreş hükümetine garanti verdi.1940 Kasımında Macaristan ve Romanya'yı üçlü pakta aldı¹³². Tabii Almanya'nın bu davranışı Sovyetlere yönelikti. Sovyetler böylece Almanya ile olan ilişkilerini gözden geçirmek zorunluluğu hissetti ve 1940 Kasımında Berlin'de Molotov-Hitler görüşmeleri gerçekleşti¹³³.

Molotov, Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'un daveti üzerine Berlin'e gitti ve Hitler'le müzakerelerde bulundu. Molotov'un davetinden amaç, Sovyetlerin üçlü Mihver Pakta katılması ve dünyanın galip Mihver devletleri ile Sovyetler Birliği basında

---

¹³⁰ Bayraktar, a.g.k. ,s.281–282

¹³¹Deutsch,C.K.,“Garip Bir Devre : 1939-1941,Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri”,(Çev : F. Armaoğlu), S.B.F.D., c.IX, No.2,(Haziran 1954),s.354.

¹³²Armaoğlu, a.g.m.,s.157; Armaoğlu,a.g.k,s.409

¹³³ Churchill, W. S., Çörçil Anlatıyor Cilt VI, (Çev. A.E.Yalman ve M.K. Gönder),İstanbul,1950,s.287–292

paylaşılmasıydı¹³⁴. Çünkü Hitler'e göre Almanya savaşı kazanmıştı. Bu görüşmelerde Türkiye, Almanlar ve Sovyetler arasında pazarlık konusu olmuştur¹³⁵. Ribbentrop, Türkiye'yi İngiltere'nin safından ayırabilmek için Almanya, Sovyetler Birliği, İtalya ve Japonya'nın Türkiye'ye karşı ortak bir platformda hareket etmesini, Almanya'nın Sovyetlerin Boğazlar rejiminden duyduğu tatminsizliği anladığını, Sovyet savaş ve ticaret gemilerinin Akdeniz'e rahatça geçebilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hitler'de Sovyetlerin Kafkaslardan Basra'ya kadar olan bölgeyi almak suretiyle sıcak denizlere çıkabilmesinden ve Almanya'nın, Boğazlar rejiminde Sovyetler lehinde değişiklik yapılmasına çalışabileceğinden söz ediyordu. Molotov ise, Sovyetlerin kâğıt üzerinde değil fiili garantiye ihtiyacı olduğunu bu nedenle Sovyetlerin açık denizlere çıkabilmesi için Türkiye'nin Sovyet nüfuzu altında bırakılmasını, Karadeniz'in güvenliğinin sağlanabilmesi için Boğazlar ve Ege adalarında bazı kontrol noktaları verilmesini istiyordu. Ayrıca Sovyetlerin Bulgaristan'a garanti vermesi gerektiğini, Türkiye ile baş başa kaldıkları takdirde bu konularda anlaşabileceklerini söylüyordu¹³⁶. Molotov'un bu isteklerine kızan ve kabul etmeyen Hitler, ancak Montreux Mukavelesinin Sovyetlerin güvenliğini sağlayabilecek şekilde değiştirilmesine yani Sovyet gemilerinden başka, bütün devletlerin harp gemilerine Boğazların kapanmasına razı olabileceğini bildirdi. Molotov da bu konuda Türkiye ile baş başa kaldıklarında anlaşabileceklerini söyledi. Müzakereler sonunda Ribbentrop Molotov'a bir anlaşma tasarısı vermiş, buna göre dünya dört devlet arasında nüfuz alanlarına bölünüyor, Sovyetlere Kafkasların güneyinde İran'dan Hindistan'a kadar uzanan bölge bırakılıyordu. Yeni bir Boğazlar rejimi ile Sovyetler, Boğazlardan sınırsız geçiş hakkına sahip oluyordu, Türkiye herhangi bir nüfuz bölgesinde bırakılmıyordu. Çünkü Almanya savaşı kazandığı takdirde, Türkiye'nin kendi nüfuz bölgesinde kalacağını tahmin ediyordu¹³⁷. Moskova'ya dönen Molotov, Mihvere katılmak için, 25 Kasım'da Berlin'e bir nota göndererek bazı şartlar öne sürdü. Bunlar özetle şöyle idi:

Gelecek bir kaç ay içinde Sovyetler Birliği'nin Karadeniz güvenlik bölgesi sınırları içinde bulunan Bulgaristan'la karşılıklı yardım akdi yapılması, Boğazlar

---

¹³⁴ Gönlübol, a.g. k., s. 149 ; Armaoğlu, a.g.m, s.155

¹³⁵ Yalçın, H. C., "Molotov'un Berlin'i Ziyareti", Yeni Sabah, 11 Kasım 1940

¹³⁶ Esmer, A. Ş., "Hitler-Molotov Mülakatı ve Türkiye", Siyasi İlimler Mecmuası, c.XXIV, Sayı 1277, (Nisan 1954), s.90 ; Armaoğlu, a.g.m, s.156 ; Gönlübol, a.g.k., s. 149 ; Armaoğlu F., İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları, Ankara, 1958, s.5.

¹³⁷ Gönlübol, a.g.k., s.150

bölgesinde kara ve deniz kuvvetleri için üs temin edilmesi, Türkiye'nin İngiliz ittifakından ayrılarak Mihvere katılmasını zorlamak için protokol imzalanmasıydı¹³⁸. Tabii Hitler açısından bunlara imkân yoktu.

Görüldüğü gibi Berlin görüşmelerinden hiç bir sonuç alınamamış, hatta iki ülke arasında derin uçurumlar yaratmıştır. Moskova'da devam eden müzakerelerden sonuç alınamayacağını gören Hitler, 18 Aralık 1940 tarihinde Alman ordusunun Sovyet Rusya'ya açılacak bir savaşla ilgili hazırlıklarını bir an önce tamamlamasını yönünde açıklamalar yapıyordu¹³⁹. Berlin görüşmelerinden önce, Berlin'e çağırılan Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen düşüncelerini açıklarken, Boğazlar hususunda Sovyetlere fazla taviz verilemeyeceğini, Türkiye'nin Karadeniz kıyılarını Sovyet tehdidine maruz bırakmanın imkânsız olduğunu, Türkiye'nin böyle bir durumda son ferdine kadar dövüşmedikçe Boğazlar üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyeceğini belirtmiş ve bu sözler Hitler'i epey düşündürmüştür¹⁴⁰. Bu arada Molotov Bulgaristan'a da bir nota göndererek iki ülke karşılıklı yardım paktı imzalanmasını önermiştir. Çünkü bu pakt Sovyetlere göre Bulgaristan'ın Batı ve Doğu Trakya'daki emellerini gerçekleştirmeye yardım edecek, Türkiye, Bulgaristan'a saldırdığı takdirde Bulgaristan'a yardım edecekti. Fakat Bulgaristan Alınan dostluğuna bağlı kalmayı tercih etmiş, Türkiye ile de iyi komşuluk ilişkilerinin devam ettiğini açıklayarak Molotov'un tekliflerini ret etmiştir. Türk basını Molotov'un Berlin ziyareti Alman karşıtı yazar Hüseyin Cahit Yalçın'ın makalesin de yer bulmuş ve Yalçın "Berlin'e İngiliz Ordularından önce Molotov giriyor, bu Sovyetler Birliği diplomasisi için bir zaferdir"¹⁴¹ şeklinde düşüncelerini yazısında açıkça aktarıyordu. Fakat yazarın fikirleri aksine Almanya Sovyet topraklarına girecekti.

Berlin görüşmeleri, İkinci Dünya Savaşı diplomasisinin en önemli olaylarından birini teşkil eder. Yukarıda değindiğimiz gibi Sovyetlerin işbirliğinin sağlanamayacağını anlayan Hitler, Sovyetlere karşı savaş açmaya karar verir. Sovyetler Birliği'de Almanya ile imzaladığı saldırmazlık paktının uzun ömürlü olmayacağını anlamış ve çıkacak bir savaşta Türkiye'nin vaziyetinin önemini kavradığından, Almanya ile ilişkileri bozuldukça

---

¹³⁸ Cumhuriyet, "Nutkun Metni", 3 Kasım 1939

¹³⁹ Deutsch, a.g.m., s.363; Esmer, a.g.m., s.88

¹⁴⁰ Armaoğlu, a.g.m, s.156-157.

¹⁴¹ Yalçın, H. C., Yeni Sabah, 11 Kasım 1940

Türkiye'ye karşı izlediği politikayı değiştirmek ihtiyacını hissetmiştir¹⁴². Burada Ahmet Şükrü Esmer'in, 21 Ekim 1957 tarihinde , “Türk-Sovyet Münasebetleri” başlıklı yayınlanan makalesinde Sovyetlerin diplomasi anlayışını şöyle özetlemekteydi; “Sovyetler Birliği kendisini kuvvetli gördüğü her zaman Türkiye'yi tehdit etmiş, yalnız ve zayıf bulunduğu zamanlarda dostluğunu aramıştır. İki savaş arasında ki kastedilen I. ve II. Dünya Savaşıdır Türkiye ile dost geçinmişse, bu işine geldiği içindir”¹⁴³.

---

¹⁴² Cumhuriyet, “Büyük Sovyet Konseyinde Molotov’un Nutku”,1 Kasım 1939

¹⁴³ Esmer, A. Ş., “Türk-Sovyet Münasebetleri” , Ulus,21 Ekim 1957

II. BÖLÜM

1941–1942 DÖNEMİ

1. ALMANLARIN BALKANLARA ULAŞMASI

1.1. Almanya'nın Yunanistan'ı İşgali

İtalya'nın Yunanistan'a saldırdığı sıralarda, Romanya'ya Almanya'nın girmesi, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Türkiye için endişe verici bir gelişme oldu. İngiltere, Almanya'nın Romanya'ya girmesi ve Bulgaristan'dan geçerek Yunanistan'da ki İtalya'ya yardım ederek bütün Balkanların ele geçirilmesinden korkuyordu¹⁴⁴. Balkanlarda gerçekleştirilecek bu olası bir işgalin Almanya'ya, Ortadoğu ve özellikle Irak ve İran petrolleriyle, Süveyş yolunu açabileceği kaçınılmazdı¹⁴⁵. Sovyetler Birliği de, Bulgaristan ve Boğazları kendi güvenlik bölgeleri olarak göstererek, bunu açıkça Almanya'ya bildiriyordu. Balkanların Alman hâkimiyeti altına girme endişesi Sovyetlerle Almanlar arasında gittikçe artan bir nüfuz çatışmasına yol açmış, bu da Türk-Sovyet ilişkilerinin düzelmeye başlamasına neden olmuştur¹⁴⁶. Fakat Yunus Nadi, Balkanlar ve Ortadoğu'da Alman faaliyetleri ile ilgili şöyle demektedir: “Balkanlarla Yakın şark yalnız biz Türkler için değil, Sovyetler Cumhuriyeti içinde gayet ehemmiyetli emniyet sahalarıdır. Buralarda müesses vaziyetler gelişigüzel değişmez. Süveyş de teveccüh eden harb hareketlerini en hayati ehemmiyetlerde göz önüne tutan milletler içinde Türkiye'de vardır. Oralarda bizim zahirde uzak, fakat hakikatte çok yakın emniyet sahalımızdır.”¹⁴⁷ Balkanlarda ki Alman

---

¹⁴⁴Atay, F. R., “Romanya Hadisesinden Sonra”, Ulus,12 Ekim 1940

¹⁴⁵ Ülman, a.g.m. ,s.31; Gönübol, a.g. k. , s. 151; Armaoğlu, a.g.k. ,s.408.

¹⁴⁶ Esmer, A.Ş., “Eski ve Yeni Arasında”, Ulus,15 Ekim 1940

¹⁴⁷ Nadi, Y., “Emniyet Sahaları”, Cumhuriyet,7 Ocak 1941

işgaline karşı Trakya bölgesinde sıkıyönetim ilan edilmiş, Bulgaristan ile karşılıklı bir beyanname imzalanmıştır¹⁴⁸.

Tabii Balkanlardaki gelişmeler karşısında İngiltere de çalışmalarına hız vermişti. İngilizlere göre, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika ve Fransa'nın başına gelenler, Güneydoğu Avrupa ülkelerinin de başına gelebilecek, Yunanistan'ın düşmesinden sonra kuzey ve batı yönünden sarılmış bir vaziyette kalacak olan Türkiye, Alman baskısına dayanamayarak Ortadoğu'ya geçişe izin verecekti. Almanya'nın Balkanlarda amacına ulaştıktan sonra Sovyetlerle bu geniş alanları paylaşabileceğini de ihtimal dâhilinde görüyordu. Bu tehlikenin bertaraf edilebilmesi için Balkan Devletlerinin, Almanya 'ya karşı harekete geçirilmeleri gerekiyordu. Başbakan Churchill bunu sağlayabilmek amacıyla 31 Ocak 1941 günü Cumhurbaşkanı İnönü'ye bir mektup yazdı¹⁴⁹. Mektubunda Almanların, Bulgaristan'daki durumlarını gittikçe sağlamlaştırdıklarını, bir süre sonra şartlarını Türkiye'ye de kabul ettirebileceklerini ve Selanik'i ele geçirebileceklerini belirterek, Türkiye'de İngiliz Hava Üsleri kurulmasını talep ediyor böylece hem Türkiye'nin müdafaasının kolaylaşacağını, hem de Romanya'nın petrol bölgesine hücum imkânları kazanılmış olacağını savunuyordu¹⁵⁰. Ayrıca Bakû'de İngiliz uçaklarının menzili içine gireceğinden, Sovyetlerin dolaylı yoldan Almanya'ya yardım etmesi yönünde kararsız kalabileceğini ve Almanların Yunanistan'a taarruzunun önleneceğini ileri sürüyordu. Türkiye'ye bu amaçla on filoluk bir hava kuvveti ile yüz uçaksavar topu vermeyi teklif ediyordu¹⁵¹. Churchill,14 Şubatta General Wavell'a gönderdiği mektupta da Türkiye ve Yugoslavya'nın Alman tehdidine karşı Bulgaristan'ı yanlarına almaları gerektiğini ve ancak bu şekilde Almanya'nın ilerlemesine bir set çekilebileceğinden bahsediyordu¹⁵².

İngilizlerin baskısına karşın Türkiye, kendisi savaşa girmedikçe İngiliz silahlı kuvvetlerinin Türkiye'ye girmesine izin vermeyeceğini bildirmiştir. Türk devlet adamları zaten İngiltere'nin gerekli yardımı yapabileceğine pek inanmıyorlardı¹⁵³. Balkanlarda

---

¹⁴⁸ Cumhuriyet,18 Ocak 1941

¹⁴⁹ Yalçın, H. C. , “İkinci Dünya Harbi ve İsmet İnönü-I”, Ulus, 5 Temmuz 1950

¹⁵⁰ Yalçın, H. C. , “İkinci Dünya Harbi ve İsmet İnönü-II”, Ulus, 6 Temmuz 1950

¹⁵¹ Gürün, a.g.k , .s.20; Armaoğlu, a.g.m. ,s.153.; Yalçın H. C. , “İkinci Dünya Harbi ve İsmet İnönü-II”, Ulus, 6 Temmuz 1950

¹⁵² Gönlübol, a.g.k. ,s.152.

¹⁵³ Armaoğlu, a.g.m. ,s.153

durumun gittikçe aleyhine döndüğünü gören İngiltere, Balkan Antantı'nı canlandırmak için bazı çabalara girişti. Amacı Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Bulgaristan arasında bir birliklik kurmaktı. İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden 26 Şubat günü Ankara'ya geldi. Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmelerden eli boş bir şekilde ayrıldı. Çünkü Türkiye, Alman tehlikesini kabul etmekle beraber, savaşa girdiği takdirde İngiltere'nin vereceği yardımın etkili olacağına inanmıyordu. Bu sebeple oluşturulması düşünülen birlikliğe Sovyetlerin katılmasını ve bunu Amerika Birleşik Devletleri'nin de desteklemesini istedi¹⁵⁴. Görüşmelerde Eden, Türkiye'nin Bulgaristan'ın işgal edilmesi halinde bile Almanya'ya savaş ilan etmeyeceğini anlamıştır. Her şeye rağmen Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını koruyabilmeleri amacıyla Balkan Bloğu fikrine sıcak bakan Türkiye, Yugoslavya'ya müracaat ederek ortak bir tehlike ortaya çıkması durumunda birlikte karar verilmesi ve ortak tutum gösterilmesi gerektiğini bildirmesine rağmen, bu öneriye cevap dahi verilmemiştir¹⁵⁵. Bunun sebebi Almanya'yı kışkırtmaktan korkan Yugoslavya, böyle bir oluşumu müsait bulmamış ve 25 Martta Viyana'da imzalamış olduğu bir antlaşma ile Mihver katılmıştı¹⁵⁶. Fakat iki gün sonra Belgrat'da ihtilal çıkması sonucunda hükümet devrilip Mihver ile işbirliğine müzahir olmayan Simoviç hükümeti iktidara gelince Almanya, Yugoslavya'ya savaş açmış ve kısa sürede ülkeyi işgal ederek Yunanistan'a saldırmıştır. Aynı zamanda Saraçoğlu basına şu açıklamaları yapıyordu; "Türkiye toprak bütünlüğüne ve istiklaline yapılacak taarruza silahla mukabele edecektir."¹⁵⁷. Bu gelişmeler sonucunda İngiltere'nin Balkan Birliği kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

ABD'de İngiltere'nin Balkanlar hakkında öngördüğü planları destekliyordu. Balkanlardaki Alman tehlikesinin artması üzerine bölge ile ilgilenmeye başlamış, bu sebeple Albay William Danovan'ı bölgeye göndermiştir. İngiltere'nin Balkan birliği fikrine destek vermek amacıyla Balkan başkentlerini dolaşan Danovan, Türk yetkilileri ile yaptığı görüşmede Amerika'nın İngiltere'ye yardım yapmakta kararlı olduğunu, aynı yardımın Almanya'ya direnecek bütün ülkelere de yapılacağını bildirmiştir¹⁵⁸. Başkan Roosevelt, 14 Şubat 1941 tarihinde Refik Saydam'a gönderdiği mesajda aynı yardımı vaat etmesine

¹⁵⁴ Armaoğlu,a.g.k. ,s.409 ; Gürün.a.g.k.,s.23.

¹⁵⁵ Belge,B.,Radyo Konferansları(Kitap-2),Ankara ,1940,s.36-37

¹⁵⁶ Gönübol. a.g.k. s.153.

¹⁵⁷ Ulus,24 Şubat 1941

¹⁵⁸ Gönübol.a.g.k.,s.154 ;Gürün.a.g.k.,s,20.

rağmen Türk hükümeti ABD ve İngiltere'nin ideallerini desteklediğini, fakat buna rağmen Almanya'yı kışkırtmamak için herhangi bir taahhüde girişemeyeceğini bildirmiştir¹⁵⁹. İngiltere'nin, Türkiye nezdinde yapmış olduğu Balkan birliğini yeniden oluşturma girişimlerinin olumsuz sonuçlanmasına rağmen Eden ve General Dill ile yapılan görüşmeler sonrasında ortak yayınlanan bildiride iki hükümetin Türk-İngiliz ittifakına tam bağlılıkları ve politikalarında uyuşma görüldüğü ilan edilmiştir.

Almanya tüm gelişmelerden sonra 6 Nisan 1941 günü Yunanistan'a saldırdı. Türkiye endişelerinde haklı çıkmıştı. Arkasında İngiliz desteği olan Yunanistan çok kötü durumdaydı. Ancak Türk Basını Almanya karşısında tüm hatları ile Yunanistan'a destek verdi. Fakat Ulus gazetesi bununla birlikte Yunanistan ve Yugoslavya'nın durumunun hiç iyi durumda olmadığına dair daha gerçeğe yakın haberler de yayınlamaktaydılar¹⁶⁰.

Balkanlarda oluşan bu durum basına aynı zaman da Türkiye'nin savaşa müdahil olma politikasının ne kadar mantıklı bir manevra olduğu yönünde haberlerle yansımaktaydı. Yunus Nadi "Yunanistan da Açlık" başlıklı yazısında "...Tecavüze uğrayan memleket kendini kahramanca müdafaa ederken daha kahir kuvvetler önünde ve kendisine vaat edilen yardımın kifayetsizliği yüzünden sükût etti..."¹⁶¹ Şeklinde düşüncelerini belirtmekteydi.

Nihayetinde 26 Nisan günü Almanlar Atina'yı ele geçirdi¹⁶².

---

¹⁵⁹ Uçarol,a.g.k. , s.791;Gürün,a.g.k.,s.21

¹⁶⁰ Ulus,10-12 Nisan 1941

¹⁶¹ Nadi ,Y., "Büyük Bir İnsanlık Vazifesi", Cumhuriyet, 11 Ocak 1942

¹⁶² Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.13

1.2. Balkanlarda ki Alman-Sovyet Çekişmesi Ve Türkiye

Almanya'nın Balkanlardaki hâkimiyeti, Sovyetlerle Almanlar arasında nüfuz çatışmasına yol açtığını ve bu durumun Alman-Sovyet ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. 23 Ağustos 1939 Paktıyla başlayan Sovyet-Alman işbirliği pek uzun ömürlü olamamış ve iki devlet arasında 1940 yılı ortalarında başlayan soğukluk, Balkanlar üzerindeki çıkar çatışmasını şiddetlendirmişti. Moskova'daki Alman Ataşesi Berlin'e Ruslarla yürütülen ilişkilerin sıcaklığını kaybettiğini bildiriyordu¹⁶³. Bu soğukluğun Almanya'nın Batıda kazanılan zaferlerin etkisi ile Balkanlara inmesi ve Balkanlar'ın stratejik durumu göz önünde bulundurulduğunda Ruslarla bu bölgede karşı karşıya kalmaları etkili olmuştur.

Özellikle Fransa yenilgisi Ruslar da panik yaratmış ve Alman-Sovyet işbirliği sona ermeden, bu işbirliğinden azami istifadeyi sağlamak isteyen Sovyetler harekete geçerek önce Baltık devletlerini sonra Romanya'ya bir ultimatoma verip Besarabya'yı ve Kuzey Bukovina'yı ilhak etmiştir. Buna karşılık Almanya da Romanya'nın geri kalan toprakları için Bükreş hükümetine garanti verdi.1940 Kasımında da Macaristan ve Romanya'yı üçlü pakta aldı¹⁶⁴. Tabii Almanya'nın bu davranışı Sovyetlere yönelikti. Sovyetler böylece Almanya ile olan ilişkilerini gözden geçirmek zorunluluğu hissetti ve 1940 Kasımında Berlin'de Molotov-Hitler görüşmeleri gerçekleşti.

Molotov gelişmeler üzerine Berlin'e gitti ve Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop ve Hitler'le müzakerelerde bulundu. Molotov'un Almanya'ya gidişinde ki amaç, Sovyetlerin üçlü Mihver Paktına katılmasıydı¹⁶⁵. Hitler'e göre Almanya savaşı kazanmıştı. Bu görüşmelerde Türk toprakları da Alman-Sovyet pazarlığına konu olmuştu. Almanya, Türkiye'yi İngiltere'nin safından ayırabilmek için Almanya, Sovyetler Birliği, İtalya ve Japonya'nın Türkiye'ye karşı ortak bir platformda hareket etmesini, Almanya'nın Sovyetlerin Boğazlar rejiminden duyduğu tatminsizliği anladığını, Sovyet savaş ve ticaret gemilerinin Akdeniz'e rahatça geçebilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hitler de Sovyetlerin

---

¹⁶³Deutsch C.K., "Garip Bir Devre 1939-1941,Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri",(Çev : F. Armaoğlu), S.B.F.D., c.IX, No.2,(Haziran 1954),s.354.

¹⁶⁴ Armaoğlu, a.g.m, s.157; Armaoğlu, a.g.k, s.409

¹⁶⁵ Gönübol,a.g. e., s. 149 ; Armaoğlu,a.g.m,s.155.

Kafkaslardan Basra'ya kadar olan bölgeyi almak suretiyle sıcak denizlere çıkabilmesinden ve Almanya'nın, Boğazlar rejiminde Sovyetler lehinde değişiklik yapılmasına çalışabileceğinden söz ediyordu. Sovyetler Almanlardan fiili garanti istemekte bu nedenle Sovyetlerin sıcak denizlere inebilmesi için Türkiye'nin Sovyet nüfuzu altında girmesini, Karadeniz'in güvenliği için Boğazlar ve Ege adalarında bazı kontrol noktaları oluşturulması ve Sovyetlerin Bulgaristan'a garanti vermesi gerektiğini, Türkiye ile bu konularda diyalog kurabileceklerini bazı konularda anlaşabileceklerini söylüyordu¹⁶⁶. Molotov'un bu isteklerine kabul etmeyen Hitler, ancak Montreux Mukavelesi'nin Sovyetlerin güvenliğini sağlayabilecek şekilde değiştirilmesine yani Sovyet gemilerinden başka, bütün devletlerin harp gemilerine Boğazların kapanmasına razı olabileceğini bildirdi. Molotov bu konuda Türkiye ile baş başa kaldıklarında anlaşabileceklerini söyledi. Müzakereler sonunda Ribbentrop Molotov'a bir anlaşma tasarısı vermiş, buna göre dünya dört devlet arasında nüfuz alanlarına bölünüyor, Sovyetlere de Kafkasların güneyinde İran'dan Hindistan'a kadar uzanan bölge bırakılıyordu. Yeni bir Boğazlar rejimi ile Sovyetler, Boğazlardan sınırsız geçiş hakkına sahip oluyordu, Türkiye de herhangi bir nüfuz bölgesinde bırakılmıyordu. Çünkü Almanya savaşı kazandığı takdirde, Türkiye'nin kendi nüfuz bölgesinde kalacağını tahmin ediyordu¹⁶⁷. Türkiye'nin kolay vazgeçilebilecek bir bölge olmadığı her iki ülke için de bir gerçektir. Moskova'ya dönen Molotov, Mihvere katılmak için, 25 Kasım da Berlin'e bir nota göndererek bazı şartlar öne sürdü. Bu nota da Sovyetler Birliği'nin Karadeniz güvenlik bölgesi sınırları içinde bulunan Bulgaristan'la karşılıklı yardım anlaşması yapması, Boğazlar bölgesinde kara ve deniz kuvvetleri için üs temin edilmesi, Türkiye'nin Müttefik ittifakından ayrılarak Mihvere katılmasını zorlamak için protokol imzalanmasıydı. Hitler nota da bahsedilen konuların kabul edilmesini imkân dâhilinde görmedi.

Berlin görüşmelerinden sağlıklı bir sonuç alınamamış, hatta iki ülke arasında uçurumlar oluşmuştur. Moskova'da devam eden müzakerelerden sonuç alınamayacağını gören Hitler, 18 Aralık 1940 tarihinde "Alman silahlı kuvvetleri, seri bir hareketle, İngiltere ile yapılmakta olan harp sona ermeden Sovyet Rusya'yı ezmek için hazırlanmalıdır" emrini yayınladı. Berlin görüşmelerinden önce, Berlin'e çağırılan

---

¹⁶⁶ Esmer,a.g.m,s.90 ;Armaoğlu, a.g.m,s.156 ; Gönübol,a.g.k., s. 149 ; Armaoğlu, İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları,Ankara ,1958,s.5.

¹⁶⁷ Gönübol.a.g.k.,s.150

Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papan düşüncelerini açıklarken, Boğazlar hususunda Sovyetlere fazla taviz verilemeyeceğini, Türkiye'nin Karadeniz kıyılarını Sovyet tehdidine maruz bırakmanın imkânsız olduğunu, Türkiye'nin böyle bir durumda son ferdine kadar dövüşmedikçe Boğazlar üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyeceğini belirtmiş ve bu sözler Hitler'i epey düşündürmüştür. Bu arada Molotov Bulgaristan'a da bir nota göndererek iki ülke karşılıklı yardım paktı imzalanmasını önermiştir. Çünkü bu pakt Sovyetlere göre Bulgaristan'ın Batı ve Doğu Trakya'daki emellerini gerçekleştirmeye yardım edecek, Türkiye, Bulgaristan'a saldırdığı takdirde Bulgaristan'a yardım edecekti. Fakat Bulgaristan Türkiye ile de iyi komşuluk ilişkilerinin devam ettiğini açıklayarak Molotov'un tekliflerini ret etmiştir.

Berlin görüşmeleri, İkinci Dünya savaşında ki önemi belki de savaşın seyrini değiştirebilecek ittifakların kurulabileceği göz önünde bulundurulduğunda bu savaşın Türkiye açısından kader anını içerisinde barındırmasıydı. Türkiye bu bölge de statükonun korunması taraftarıydı¹⁶⁸.

---

¹⁶⁸ Nadi,Y., “Balkan Statükosu”,Cumhuriyet,1 Kasım 1939

1.3. Bulgaristan'ın Mihver Saflarına Katılması

Almanya'nın Balkanlarda ilerlemesi Türkiye'de de endişelerin doğmasına yol açmıştı. Bunun üzerine Türkiye, İstanbul ve diğer bazı vilayetlerde sıkıyönetim ilan etmiş, sınırda da güvenlik önlemleri almıştı. Olası harp senaryoları tartışılmaktaydı¹⁶⁹. Fakat bu önlemlerin kendisine karşı alınmakta olduğunu zanneden Bulgaristan'ın endişelerini gidermek için 17 Şubat 1941 günü Ankara'da iki ülke arasında bir saldırmazlık beyannamesi imzalandı¹⁷⁰. Bu pakt Bulgaristan'ın isteği üzerine imzalanmıştır. Buna göre Türkiye ve Bulgaristan birbirlerine saldırmamayı garanti etmekteydiler.

Bu anlaşma özellikle İngiltere'de büyük yankı uyandırdı. Çünkü İngiltere'ye göre Bulgaristan'ın artık Türkiye'den korkusu kalmayacak ve Almanya ile olan ittifakını giderek artıracaktı. Ayrıca, anlaşma sonuçları hakkında birbirine tamamen zıt olan iki fikir ileri sürülmüştü. Bir taraftan bu beyannamenin Türkiye'yi Mihver politikasına yakınlaştırdığı, diğer taraftan ise Bulgaristan'ı İngiliz politikasına yakınlaştırdığı münakaşa edilmekteydi. Ulus Saraçoğlu'nun Bulgaristan ile ilgili görüşlerini şöyle vermişti: “Türkiye ittifaklarına sadıktır. Türkiye bütün devletlerle bhusus komşuları ile iyi geçinmek kararındadır. Türkiye kendi emniyet sahasında yapılacak yabancı faaliyetlere ve hareketlere asla lakayt kalmaz. Türkiye toprak bütünlüğüne ve istiklaline yapılacak her taarruza silahla mukabele edecektir.” Böylece Türkiye'nin, topraklarına saldırması halinde Almanya'ya karşı savaşaacağı da ortaya konmuş oluyordu¹⁷¹. Türkiye'nin bu durumunu iyi değerlendiren Hitler 1 Mart 1941 tarihinde İnönü'ye kaygılanmaması konusun da bir mektup yazdı¹⁷². Fakat verilen bu güvenceler bile Almanya üzerinde ki şüpheleri kaldırmaya yetmedi. Falih Rıfkı Atay bu şüphelerle ilgili yazısında Bulgaristan'ın saf değişiminin kendi meselesi olduğunu vurgularken bu seçimin ileride ne kadar doğru olup olmadığını hep beraber göreceğimizi belirtmektedir¹⁷³. Atay başka bir yazısında “İşgal teşebbüsünü durdurmak mümkün olamazdı: ya ona mukavemet etmek yahut onu kabul etmek icab ediyordu. Milletlerin talihine bağlamayı tercih eden bu unsurlar, vaziyete hâkim olmuşlardır.” şeklin de fikrini belirtiyordu.

---

¹⁶⁹Atay, F. R., “Alman Kıtaları Bulgaristan'da”,Ulus,4 Mart 1941; Deringil,a.g.k.,s.118

¹⁷⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923–2000), s.13

¹⁷¹ Gönübol, a.g.k. ,s.159

¹⁷² Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923–2000), s.12; Deringil, a.g.k. , s.137

¹⁷³ Atay ,F. R., Ulus,2 Mart 1941

Ahmet Şükrü Esmer ise Almanya'nın, Balkanlar ve Bulgaristan ile ilgili politikalarının hiç inandırıcı olmadığından bahsederek konuyu şöyle özetlemektedir; “Balkanlara Harbi getirenler Balkan sulhu hakkında öteden beri endişe gösteren Mihver devletleridir.”¹⁷⁴.

Sertel ise “Balkanlar Mihver Devletlerin Eline Geçmiştir” başlıklı yazısında oldukça karamsar bir tablo çizerek durumun ne kadar ciddi olduğuna işaret etmiştir¹⁷⁵.

---

¹⁷⁴ Esmer, A. Ş., Ulus, 4 Mart 1941

¹⁷⁵ Sertel,Z., “Balkanlar Mihver Devletlerin Eline Geçmiştir”,Tan,1 Eylül 1940

2. ALMAN-SOVYET SAVAŞI VE TÜRKİYE

2.1. 24 Mart Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı

İngilizlerin, Almanya'ya karşı Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerini, Almanlar da yakından izliyorlardı. Almanya bir yandan askeri önlemler alarak diğer yandan da diplomatik yollarla Türkiye'yi kendi tarafına çekmeye çalışıyordu.

Almanların Bulgaristan'a girmesi, Türkiye'yi daha çok kuşkulandırdı. Türkiye Bulgaristan'la ortak beyanname imzalanıyordu. Fakat Bulgarlar Türklerin bir şey yapamayacağına güvenerek sınırlarını Almanlara açmıştı. Bulgaristan'ın bu tutumu, savaşı iyice sınırlarımıza yaklaştırdığı ve beyannameye sadık kalınmadığı için, basından sert eleştiriler almıştır. Yunus Nadi, “Balkanların Büyük Karışıklığı” adlı makalesinde; “Bulgaristan, Balkanlılar sulhuna havale olunan yeni suikasta aletlik etmeyi kabul etmiştir. Türk-Bulgar beyannamesinin Bulgaristan tarafından etrafı yatıştırıp uyutmak maksadıyla ve Balkanlarda ki yeni oyunu akıllarınca daha iyi yürütülmesi için oynanmış riyakâr ve kurnazca bir rol olduğuna hükmetmek lâzımdır. Türk efkârı umumiyesi bu ihtimali derhal göz önüne almış ve zaten beyanname Türk Hükümeti'ni en ufak derecesinde dahi bağlamamıştı. Bulgaristan beyannameye samimi olmadığı sabit olduğu dakikadan itibaren bu vesikanın hükümsüz bir kâğıt menzilesine ileceği şüphesizdir.” denilmektedir¹⁷⁶.

Bulgaristan'ın Mihverce katılmasından sonra, Türkiye İngiltere'ye yanaşmasını diye Hitler, 4 Martta İnönü' ye bir mektup göndererek, Almanların Türkiye'ye karşı bir saldırı emelleri olmadığını ve Alman ordularını Türk topraklarından uzak tutacağını bildirdi¹⁷⁷.

Türkiye'nin Almanların tehdidinden korkup, Sovyetlere yanaşmaması için, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen, Ankara'da Türk Büyükelçisi'ne, Sovyetlerin Almanlarla Berlin görüşmelerinde ki Boğazlar konusunda taleplerini anlatmış ve ilişkileri bozmaya çalışmıştır. Fakat İngilizlerin çabalarıyla Almanlar, Türk-Sovyet Ortak Deklarasyonu'nun yapılmasına mani olamamışlardır, İngiltere'nin asıl amacı, Türk-Sovyet yakınlaşmasını sağlayarak, Türkiye'nin ikide bir öne sürdüğü Sovyet çekincesini ortadan kaldırmaktır. Fakat Türkiye, yapılan deklarasyonla Sovyet tehdidinin henüz ortadan kalkmadığı kanaatindeydi.

¹⁷⁶ Nadi, Y., “Balkanların Büyük Karışıklığı”, Cumhuriyet, 7 Mart 1941

¹⁷⁷ Deringil, a.g.k., s.119

Nitekim geçen yıllar zarfında Türkiye bu düşüncesinde ne kadar haklı olduğu ortaya çıkacaktı. Çünkü Mihver yenilmeye ve Müttefikler ilerlemeye başladığında Sovyetler Birliği Türkiye'den toprak talebinde bulunacaktır.

2.2. 18 Haziran Türk-Alman Dostluk Ve Saldırmazlık Paktı

Almanlar, Yunanistan'ı geçerek, Türk-Yunan sınırına kadar dayanmışlardı. Türkiye Almanlarla batıda, daha önce yaptığı karşılıklı görüşmelerle durumunu güvence altına aldığını zannederken, şimdi de güney sınırında çıkan kargaşalıkta kendini yine savaşın eşiğinde bulmuştur. 3 Nisan da Alman taraftarı Raşit Ali Geylâni tarafından Irak'ta bir darbe yapıldı, İngilizler Mihver yanlısı yeni yönetimi devirmek için harekete geçtiler. Raşit Ali Geylâni'de Almanya'dan yardım istedi. Almanlarda bu isteği hemen kabul etti. Fakat gönderilecek yardımın mutlak Türkiye üzerinden yapılacağı ortadaydı. Almanya, Irak'a askeri birlik ve malzeme göndermek için, Türk topraklarından geçmek zorunda idi. Almanlar Türkiye'ye taviz vererek bu işi sonuçlandırmak istiyordu. Fakat Türkiye'nin kuşkuları henüz geçmemişti. Almanya, Türkiye'nin endişelerini tamamen giderebilmek için Bulgar ve Yunan sınırında Türkiye lehine bazı düzenlemelerin yapılabileceğini bildirerek Türkiye'nin Almanya yanında yer almasını sağlamak istiyordu¹⁷⁸.

İngiliz Hükümeti ise Almanya'nın bu önerilerine karşılık Midilli ve Sakız Adalarının Yunanistan'ın onayı ile Türkiye'nin yönetimine geçmesini teklif ediyordu. Fakat bu adaları İngiltere'nin daha fazla savunamayacağını iyi bilen ve bu yüzden bu teklifi yaptığını analiz eden Türkiye adaları sadece geçici olarak işgal edebileceğini açıklamıştır¹⁷⁹. Zaten Türkiye'nin dediği olmuş 11 Mayıs'ta adalar Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Bu girişim de sonuç vermeyince Müttefikler ticareti ve askeri ilişkileri iyice azaltmışlardı.

Türk Hükümeti'nin uyguladığı isabetli diplomasi başarılı olmuş ve İngilizler Irak'a hâkim olunca geçit sorunu da kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Hitler, Türkiye'ye saldırmamasının iki nedeni vardır. Bunların ilki Türklerin Boğazlarda ve Toroslarda yapacağı savunma Almanlara zaman kaybettirecekti. İkincisi ise Almanya, kış gelmeden Sovyetler Birliğine saldırması gerekiyordu. Çünkü bütün hazırlıklar buna göre planlanmıştı. Bu sebeplerden dolayı Almanya, Türkiye ile zaman kaybetmeden saldırmazlık anlaşması imzalaması gerekiyordu. Hitler, Sovyetlere saldırıp Kafkasya'ya vardığı zaman, Türkiye'nin zaten sarılmış olacağını ve dolayısıyla Mihver'e katılacağını hesaplıyordu. Bu nedenle, Almanya Güney sınırını emniyet altına almak istemiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923–2000), Cilt I-II, İstanbul, 2003, s.2–3

¹⁷⁹ Deringil, a.g.k., s.121

¹⁸⁰ Güvenir, a.g.k., s.161

Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması, 18 Haziran 1941 yılında imzalanmıştır¹⁸¹. 10 yıllık yapılan bu anlaşmaya göre her iki devlet mevcut yükümlülüklerini saklı tutacak ve dolaylı olarak birinin diğerine yönelik saldırısından kaçacaktır¹⁸². Anlaşma öncesinde, Almanya hakkında basın ılımlı davranmıştır. Basında çıkan yorumlar da Türk-Alman dostluğuna değinirken Türk-İngiliz ittifakına da değiniliyordu.

Atay “Almanya ile Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi” başlıklı yazısında bu anlaşmayı şu şekilde yorumlamıştır; “Türkiye kendi etrafındaki ihtiyatlar karşısında bitaraf kalacaktır; ne müttefiki olan İngiltere'ye karşı tecavüze alet olacak, ne de Almanya'ya karşı hakiki dostluk ve itimat ile telif edilmeyen herhangi bir harekâta bulunacaktır. Bu hal, milli siyasetimizde hiçbir değişiklik ifade etmez; bilakis bu siyasetin mesut bir inkişafını arz eder.”¹⁸³.

Ahmet Emin Yalman “Türk-Alman Muahedesinin Manası” başlıklı makalesinde yapılan antlaşmanın esasında İngiltere ile müttefikliğimizin paralelinde imzalanmış olduğunu vurgulamaktaydı¹⁸⁴.

Ahmet Şükrü Esmer ise “Türk-Alman Dostluğu” başlıklı makalesinde “...Türkiye İngiltere'nin müttefikidir. Ve onun aleyhine müteveccih harekâta alet olmayacağı gibi, aralarında hiçbir fiili ihtilaf mevcut olmayan Almanya'nın dostu olacak ve ona karşı harekâttan tevakki edecektir...”¹⁸⁵.

Zekeriya Sertel, “Muahedenin Aydınlatığı Hakikatler” adlı makalesinde, Almanya ile Türkiye'nin bu harpte kimse ile bir davası olmadığını, topraklarında gözü olmayan, kendisiyle dost olacak devletlerin hepsiyle dost olacağını yazmaktadır¹⁸⁶.

Abidin Daver bu anlaşma ile ilgili olarak İngiltere ve Almanya arasında kaldığımız durumu şu cümle ile açıklamaktaydı; “...Türkiye hem İngiltere'nin müttefiki hem Almanya'nın dostudur...”¹⁸⁷.

---

¹⁸¹ Cartier, a.g.k.,s.310-312;Uçarol, a.g.k. , s.788

¹⁸² Uçarol, a.g.k. , s.788

¹⁸³ Atay, F. R., “Almanya ile Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi” , Ulus, 19 Haziran 1941

¹⁸⁴ Yalman, A.E. , “Türk-Alman Muahedesinin Manası” ,Vatan,19 Haziran 1941

¹⁸⁵ Esmer, A.Ş. , “Türk-Alman Dostluğu”,Ulus, 20 Haziran 1941

¹⁸⁶ Sertel, Z. , “Muahedenin Aydınlatığı Hakikatler” ,Tan, 20 Haziran 1941

¹⁸⁷ Daver, A., İkdam, 22 Haziran 1941

Atay durumu tüm detayları ile ele almış, bundan sonraki Türk-Alman ilişkilerinin yürütülmesinde daha dikkatli olunmasını ve yapılan bu anlaşmanın olumlu yönlerini vurgulamaktaydı¹⁸⁸.

Yunus Nadi ise, “Hudutlarımıza vaki olabilecek, bir tecavüz nereden gelirse gelsin ona silahla karşı koymak azmimiz bakidir, İngiltere ile müttefikiz; Almanya ile dost. Bu anlaşmayı yaparken, bir bloktan diğerine geçmiyoruz. Yine İngilizlerle müttefikiz... Tek fark realist ve tamamen milli siyasetimizin Alman dostluğunu temin etmiş olmasındaki kazançtır.” demektedir¹⁸⁹.

Nadir Nadi ise, “Türk-Alman Dostluk Paktı’nın Tercih Sebepleri” adlı makalesinde; “Yakın garbın ve Balkanlardan en büyük en mütecanis, en dinamik devleti, Türkiye, Almanya nazarında dostluğuna her zaman kıymet verilen bir varlık olduğu gibi Almanya’da bizim nazarımızda aynıdır. Türk-İngiliz anlaşması, harbi, dünyanın mühim bir mevkiini hudutlarımıza sokmamak gayesini taşıyordu. Son Türk-Alman Paktı için de bunu söyleyebiliriz” düşüncelerini açıklıyor¹⁹⁰. Nadir Nadi “Türk-Alman Dostluğu” başlıklı başka bir yazısında da “...Türk Alman milletleri arasında ki sarsılmaz dostluk dünya karşısında ki hakiki yerini almış ve bir an için bazı efkârı umumiyeler de hâsıl olan yanlış kanaatleri ortadan silmiş bulunuyor.” Düşüncelerini bu şekil de açıklamaktaydı¹⁹¹.

Almanların yapılan bu anlaşmayla başta güney sınırını güven altına almıştı. Ayrıca Boğazlardan Sovyetlere yapılacak İngiliz yardımına engellemişti. Türkiye, yapılan bu anlaşmayla aslında tarafsızlık ve harp dışı kalma durumundan çıkıyordu. Fakat Türkiye bu anlaşmayla kendine geniş bir politik manevra alanı bulmuş, hem İngiltere hem de Almanya ile ticari ve askeri konularda ilişkilerine devam etmiş ve her iki devletten de silah yardımı almıştır.

---

¹⁸⁸ Atay,F.R., “Devlet Reisleri Arasında”,Ulus, 21 Haziran 1941; Atay,F.R., “Türk-Alman Muahedesinin Tasdiki”,Ulus, 26 Haziran 1941

¹⁸⁹ Nadi, Y., “Türk-Alman Anlaşması” Cumhuriyet,20 Haziran 1941

¹⁹⁰ Nadi, N., “Türk-Alman Dostluk Paktı’nın Tercih Sebepleri” , Cumhuriyet,22 Haziran 1941

¹⁹¹ Nadi, N., “Türk-Alman Dostluğu” ,Cumhuriyet,27 Haziran 1941

2.3. Alman-Sovyet Savaşı

Türk -Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra, 22 Haziran 1941 tarihinde, Alman orduları Sovyetler Birliği'ne girmiştir¹⁹². Almanya Türkiye ile imzaladığı saldırmazlık anlaşmasının ardından Sovyet cephesinde sağ kanadı güvenli bir bölge haline getirerek aynı zamanda bölgeye ulaşacak Müttefik yardımının da önünü kesmiş olacaktır. Bu duruma göre Türkiye, Alman-Sovyet savaşı karşısında tarafsızlığını ilân etmekte gecikmedi¹⁹³. Fakat Türkiye, uzun zaman öncesine dayanan ve Berlin görüşmelerinin ardından perçinlenen düşüncelerin etkisiyle, Sovyet yenilgisi arzulamaktadır. Türkiye'nin, Alman-Sovyet Savaşı'nın hemen başında açıkladığı tarafsızlığı, Almanya'ya yatkın, Rusya'ya düşman tarafsızlık olarak değerlendirilmektedir¹⁹⁴. Türkiye'nin, yaptığı resmî açıklamanın tersine, Almanya'ya yatkın, bu tarafsızlığının bir göstergesi, Falih Rıfkı Atay'ın “Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında Harb” başlıklı yazısında şu görüşleri ifade ediyordu;

“...Führer, harbin sebeplerini uzun bir beyanname ile milletine ve askerine izah etmiştir. Beyannameye göre; Âdem-i tecavüz paktına rağmen, Sovyetler Birliği'nin güttüğü gaye mütemadiyen Alman emniyeti aleyhine tedbirler almak ve bir gün üstüne yıkılmak üzere Almanya'nın zaafını beklemek olmuştur. Führer, bu tehditten milletini kurtarmak zaruretini duymuştur...”¹⁹⁵.

Almanya'nın, Sovyetler Birliği'ne saldırısı ile ilgili olarak, Vatan gazetesi başyazarı Yalman ise “Alman-Rus Harbi” başlıklı yazısında görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“...B.Hitler, realist bir insan olduğunu ve körü körüne cereyanlara kapılıp gitmediğini her vesile ile ispat etmiştir. Amerika'nın yardımı neticesinde Atlantik harbinin uzun bir şekil alacağını görünce Şark'ta taarruza geçmeyi daha ameli bulmuş ve insanlığın Bolşevikliğe karşı bayraktarlığı sıfatını takınmakta menfaat görmüştür...”¹⁹⁶.

Yalman, Sovyetler Birliği'ne Alman saldırısına, Sovyet aleyhtarı bir üslupla yaklaşmaktadır. Aynı yaklaşım Hüseyin Cahit Yalçın'da da görülmektedir. Yalçın “Rusya

¹⁹² Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.13; Cartier, a.g.k.,s.252-265

¹⁹³ Ayın Tarihi- 1 Haziran 1941 No:91.s.228

¹⁹⁴ Avcıoğlu, D., Milli Kurtuluş, Cilt IV, s.1540;Esmer A.Ş., “Rus-Alman Harbi”,Ulus, 23 Haziran 1941

¹⁹⁵ Atay, F. R., “Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında Harb” , Ulus, 23 Haziran 1941

¹⁹⁶ Yalman, A. E., “Alman-Rus Harbi” , Vatan, 23 Haziran 1941

ile İttifak mı? Yoksa Rusya'ya Yardım mı?" başlıklı yazısında “..Nazilik yıkılmaya muhtaç rejim ise, komünizm de hiç olmazsa aynı derecede otoriter bir rejimdir...” demiştir¹⁹⁷.

Emir Erkilet ise Cumhuriyet'teki “Yeni Bir Haçlı Seferi” başlıklı yazısında Rusya ya karşı yapılan saldırıyı değerlendiriyordu¹⁹⁸.

Bu arada Hitler, Sovyetler Birliği'ne harp ilânı nedeni ile yaptığı konuşmada Molotov'la 1940 Kasımında yaptığı görüşme sırasında, Sovyetlerin Boğazlar konusunda bazı taleplerde bulunduğunu açıklamıştır¹⁹⁹. Zamanlama olarak, Türkiye'de zaten var olan Rus Tehlikesini tahrik etme amacıyla olan bu açıklama, Türk basınında, Almanya'nın 22 Haziran 1941 tarihli saldırısı ile belirtileri ortaya çıkan, Sovyet karşıtı tutumun artmasına neden olmuştur.

Hitler'in bu açıklaması, gerçeklere uygun olup olmaması bir yana, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı tahrik etmeye yöneliktir. Aslında yapılan planlı bir propaganda harekâtıdır. Basın, Almanların bu tarz kışkırtma kokan açıklamalarına şüpheli yaklaşırken bu kez Hitler'in açıklamasını hemen kabullendi ve Sovyetlere karşı tavrı aldı. Bu tavrın sebepleri arasında, Almanya ile imzalanan anlaşma dâhilinde başlayan ikili ilişkilerle birlikte, açıklanan Sovyet talebinin Türkiye'nin boğazlar konusunda ne kadar duyarlı olduğunun da bulunmaktadır. Konu ile ilgili olarak Atay “Almanya İle Sovyetler Birliği Arasında Harb” başlıklı yazısında şunları yazmıştır:

“...Sırası gelmişken, 20 küsur seneden beri komşu ve dost olarak kendisine tam bir emniyet vermek için elimizden geleni yapmış olduğumuz S.Birliği'nin Boğazlara ait teklifleri hakkında, doğru olması lâzım gelen beyanatın bu memlekette hayret uyandırmış olduğuna işaret edelim....”²⁰⁰.

Yunus Nadi, aynı konu ile ilgili olarak “Siyasetin Garip Cilveleri” başlıklı makalesinde, “...Eğer biz geçen Umumî Harb de Çanakkale'yi malûm harikavarî şekilde müdafaa etmeseydik, Çarlık yıkılmaz ve Rus inkılâbı da vücut bulmazdı. İnsan hiç olmazsa bu hatıra hürmet ederdi.”²⁰¹ sözleri ile Sovyetler Birliği'ni eleştirmiştir

Sovyetler Birliği ise Hitler'in bu açıklamasını yalan ve iftira olarak nitelemiş ve Türk basınına serzenişte bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nin bu açıklaması 28 Haziran 1941

¹⁹⁷Yalçın, H. C., “Rusya ile İttifak mı? Yoksa Rusya'ya Yardım mı?” , Yeni Sabah,25 Haziran 1941

¹⁹⁸Erkilet, E., “Yeni Bir Haçlı Seferi” , Cumhuriyet,29 Haziran 1941

¹⁹⁹Ulus, 23 Haziran 1941

²⁰⁰Atay, F.R., “Almanya İle Sovyetler Birliği Arasında Harb” ,Ulus, 23 Haziran 1941

²⁰¹Nadi, Y., “Siyasetin Garip Cilveleri” ,Cumhuriyet, 28 Haziran 1941

tarıhli Türk Gazetelerinde, haber olarak yer almış, makalelerde konu ile ilgili yorum yapılmamıřtır²⁰².

1941 yılı Haziran ayından sonra, Türk basınında özellikle dergiler düzeyinde görülen önemli bir zellik, Pan-Türkist içerikli yazıların artışı olmuştur.

---

²⁰² Us, A. , ‘‘Sovyet Zimamdarlarını Söz Söylemeye Davet Ediyoruz’’,Tan; 25 Haziran 1941; Sadak,N., ‘‘Führer’in İfşa Ettiği Hakikatler Sovyetlerin Politikası Bakımından Hayret Uyandırıcıdır’’, Akşam 25 Haziran 1941; Yalçın, H.C., ‘‘Alman-Rus Harbinde Türk Bıtaflığı’’,Yeni Sabah, 26 Haziran 1941

2.4. Alman Propagandası Ve Pan-Türkizm

Almanya'nın Sovyet saldırısı devam ederken, Başbakan Refik Saydam Temmuz ayında ölmüş, yerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu atanmıştı. Bu arada Dışişleri Bakanlığı'na ise Numan Menemencioğlu getirilmişti²⁰³. Alman propagandası, tüm dünya üzerinde etkili olduğu gibi yurdumuzda da etkisini sürdürmekteydi. Özellikle ırkçı ve Turancı uygulamalarla Türkiye'de etkili olmaktadır²⁰⁴. Bu ideolojiyi savunanlar azınlıklarla ilgili düşmanlık tohumları saçmaya başlamışlardı. Sabiha Sertel bu olayları anılarında şöyle dile getiriyor: "... Vapurlarda, tramvaylarda Rumca, Ermenice, Yahudice ve diğer yabancı dilde konuşanların ellerine "vatandaş Türkçe konuş" diye bastırılmış kartlar sunuluyor, azınlıklara hakaret ediliyordu"²⁰⁵. Ayrıca bu dönemde Anadolu Ajansında çalışan, özellikle dış haberler servisinde olan tüm Yahudi personel işten çıkarıldı. Bu olayda da Alman propagandasının etkisi büyüktür.

Alman propagandasının Türkiye üzerinde ki hareket noktası Pan-Türkizmdi. Bu akım dünyadaki tüm Türkleri, aynı çatısı altında toplamayı amaçlayan bir siyasal düşüncedir²⁰⁶. Almanlar özellikle bu akımı Sovyetler Birliği'ni yenip parçalaması halinde burada yaşayan Türk kökenlilerin oluşturacağı ve görünüşte bağımsız, dolaylı olarak Türkiye'ye bağlı devletler kurulması yönünde fikirleri ortaya atarak propaganda faaliyetlerine büyük bir ivme kazandırmışlardı²⁰⁷. Bu fikir aynı zamanda Alman-Sovyet savaşında Türkiye'nin Alman tarafında kalması için hazırlanmış önemli temellere dayanan bir psikolojik harekâttir.

Almanya I.Dünya Savaşında olduğu gibi, II. Dünya Savaşında da Turancı akımları destekleyerek, Türkiye'yi Sovyetlerde karşı, yanına çekmeye çalışmıştır. Bunda da bir ölçüde başarılı olmuştur. Özellikle propagandayı etkili bir silah olarak kullanan Alman Hükümeti, Türkiye'de de bu uygulamalarını sürdürmüştür. Basını kendi tarafına çekmeye çalışan Almanlar, geniş Pan-Turancı propagandayla kamuoyunu, dolayısıyla hükümeti etkilemeye çalışmıştır. Basındaki bu etkilerini Tasvir-i Efkâr da yayınlanan şu

²⁰³ Güçlü, Y., Eminence Grise of Turkish Foreign Service; Numan Menemencioğlu, Ankara, 2002,s.91

²⁰⁴ Belge,B., Radyo Konferansları(Kıtap-1),Ankara ,1940,s.3-26

²⁰⁵ Sertel, S., Roman Gibi , İstanbul,1969,s.263

²⁰⁶ Atabay, M., İkinci Dünya Savaşı Sırasında Milliyetçilik Akımları, İstanbul, 2005, s.252–255

²⁰⁷ Güvenir, O.M., a.g.k. ,s.165–166

makaleden izlemek mümkündür. Bu makalede şöyle denilmektedir: “Türk milliyetçiliğinde değişen nedir? Bu yeni program nedir? Bu davanın erbab ellerini titretecek kadar ağır olduğunu biliyorum. Ağır, fakat onun milliyetçi ellerden ziyade, Türkçülük davasının düşmanlarını titreteceği günün uzak olmadığını da biliyorum. Bu imanda yetişmiş iki buçuk milletle değil, iki kıtayı dolduran bütün Türk kardeşlerimizle beraberiz”²⁰⁸.

Almanlar, Türk Hükümetiyle de ilişki kurarak Kırım ve Kafkasya’daki Türk kökenli Sovyet halkları için işbirliği önermişti. Bu öneri, hükümet yetkililerini ülkede baş gösteren Turancı akımlara daha hoşgörülü davranmaya itmiştir. Almanya’nın asıl amacı, Türkiye’yi Sovyetlere karşı savaşa sokmaktır. Pan-Türkizm’i de bu amacını gerçekleştirmek için kullanmıştır²⁰⁹.

Gazetelerde 28 Haziran 1941’de yer alan, basına Anadolu Ajansı’nın gönderdiği Londra kaynaklı bir habere göre, Müttefikler, Almanların Pan-Türkizm’i kullanacaklarından endişelenmişlerdir²¹⁰.

Türk hükümetinin Pan-Türkist akım ile ilgili bağlantısını gösterebilecek bir kaynak, Ulus’ta Atay’ın konu hakkındaki değerlendirmesi olabilir. Konu, Atay imzalı iki ayrı makalede, farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Atay, “Moskova Kapılarında” başlıklı başyazısında;

“...Rusya ırk ve kültür hususiyetlerine göre parçalanacak ve şimdi Sovyetler Birliği'nin hükmü altında bulunan kaynaklar, bu parçalardan herhangi birinin değil, fakat Almanya'nın nazımlığı altında işletilecektir.”²¹¹ şeklinde fikirlerini belirtmişti.

Atay, “Yarın için Tasarlama ve Münakaşalar” başlıklı başyazısında ise meseleye daha farklı yaklaşmaktadır. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısı “Zaferle biterse ne olacak?” diye soran İsviçre gazeteleri olduğuna değinen Atay, şöyle devam etmektedir:

“...Bu gazeteler şu iki kaygı içindedirler. Eğer Almanya muvaffak olursa işgal olunan yerlerden hangileri doğrudan doğruya bu memlekete bağlı kalacaktır? Doğrudan doğruya bağlanmayan memleketlerin yeni nizamdaki vaziyet ve hakları ne olacaktır ?...”

---

²⁰⁸ Ebuzziya, Z., Tasfir-i Efkar, 30 Aralık 1941

²⁰⁹ Atabay, M., a.g.k. , s.308

²¹⁰ Akşam, 28 Haziran 1941

²¹¹ Atay, F. R. , “Moskova Kapılarında” , Ulus, 16 Ekim 1941

Almanya'nın 1941 Haziranın da Sovyetler Birliği'ne saldırmasından sonra, Türk basınında, özellikle dergilerde Pan-Türkist nitelikli yayınlar yapılmıştır. Basın üzerinde, daha önce örnekleri verildiği gibi, her türlü denetleme ve yönlendirme olanağına sahip olan iktidar, bu yayınlara uzun süre ses çıkarmamış, hoşgörülü davranmıştır.

Bu dönemde Pan-Türkist akım basında Ergenekon, Bozkurt, Gökbörü, Tanrıdağı, Çınaraltı ve Orhun isimli dergiler çıkartılmıştır.²¹²Bu konuda ki önde gelen isimler ise Prof.Dr. Hüseyin Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız, Dr. Rıza Nur, Reha Oğuz Türkkan'dır²¹³.

Almanların uyguladığı bir diğer propaganda taktiği ise, çeşitli ülkelerden uzman heyet davet ederek, cephelerdeki Alman başarılarını bunlara gösterip, onları etkilemektir. Nitekim bunda da başarılı oluyorlardı. Türkiye'den davet edilen heyette, Harp Akademisi Komutanı General Ali Fuat Erden ve Cumhuriyet Gazetesinde askeri stratejiler üzerine yazılar yazan emekli General Hüsnü Emir Erkilet vardı²¹⁴. Alman cephesini gören generaller savaşı kesinlikle Almanların kazanacağına inanıyorlar ve bu yönde Hükümet yetkililerine talimat veriyorlardı. Hüsnü Emir Erkilet Alman cephesinde gördüklerini bir aya yakın Cumhuriyet' te “Şark Cephesinde intiba ve Görüşler” adı altında yayınlanmıştır. Erkilet Rus-Alman savaşı ile yapmış olduğu yorum da “...Sovyet Rusya mağlup olacak olursa onun bugün teşkil ettiği imparatorluk yıkılarak, Rus kültürü altın da bulunan muhtelif milletler istiklal bulurlar...”²¹⁵ şeklinde görüş bildirmiştir.

---

²¹²Güvenir O.M., a.g.k. ,s.170–175

²¹³ Atabay, M., a.g.k. , s.252–264

²¹⁴ Atabay ,M., a.g.k. , s.300–301

²¹⁵ Erkilet, H. E., “Şark Cephesinde İntiba ve Görüşler” , Cumhuriyet,26 Haziran 1941

2.4.1. Saraçoğlu Hükümetinin Devrilmesine Yönelik Girişimler

İtalya'nın 1940 Haziranında savaşa girmesinden hemen sonra Almanya'nın İngiliz dostu saydığı Şükrü Saraçoğlu'nu düşürmek için Fransa'nın yenilgisi üzerine ele geçirdiği bir takım vesikaları 5 Temmuz da yayınladı²¹⁶. Almanya bunu yapmakla gergin ve sınırlı bir hava içerisindeki Rusya ve Türkiye'nin arasını açmayı ve hatta iki ülke arasında silahlı bir çatışma çıkarmayı da düşünüyordu. Bu durumda yalnız kalacağı için Romanya gibi Mihvere yanaşabilirdi.

Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulması amacıyla deşifre edilen belgeler arasında Massigli'nin ve Weygand'ın raporları da vardı.

Massigli 14 Mart tarihli deşifre edilen belgeler de Türk Dışışleri Bakanlığı ile yapılan görüşmeler neticesinde Bakü'nün uçaklarla bombardımanı için Türk topraklarından geçmelerine Türkiye'nin ses çıkarmayacağı kanısını vardıklarını bildirmekteydi²¹⁷.

Massigli 28 Mart tarihli başka bir belgede Bakü'ye yönelik hava harekâtıyla ilgili olarak Cizre'den kalkacak uçakların Van Gölü ile Rumye arasında ki istikameti takiben kimsenin fark edemeyeceği yerlerden geçebileceğini bildiriyordu. Aynı zamanda, Türk toprağı üzerinden hiç uçulmadan farklı bir rotada çizilebileceğini bildirdi. Eğer hareket üssü olarak Cizre yerine Irak kullanılacak olursa, bu sonuç öncelikle elde edilebilirdi. Massigli'ye göre bu harekât yapıldıktan sonra Türkiye'ye haber verilebileceği ve Türkiye semalarından geçme zorunluluğu olursa, Türkiye'den özür dilenebileceğini deđerlendirmekteydi²¹⁸.

Weygand ise Hava Kuvvetlerine yazdığı raporda Kafkaslardaki bombardıman yapılacak bölgelerle ilgili yapılan hazırlık çalışmalarının Türklerle bir pazarlık konusu yapılmasına gerek olmadığı açıklanmıştır. Fransız Büyükelçisinin bu sorunlar üzerine

---

²¹⁶ S.S.C.B Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü, Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri ,Türkiye'de ki Alman Politikası (1941–1943), İstanbul, 1977,s.5–7

²¹⁷ Barutçu, F. A., Siyasi Anılar (1939–1954), İstanbul,1977, s.131

²¹⁸ Barutçu, a.g.k., s.132

Fransa'ya detaylı bir bilgi verdiği bildirilmiştir²¹⁹. Türkiye'den böyle bir izin alınamayacağı kısmen tahmin edilmiştir.

Weygand'ın sözlerinden de anlaşıldığı gibi Massigli Türkiye den izin almak konusunda bir anlaşmanın olanaksızlığını görmüştür. Telgraf da ki diğer görüşler ise Büyükelçinin kişisel varsayımlarıdır. Gerçekte bu telgrafların Almanya'da yayınlanmasından sonra, Massigli 5 Temmuz 1940 tarihli Saraçoğlu'nun gönderdiği mektupta şöyle diyordu; “Sizinle ya da çalışma arkadaşlarınızla Türk toprakları üzerinden Bakü'yü bombalamak için Fransız uçaklarının geçmesine izin verilmesini istemedim. Siz hiçbir zaman öyle bir eylem için onayınızı vermediniz ve böyle bir şey de uyum halinde olduğunuzu söyleyemezdim. Aslında böyle bir onayı hiçbir zaman vermeyeceğinizi çok iyi biliyorum”²²⁰.

Almanya'nın yayınladığı bu vesikalar Türk-Sovyet ilişkileri üzerinde ümit edilen bir gelişme yaşatmamakla beraber Saraçoğlu Hükümetini de zor duruma sokamadı. T.B.M.M. 'de bir konuşma yapan Başbakan Dr. Refik Saydam bu tarz vesikalara dayanarak menfaat sağlamaya çalışanların hiçbir zaman bu maksatlarına ulaşamayacaklarını belirterek Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm alınan kararlarının TBMM kararı ile alındığını söylemiştir²²¹.

Almanya'nın 1940 yılında girişmiş olduğu bu hareketin amacı Türk-Sovyet ilişkilerini çıkmaza sokmak Türkiye'yi Almanya'ya yaklaştırmak idi. Fakat bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Almanya bu girişiminden sonuç alamadı.

---

²¹⁹ Barutçu, a.g.k., s.132

²²⁰ Barutçu, a.g.k., s.133

²²¹ Gönübol ve Diğerleri, a.g.k., s.148

2.4.2.Von Papen'e Suikast Girişimi

Almanların Sovyetler aleyhine yapmış olduğu yönlendirmeler dışında Sovyetlerin de Türk-Alman ilişkilerini sekteye uğratabilecek projeler üzerinde çalıştığı aşikârdır. Sovyetler ilk olarak Almanların imha etmeyi çalışırken ele geçirdiğini iddia ettiği belgeleri yayınlamakla Türkiye'nin kafasını karıştırmaya çalışmıştı. Ele geçirilen belgelerde Askeri Bölgeler, Havaalanları, İstanbul Haritaları ve Körfez Haritaları gibi Türkiye'nin işgaline yönelik stratejik belgeler vardı²²².

İkincisi ise Türkiye'nin Sovyetlerin planladığının aksine Almanya'ya yaklaşmasına sebep olan, Alman Büyükelçisi Franz Von Papen'e, Ankara'da yapılan suikast girişimidir. Papen, 24 Şubat günü sabah 10.00 sıralarında eşyle Alman Büyükelçiliğine yürüyerek giderken bomba patlamış fakat Papen ve eşi yara almadan kurtulmuşlardı²²³. Papen'e yapılan bu suikast tamamen provakatif ve siyasal amaçlıydı. Amaç, Türk-Alman ilişkilerini gerginleştirip, Türkiye'yi Sovyet yanına çekmektir. Basında da bu çerçevede yazılar yer almıştır. Ulus, suikast olayının arkasında yatan gerçekleri sanıkların vermiş olduğu ifadeler de ortaya çıkarmıştı. Bomba olayının siyasi bir hadise olduğu ve Sovyetlerin bizzat parmağı olduğu açıkça belirtilmektedir²²⁴.

Almanya ve Türkiye olaydan doğrudan doğruya Sovyetleri sorumlu tutmuştur. Yapılan kovuşturmada eylemi Yugoslav asıllı Türk vatandaşı Ömer Tokat isimli bir gencin gerçekleştirdiği, eylem sırasında bombanın elinde patladığı tespit edilmiştir. Fakat devamında Ömer Tokat'ın Abdurrahman Sayman, Süleyman Sav ve S.S.C.B İstanbul Başkonsolosluğunun da görevli Georgi Pavlov ile Leonid Kornilov'la irtibatlı olduğu tespit edilerek şahıslar yakalanmıştır. Bu olayda Sovyetler, Türk-Alman ilişkilerini bozmak istemiştir bunun sebebi açıkça Almanlara karşı savaşa girmemiz böylece Boğazlara Sovyetlerin daha çabuk inmesinin sağlamaktır. Fakat bu gelişmelerden sonra Türkiye Almanya'ya daha da yaklaşmıştır²²⁵.

---

²²² Ulus, "Almanların Türkiye Taarruzu Niyetleri Hakkında Bazı Vesikalar Bulunmuştur", 27 Temmuz 1941

²²³ Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.23

²²⁴Ulus,4 Nisan 1942

²²⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.23

3. TÜRKİYE’NİN GÜNEYDOĞU SINIRINDA Kİ MİHVER-MÜTTEFİK ÇEKİŞMESİ

3.1. 24 Nisan Irak Darbe Girişimi

1941 yılı Türkiye için güney sınırında ki bazı gelişmelerden dolayı hassas bir dönem olarak görülmekteydi. Irak'ta meydana gelen Alman destekli İngiliz aleyhtarı ayaklanma bu süreci başlatan olay olarak görülmektedir. Irak'ın Almanların eline geçmesi Türkiye'nin tamamen kuşatılması ve Müttefiklerle bağlantısının kesilmesi demektir. Türkiye'ye olası bir saldırıda Irak Almanlar tarafından işgal edilecek ve Türkiye Basra'dan takviye görme olanağından yoksun bırakılmış ve çevresi Mihver kuvvetleri ile sarılmış olacaktır. Bu bölgenin Mihver'e geçme tehlikesi bu nedenle Türkiye için gerçekten çok önemliydi²²⁶.

Irak'ın Alman himayesi altına girme ihtimali İngiliz Dışişlerini harekete geçirmişti. Anthony Eden endişelerini Churchill'e aktararak Almanların Suriye ve Irak'ı himayesine almasını Türkiye'nin tamamen etrafının sarılmış olması demek olduğunu ve bundan dolayı Türklerin tarafsızlığını uzun süre koruyamayacağını bildirdi. Ayrıca Eden Suriye ve Irak'taki durumun acilen düzeltilmesi gerektiğini Türkiye'nin Almanya tarafında yer almasının İngiltere'nin Ortadoğu, Asya ve Afrika sömürgeleri üzerinde çok tehlikeli bir durum oluşturabileceğini değerlendirmektedir²²⁷.

İngilizler Irak'ta durumu yakından takip etmekteydi. Irak'ta ki Alman yanlısı Raşit Ali'nin darbesi Türkiye açısından çok kritik bir zamanda geldi²²⁸. İngiltere tüm yoğunluğunu Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye gidecek olan askeri yardımla ilgili Almanlara transit geçiş hakkı verip vermeyeceğine odaklandı. İngiltere muhtemel yapılacak bir Alman-Türk dostluk anlaşmasının bu geçişi tamamen kolaylaştıracağını düşünmekteydi. Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Papen'e 19 Mayıs'ta çektiği telgrafta şunları

---

²²⁶ Deringil, a.g.k,148

²²⁷ Irving, D., Churchill's War, The Struggle for Power, Part of II, Focal Point Publications, Londra, 2003, s.255

²²⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.13

söylüyordu: “Öngörülen antlaşmada en önemli husus Türkiye'den savaş malzemesinin geçiş hakkının sağlanmasıdır. Irak'a yardım edeceksek elimizi çabuk tutmalıyız.”²²⁹.

İngilizler için de en önemli olan şey süratle sonuca ulaşmaktı. 18 Mayıs'ta Hugessen Türk hükümetinin Irak'taki gelişmelerden tedirgin olduğunu yazıyor, “Irak'taki durum ne kadar uzun sürerse tedirginlikleri o oranda artacaktır. İngilizler Irak'taki durumu kontrol altına almadıkça Türkiye kendini yalnız hissedecektir.” diyordu²³⁰. Bu konuda da diğer konularda olduğu gibi Türk yetkilileri İngilizlere işitmek istedikleri şeyleri söylediler.

Türk basını ise Almanya'nın muhtemel işgali konuşulmaktaydı. Hüseyin Cahit Yalçın makalesinde bu saldırının çok yakın olduğu belirtilerek Almanya'dan önce bölgeye müdahale edilebileceğinden bahsetmekteydi²³¹. Yunus Nadi ise makalesinde Yalçın'ın fikrinin aksine düşüncelerini şu şekilde belirtmekteydi.”... Türkiye'nin cenup hudutlarından dahi çevrilip çevrelemesi ihtimaline karşı icabında Suriye'yi işgal ederek bu ihtimale meydan vermemesini müdafaa eden bir fikir üzerinde ısrar olduğunu görüyoruz. Bu fikri müdafaa edenler Suriye'yi fütihat hırsı ile değil, bu komşu memleket ve milletin hürriyet ve istiklalini temin kasti ile işgal edeceğimizi tasrih ediyorlar...”²³².

29 Mayıs'ta Saraçoğlu Hugessen'e Almanlardan transit geçiş talebinin gelmediğini söylüyordu²³³. Ama 13 Mayıs'ta silah transiti konusunda bir formül bulmasını isteyen Papan'e Saraçoğlu ılımlı bir cevap vermişti²³⁴.

Türkiye Irak'taki gelişmelerin kendisini zor duruma soktuğunu değerlendirerek, yapılan diplomatik manevraların giderek zorlaştığını, her iki taraftan da yapılan baskıların ülkeyi zor duruma düşürebileceği devlet adamlarınca tahlil edilebiliyordu. Bu nedenle Türkiye, Irak'la İngiltere arasında arabuluculuk önerisinde bulundu. Fakat İngilizler Mihver'in bölgeye tam hâkimiyetinden önce Irak'taki ayaklanmanın bastırılmasını istiyordu.

---

²²⁹ Deringil, a.g.k,148

²³⁰ Deringil, a.g.k,148

²³¹ Yeni Sabah,25 Mayıs 1941

²³² Nadi,Y., “Yeni Dünya Harbi Karşısında Türkiye”,Cumhuriyet, 25 Mayıs 1941

²³³ Deringil, a.g.k,148

²³⁴ Deringil, a.g.k,148

Türkiye Almanya'ya taktik ödünler vererek Türk-Alman müzakerelerini yavaşlatma yoluna gitmiş, Almanya'ya açıkça asker geçirme hakkını vermekten kaçınmıştır. Bu zaman zarfında İngilizler Raşit Ali kuvvetlerini bastırarak Irak'ı yeniden denetimleri altına almışlardı²³⁵.

---

²³⁵ Deringil, a.g.k. ,s.148-152

3.2. İran'ın İşgali

1941 yılı Irak konusu dışında Türkiye'si için belki de en sıkıntılı gelişme Ağustos ayında İngiliz ve Sovyet kuvvetlerinin İran'ı işgal etmesiydi. İran'ın işgalinde yatan başlıca sebep İngiltere ve Amerika'nın Sovyetleri ikmal edebilmeleri ve güvenli bir bölge oluşturmak amacıyla işgal edildi. Fakat İngiltere İran'da Alman yanlısı bir darbe tehlikesi olduğu yolundaki iddialarla Türkiye'yi ikna etmeye çalışmıştı buna rağmen bu bahane tam inandırıcı bulunmamıştı. Bu tarz bir darbenin Türkiye'nin tarafsızlığını da tehlikeye düşüreceğini düşünen İngilizler İran işgaliyle bir ölçüde kendilerini rahatlattılar. Churchill yazdığı mektupta Roosevelt'e, İran'da elde edilen başarılı sonuçlardan bahsederken Türkiye'nin, Almanların Suriye ve Filistin'e geçişine izin vermemesinin son derece önemli olduğundan bahsetmektedir. Güney sınırimız da oluşturulan İngiliz askeri tamponunun asıl sebebi Türkiye'yi tarafsız konumunun devam ettirilmesi ve Rusya'nın desteklenmesi olduğu vurgulanıyordu²³⁶. 10 Temmuz'da Wavell Londra'ya Avam Kamarası Savunma Komitesi'ne çektiği telgrafta da bahsettiği üzere İran'ın işgalinin Rusya'ya yardım gönderilmesinin ne kadar hayati bir konu olduğu anlatılmaya çalışılıyordu. İran'daki tüm Almanların sınır dışı edilmesiyle ilgili İngiliz-Sovyet notası İran'a gönderilmiş, İran hükümetinden nota ile ilgili cevap beklenmiştir. İran'ın olumsuz cevabı İngilizlere ve Sovyetleri hiç şaşırtmamıştı aksine müdahale için hazırlıklara başlama niteliğindediydi. 17 Ağustos'ta yollanan ikinci nota ile İran işgali resmen ilan ediliyordu²³⁷.

25 Ağustos 1941 tarihinde işgalini gerçekleştiren İngiliz-Sovyet ittifakının Türkiye'ye bu işgalin açıklanması ve toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı gösterileceğine dair güvence verilmesi açısından notalar verdiler. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden kabineye verilen notaların anlaşılması açısından Türkiye'ye zaman verilmesi gerektiğini söyledi fakat sürenin gereğinden fazla da uzatılmamasına özen gösterilmesini istemekteydi²³⁸.

Türkiye'de, İran'a gönderilen notaların Alman uzmanların sınır dışı edilmesiyle ilgili olduğu imajı verilmesi gerektiğini ve bu taleplerin kabul edilmemesi neticesinde güç kullanıldığının anlaşılması isteniyordu.

---

²³⁶ Deringil, a.g.k. ,s.148–152

²³⁷ Deringil, a.g.k. ,s.148–152

²³⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.13

Türk basını İran'ın işgaline geniş yer verdi. Yunus Nadi “İran'a çifte taarruz” başlıklı yazısında şöyle diyordu: “Matbuatımızın birleşmiş dilinden pekâlâ anlaşılacağı üzere Türk efkârında derin bir teessür uyandıran bu hadisenin daha feci tarafı onun hiçbir hukuki esasa dayanmayarak düpedüz bir tecavüz ve istila hareketi manzarası göstermesindedir...”²³⁹.

Aynı konuda Vakıt de yazan Asım Us makalesinde tepkisini belirtiyordu²⁴⁰. Doğrul ise Cumhuriyet'te ki yazısı ile ortak istilanın yol açtığı şaşkınlığa değiniyor ve bunun bir İngiliz-Rus ortak harekâtı oluşuna dikkatleri çekiyordu²⁴¹. Bir diğer yazıda Doğrul, bu işgalin sonucu olarak İran ile Rus-İngiliz kuvvetleri arasında acil sulh çarelerinin aranmasının gerektiğini yazmaktadır²⁴².

O dönem Türk basınından İngiltere'nin bu davranışından dolayı hayal kırıklığı yaşandığı ve İngiltere gibi bir ülkenin bağımsız bir ülke toprağına Sovyetler Birliği ile birlikte saldırmış olduğuna inanmamaktadır. Türkiye'ye verilen İngiliz-Sovyet güvencelere rağmen İran'ın işgal edilmesi oldukça şüphe uyandırmıştı²⁴³.

9 Eylül'de Hugessen Londra'ya İngiltere üzerinde oluşan soğuk bir havadan bahisle Türkiye'de işgalin hiç sıcak karşılanmadığından bahsediyordu ve Almanya'nın bu fırsatı kaçırmadığını iletliyordu. Özellikle ticaret ve sanayi çevrelerinin İngiliz aleyhtarı yorumlar yaptığını rapor ediyordu²⁴⁴. İngilizler bu konu üzerinde ki değerlendirmelerinde haklıydılar çünkü Almanlar da bu konu üzerinden propaganda yapmaya başlamışlardı. Yapılan provokasyonlar da temel konu İran benzeri bir uygulamayla Türkiye'nin de karşılaşabileceğiydi.12 Eylül'de Hugessen “... Özellikle bu söylentinin kamuoyunu etkilemediği söylenemez.” diyordu²⁴⁵.

İran da işgal sonrası gelişmeler beklenilenin dışında bir şey değildi. İran devleti askeri açıdan güçsüz bir devletti, küçük bir orduya sahipti ve Şah'ın ülke üzerinde egemenliği tartışılır seviyedeydi. Aynı zaman da Şah kendisini Almanya'ya aşırı derecede bağımlı hale getirdiği ortadaydı. Türkiye İran'ın işgalini başından sonuna yakından

---

²³⁹ Nadi, Y., “İran'a Çifte Taarruz”, Cumhuriyet, 27 Ağustos 1941

²⁴⁰ Us,A., “Die Woche'nin Makalesi”, Vakıt, 26 Ağustos 1941

²⁴¹ Doğrul, Ö.R., “İran'a Karşı Müşterek Harekat”, Cumhuriyet, 26 Ağustos 1941.

²⁴² Doğrul, Ö.R., “İran Meselesinde Sulh İmkanları”, Cumhuriyet, 28 Ağustos 1941.

²⁴³ Nadi, Y., “İran'a Yapılan ”, Cumhuriyet, 26 Ağustos 1941

²⁴⁴ Deringil, a.g.k,148

²⁴⁵ Deringil, a.g.k,148

incelemişti.

Ayrıca Türkiye işgalin arkasında ki hesapları da biliyordu. Bu harekâtin asıl sebebinin Sovyetlerin düşmesi halinde Hindistan yolunun ne olursa olsun kapatılması ve bu bölgeye Alman tehlikesinin sızmasının engellenmesiydi²⁴⁶.

---

²⁴⁶ Barutçu, a.g.k, s. 234–235; Deringil, a.g.k,148

3.3. Suriye Olayı

Türkiye'nin güney sınırını tehdit eden bir diğer olay da Suriye'de çıkan savaştır. Bu savaş, İngiliz ve Özgür Fransız Orduları ile Vichy Hükümetine bağlı Fransız Ordusu arasında başladı. Türkiye'nin Suriye sınırında önlem alması dışarı da büyük yankı uyandırdı. Türkiye'nin Suriye'yi işgal edeceği söylentileri basınımda kınanmış ve bu tavsiyelerin Türkiye'yi de harbe karıştırmak için kasten savunulduğu öne sürülmüştür.

Suriye'deki durum ise Türkiye için daha da tehlikeliydi. Türkiye'nin güney sınırlarında yoğun bir Mihver yığınağı Türkiye'nin İngilizlerle bağlantısının kopması demektir. Exporter harekâtı yani Suriye'ye müdahale harekâtının planlanmasında İngilizler Türkiye'yi de plan dâhiline alarak Beyrut-Şam hattını kendilerinin tutabileceğini, Halep'e ise Türkiye'nin müdahale etmesi fikrinde karar kılmışlardı. Bu fikrin sahibi General Wavell Halep'in Türkler tarafından işgal edilmesini Londra'da Avam Kamarası Savunma Komitesine kabul ettirmeyi de başardı²⁴⁷. Suriye konusunda Türkiye'ye pek güvenmeyen İngilizler bu konuda ikilem içindeydiler. Dışişleri Bakanı Eden bu önerinin gene de Türk tarafına götürülmesinden yanaydı. Fakat İngiltere de Türkiye'nin bu öneriyi Almanya'yı kışkırtmamak için kabul etmeyeceğini bilen çevrelerde vardı²⁴⁸. Türkiye'nin bu tarz bir plan içerisinde olması İnönü'nün tutarlı politikasının tümüyle dışındaydı. Zaten düşünüldüğü gibi de oldu Türkiye böyle bir işe girmeyeceğini açıkça bildirdi.

28 Haziran'da Hugessen Saraçoğlu'nun endişelerini belirterek, İngiltere'nin elini hızlı tutmasını istediğini bildirdi. Türkiye ise orduyu Suriye sınırına kaydırmış ve çok sayıda asker yığınağı yapmıştı. O dönem için yapılan yorumlarda Almanya'nın Suriye ve Irak işgalinden sonra Türkiye üzerinde muhtemel bir işgal planı hazırlanacağından bahsediliyordu²⁴⁹. Hüseyin Cahit Yalçın bu teoriyi "Avrupa'nın Yeni Nizamı içinde Türkiye bir istisna teşkil eder mi?" başlıklı makalesinde açıkça desteklemiş hatta Almanya'dan önce bu ülkelere müdahale edilebileceğini ileri sürmüştür²⁵⁰. Yunus Nadi, bu konuda, "Türkiye'nin daha evvel davranarak, Suriye'yi işgali tavsiyesi netice itibariyle bizi

---

²⁴⁷ Deringil, a.g.k. ,s.148-152

²⁴⁸ Deringil, a.g.k. ,s.148-152

²⁴⁹ Güvenir, a.g.k.,s.159

²⁵⁰ Yalçın, H. C., "Avrupa'nın Yeni Nizamı İçinde Türkiye Bir İstisna Teşkil Eder Mi?" Yeni Sabah,24 Mayıs 1941

düpedüz harbe karıştırmaya sevk eden bir düşüncedir. Suriye'ye müdahale etmemizi isteyenler burayı fütuhat hırsı ile değil, komşumuzun memleket ve milletin istiklâlini ve hürriyetini temin kastı ile işgal edeceğimizi söylemektedirler. Yani dünyayı saran harbe yeni bir cephe açmamızı istiyorlar. Eğer belli alakalıların isteğiyle açılmamışsa bu cephenin yalnız cenup hudutlarımıza sıçramayacağını söylemeye hacet yoktur. Bu takdirde tavsiyenin amacı Türkiye'yi savaşa sokmaktır demektir"²⁵¹.

3 Haziran'da Papen, Suriye'den gelecek bir İngiliz saldırısından çekindiklerini söylüyordu²⁵². İngilizler ise sürekli olarak Mihver'e transit hakkı tanınmayacağına dair güvence istiyorlardı. Fakat Türkiye yürütmüş olduğu diplomasi gereği böyle bir imtiyazı tanınması mümkün değildi. 30 Haziran'da Hugessen, Menemencioğlu'na bu tarz bir talebi yinelemişti fakat almış olduğu yanıt ona hiç tatmin etmemişti. 2 Temmuz'da Hugessen Saraçoğlu'na Türkiye'nin Almanlara geçiş izni verip vermeyeceğini sorduğunda Saraçoğlu elçiye daha önce bu tür taleplerle karşı karşıya kaldıklarını fakat aynı kararlılıkla bunları geri çevirdiklerini söyledi. Saraçoğlu Almanya ile imzalanan Dostluk Antlaşmasına sadık kalındığını ve Almanya'ya ödün vermenin sakıncaları konusunda baskı yapan Hugessen'e Türkiye'nin kendi çıkarlarını her durum da savunabileceğini belirtti²⁵³. Yani Türkiye'nin bu tür konularda baskı altında tutulmamasının gerekliliği bir kez daha anlatılmış oluyordu.

---

²⁵¹ Nadi, Y., "Yeni Dünya Harbi Karşısında Türkiye", Cumhuriyet, 25 Mayıs 1941

²⁵² Deringil, a.g.k. ,s.148–152

²⁵³ Deringil, a.g.k. ,s.148–152

4. TİCARİ İLİŞKİLER

4.1. Krom Anlaşmaları(1941–1942-İngiltere)-(Clodius Anlaşması- Almanya)

1938–1939 yıllarına bakılınca Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın önemli bir rolü vardı. Almanya Krom ihracatının yarısından fazlasını Türkiye'den karşılamaktaydı. 18 Haziran 1941 Paketi'nden sonra, Türkiye ile girdiği iyi ilişkiler çerçevesinde, kendisi için hayati önemi olan krom meselesini de halletmek istemiştir. İngiltere ile 1939 yılında yapılan anlaşmaya göre Türkiye, 1942 yılı sonuna kadar ihraç edeceği kromun tümünü bu ülkeye verecekti. Almanya, hiç olmazsa 1942'den sonra, silah sanayi açısından temel girdi olan kromu Türkiye'den alabilmek için anlaşma yolları aramıştır²⁵⁴. Bu amaçla 8 Eylül 1941'de Karl Clodius başkanlığında bir Alman heyeti Türkiye'ye gelmiş ve görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerin anlaşma ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı henüz belli olmaması nedeniyle, iktidar, basına Alman heyeti'nin temasları ile ilgili yayın yapmaması için 7 Eylül 1941'de bir talimat göndermiştir. Clodius Başkanlığındaki Alman heyeti ile yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanması üzerine, bu ziyaretten bir ay sonra, Türkiye ile Almanya arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Alman Heyeti Başkanı'nın adı ile Clodius Anlaşması diye anılan bu sözleşmeye göre Türkiye, 1943 ve 1944 yıllarında, Almanya'ya 90 bin ton krom satmayı kabul etmiştir²⁵⁵. Fakat bu anlaşma Churchill'i oldukça rahatsız etmişti ve her fırsatta müttefik Türkiye'nin Almanya'ya savaş sanayisinin ham maddesi Kromun satışının bir an önce durdurulmasına yönelik telkinler de bulunmaktaydı²⁵⁶.

Bu anlaşma vesilesi ile basında Türk-Alman Dostluğunu öven makaleler yayınlanmıştır. Örneğin, CHP'nin yayın organı Ulus'ta Atay “Müşterek Alman-Türk Tebliği” başlıklı yazısında, Türkiye ve Almanya'dan iki dost memleket diye söz etmiş ve şunları eklemiştir:

“...Ne bu harpten önce, ne bu harp içinde bir Alman-Türk anlaşmazlığı olmamıştır;

²⁵⁴ Gürel, Ş.G., Türk dış politikası (1919-1945) Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi, cilt II., S.534

²⁵⁵ Esmer, A. Ş., Oral S., “2.Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, Ankara, 1977, s.167

²⁵⁶ Irving, D., a.g.k. ,s.594

iki memleket menfaatleri arasında bir tezatlaşma görülmemiştir...”²⁵⁷. Atay “Almanya İle İmzaladığımız İktisadi Anlaşmalar” başlıklı başka bir makalesin de “...Türk-Alman müşterek tebliğini takip eden bu imza haberi, yalnız birbirine karşı alakasızlaşması mümkün olmayan iki memleket iktisadiyatı arasındaki münasebetleri tabii ve işler bir hale soktuğu için değil, aynı zamanda karşılıklı dostluk ve emniyet politikasının yeni bir inancası olduğu için tesiri de iki katlı olmuştur.

“Antlaşma serbest görüşler ve iki tarafı ancak yaklaştıran ve buluşturan reyleşmelerle elde edilmiştir. Türk-Alman ticari münasebetlerini de sevk eden zihniyetten almaktadır. Bu yalnız alışveriş değil aynı zamanda bir sulh vesikasıdır. İki memleket efkârı, inceliğin farkındadır ve ona zıt şayiaların dedikoduların, kötüye yormaların maksadı ne olabileceğini de bilmektedirler.” şeklinde ifade etmiştir²⁵⁸.

Akşam'da “Türkiye-Almanya Dostluğu Türkiye'nin Bîtarafılık Siyasetine Dayanıyor” başlıklı Necmettin Sadak'ın yazısın da:

“... Türk-Alman dostluğunu zoraki veya geçici bir politika oyunu değil, hadiselerin zaruretinden doğmuş, yani kendiliğinden olmuş, temeli sağlam ve sürekli bir anlaşma addediyoruz...”²⁵⁹ demiştir.

Asım Us Vakit'te, 9 Ekim 1941 tarihinde imzalanan Ticaret Anlaşması'nın “Türk-Alman dostluğunu teyidi” başlığını atarken²⁶⁰ Yunus Nadi “Türk-Alman Münasebeti” başlıklı yazısın da, iki ülkenin 1. Dünya Savaşında müttefik olduklarını belirtmiş ve birbirlerine silah çekmeyeceklerini söylemiştir²⁶¹.

1942 yılı içinde, Türkiye'nin iki muhasım kampı da kollayan, ilişkilerini zedelememeye özen gösteren politikası sürmektedir. Aynı dönem içinde hem Almanya hem İngiltere ile ekonomik ilişkiler de sürdürülmüştür. Örneğin; 1 Haziran 1942 tarihinde

---

²⁵⁷ Atay, F. R., “Müşterek Alman-Türk Tebliği”, Ulus, 9 Ekim 1941

²⁵⁸ Atay, F. R., “Almanya İle İmzaladığımız İktisadi Anlaşmalar”, Ulus, 10 Ekim 1941

²⁵⁹ Sadak, N., “Türkiye-Almanya Dostluğu Türkiye'nin Bîtarafılık Siyasetine Dayanıyor”, Akşam, 9 Ekim 1941

²⁶⁰ Us, A., “Türk-Alman dostluğunu Teyidi”, Vakit, 9 Ekim 1941

²⁶¹ Nadi, Y., “Türk-Alman Münasebeti”, Cumhuriyet, 9 Ekim 1941

Almanya'nın Türkiye'ye 100 milyon marklık kredi açmasına dair bir anlaşma imzalanmıştır²⁶².

Basında da aynı tutum görülmüş, tam deyimini ile iki tarafa da mavi boncuk dağıtılmıştır. Örneğin; 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Dostluk Paktı'nın ilk yıldönümünde iki ülke arasındaki ilişkileri övücü makaleler yayınlanmıştır.

Ulus'ta Atay“Bir dostluk antlaşmasının yıldönümü” başlıklı yazısında, 1 Haziran 1942 tarihli kredi anlaşmasına değinerek, "...Almanya ile Türkiye arasındaki son yüz milyonluk anlaşma, 1941 Haziran dostluk antlaşmasının samimiyetini ancak teyid eden yeni bir vesikadır..."²⁶³, demiştir. Dostluk Paktının yıldönümünü en hararetle kutlayan gazetelerden biri de, baştan beri Almanya ile yakınlaşma yanlısı olan Cumhuriyet'tir. 18 Haziran tarihinde yayınlanan yazıda, iki ülkede de dostluk yanlısı olanların çoğunlukta bulunduğu ifade edilmiştir ve Almanya ile yapılan Paktın ne kadar önemli olduğu bir kez daha vurgulanmıştır²⁶⁴.

---

²⁶²Cumhuriyet, Akşam. 1-2 Haziran 1942

²⁶³Atay, F. R., “Bir Dostluk Antlaşmasının Yıldönümü”, Ulus,18 Haziran 1942

²⁶⁴Cumhuriyet, 18 Haziran 1942

4.2. Savaş Dönemi Ticari İlişkiler

Bu dönemi ticaret boyutuyla incelediğimizde Türk Hükümeti'nin gerek Müttefik gerekse Mihver Ülkeleri ile ticari antlaşmalar yaptığı ve mal ticaretinde bulunduğunu görmekteyiz. Fakat Türkiye'nin 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu antlaşmalar ve bunun beraberinde getirdiği ticari ilişkilerin geliştirilmesinin ardından Türkiye'nin Almanya ile ticaret ilişkileri büyük oranda düşmüştür. Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı ihracatın değeri 9 milyon TL. idi ve bu Türkiye ihracat toplam değerinin % 8,6'sını oluşturuyordu. Buna karşılık olarak Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı da toplam ithalat içinde % 11,7 gibi düşük bir düzeyde seyrediyordu²⁶⁵. Savaşın hemen öncesinde başlayan Türk-Alman siyasi ilişkilerindeki bu gerginlik, 1940'ta Türkiye'nin savaşa girmemesinin kesinleşmesi Almanya ile olan ilişkileri yeniden canlandırmıştı. 25 Temmuz 1940 tarihinde Almanya ile 21,400.000 TL.'lik ekonomik bir mübadele anlaşması imzalanmış fakat asıl ilişkiler Türk-Alman saldırmazlık anlaşmasından sonra başlamıştır²⁶⁶. Nadir Nadi “Almanya ile Ticari Münasebetlerimiz” başlıklı yazısında da yapılan bu ticari anlaşmanın iki ülkenin iyi niyet ve Balkan sulhunun sağlanmasında büyük bir adım olacağı şeklinde görüşlerini yazmaktaydı²⁶⁷. Almanya'dan silah satın almak üzere açılacak olan yüz milyon liralık²⁶⁸ kredi hakkında yapılan nihai anlaşmanın imzalanması içinse Hariciye Vekâleti ikinci Daire Umum Müdürü Faik Hazar'a yetki verilmiştir. Bu süreçte Türkiye ile Almanya arasında saldırmazlık antlaşmasının akabinde 9 Ekim 1941 'de 100 milyon liralık²⁶⁹ ekonomik bir antlaşmanın imzalanması, Müttefiklerin Türkiye ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Sözü edilen Ticaret anlaşması 9 Ekim 1941 de imzalanmış olup iki memleket mübadele hacmini 96 milyon TL. Olarak tespit etmiştir. Anlaşmaya göre; Almanya'ya 55 milyon TL.'lik maden cevheri, zeytinyağı, tiftik, pamuk ve Öteki maddeler ihraç edilecektir, 1943 yılına kadar yürürlükte kalmak üzere imzalanan bu Ticaret anlaşması 4153 sayılı kanunla onaylanmıştır²⁷⁰. Bakanlar Kurulu tarafından bu anlaşma ile temin edilecek olan silah ve savaş malzemelerinin gümrük vergisinden ve gümrükte alınan diğer vergilerden de muaf

²⁶⁵ Weisband, a.g.k, s.104–105.

²⁶⁶ Özgüldür, a.g.k, s.155

²⁶⁷ Nadi, N., “Almanya ile Ticari Münasebetlerimiz” ,Cumhuriyet,26 Temmuz 1940

²⁶⁸ Ulus, 10 Ekim 1941

²⁶⁹ Bekman, M. M. - Tulbenti F. F., İkinci Cihan Harbi Kronolojisi I, Ankara,1943, s. 58.

²⁷⁰ Goloğlu ,M., Milli Şef Dönemi(1939–1945),Ankara,1974,s.126

tutulması kararlaştırıldı. Ayrıca alınacak malzemeler araya komisyoncu girmeden doğrudan firmalarla yapılacak pazarlıklar sonucu alınacaktı.

Bu antlaşma ile Türkiye, Alman savaş endüstrisinin sürdürülmesi için savaşın vazgeçilmez hammadde olan kromu karşılayacaktı. Bu antlaşmaya İngiltere pek fazla tepki göstermemiş ise de en büyük tepki A.B.D' den gelmiştir. A.B.D, Türk-Alman saldırmazlık antlaşmasına gösterdiği tepkinin aynısını buna da göstererek ödünç verme ve kiralama yasası çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardımları tekrar askıya aldı. Fakat bu yılın sonuna doğru Türkiye'ye yapılan A.B.D. yardımı tekrar başlatıldı.

Türkiye'nin Almanya ile ilişkileri bu şekilde sürerken, 1940 yılı başlarında İngiltere Hükümeti, Mihver Ülkeleri'ni ekonomik abluka altına alma kapsamında bir programı uygulamaya koydu. Bu program çerçevesinde Mihver Ülkeleri'nin, stratejik değeri olan ithal mallara ulaşmamaları sağlanmaya çalışıldı. Bu program ile İngiliz-Türk ticari ilişkilerinin kapsamı ve boyutu derinlik kazandı²⁷¹. Gerek Türk-Alman ilişkilerindeki siyasal gerginliğin varlığı ve gerekse de Türk-İngiliz ticari ilişkilerinin artmasına karşın, Alman-Türk ticari ilişkileri Müttefiklerin arzu ettiği şekilde azalmamıştır. Bunda Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun Londra ve Ankara'daki İngiliz yetkilileri ile temasları etkili olmuştur. Menemencioğlu, İngiliz yetkililerin Türkiye'nin bütün ihraç ürünlerini satın almaya, diğer bir ifade ile Almanya ile Türkiye arasındaki her türlü ticari ilişkileri kesmeye yol açacak bir savaş ticareti anlaşması yapmak niyetinde olmadıklarını fark etmiştir²⁷². İngiltere'den tatmin edici bir şekilde yanıt alamayan Türkiye, bu dönemdeki fabrika üretim mallan makine aksamının ithal edilmemesi ve Türkiye'nin tarımsal üretim fazlasını satamamanın beraberinde getirdiği ekonomik bunalım ve durgunluğu Müttefiklerin hilafına bile olsa Almanya ile giderme yoluna gitmiştir²⁷³.

Bu dönemde Türkiye, birtakım sıkıntılara katlanmak pahasına da olsa, gerek Müttefik gerekse Mihver devletleri ile ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmaktan kaçınılmamıştır. Türkiye ekonomik, açıdan sıkıntılarını Almanya ile gidermeye çalışırken, güvenlik endişesi nedeniyle siyasal ihtiyaçlarını da İngiltere ve A.B.D. vasıtasıyla

---

²⁷¹ Weisband, a.g.k, s. 116–117.

²⁷² Özgüldür, a.g.k, s. 155.

²⁷³ Yeni Sabah, "Türk Alman Ticaret Anlaşması", 19 Mart 1940

gidermeye çalışmıştır²⁷⁴. Bu yüzden Almanya ile kurduğu ekonomik ilişkiler onu Müttefiklerden koparma aşamasına getirmediği gibi, Almanya ile ilişkilerini tamamen koparıp bir ekonomik krize de girmemiştir.

---

²⁷⁴ Özgüldür, a.g.k, s. 159.

III. BÖLÜM

1943–1944–1945 DÖNEMİ

1. MÜTTEFİK ÜSTÜNLÜĞÜ VE TÜRKİYE'Yİ SAVAŞA SOKMA ÇABALARI

1.1. Adana Konferansı

1943 yılı müttefiklerin hâkimiyeti ile başlamıştı. Kuzey Afrika ve Stalingrad'da ki Alman yenilgileri mihverin ilerleyişini durdurmuş akabinde Kazablanka'da İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt buluşması gerçekleşmişti²⁷⁵. İngiltere, Türkiye'nin savaş dışı kalma konusundaki ısrarını kırabilmek için her türlü kozu oynamaya kararlıydı. Bu sebeple, Churchill, 30 Ocak 1943'de Adana'da İnönü ile buluştu²⁷⁶. Adana Görüşmeleri sonrası Türk diplomasisinin Müttefiklerle kesiştiği veya tamamen zıt kaldığı durumlar ortaya çıkarılmıştı. İki ülkenin başlıca hem fikir olduğu konu, Sovyetlerin savaş sonrası planladığı hâkimiyet alanı oluşturma politikası riski muhtemel bir tehlike olarak görüyordu. İngilizler Alman üzerinde kazanılan zaferlerle birlikte tehlike parametrelerine Sovyetleri yerleştirmişti. Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi aynı zamanda Sovyetlerin Avrupa ve Balkanlara doğru yayılmasına karşı alınacak bir tedbir olarak değerlendiriliyordu. Fakat tüm bu projelerin gerçekleşebilmesi Türkiye'nin bu talebe olumlu karşılık vermesinden geçmekteydi. Türkiye savaşın bir adım ötesini görebiliyordu ve Almanya'nın kalıntılarından kalan boşluğu Sovyetlerin dolduracağından emindi. Türkiye'nin savaşa girmesi demek sonuç ne olursa olsun zayıflamış ve yıpranmış bir Türkiye demekti ve Sovyetler bu durumu kesin olarak değerlendirecekti. Savaş sonrası bölgede nüfuz çatışmalarının yaşanacağı kesin olmakla birlikte Türkiye'nin bu duruma hazır olması da çok önemli bir anektotdu. Böyle bir durum da Balkanların ve Avrupa'nın emniyet sibobu Türkiye idi. Bu tablo da güçsüz ve zayıf bir rakibin Sovyetler için bulunmaz bir fırsat olacağı Türk tarafı tarafından bilinmekteydi. Tüm bu sebepler savaşa girmesinin ne kadar riskli olabileceğini

²⁷⁵ Aydemir, a.g.k, s.255–257;Uçarol, a.g.k. ,s.766

²⁷⁶ Uçarol, a.g.k. ,s.794;Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.38–39

göstermekteydi²⁷⁷.

Adana Konferansında Churchill ile İnönü arasında geçen diplomasi savaşı ilerleyen dönemlerde “sağırlar diyalogu” olarak da adlandırılacaktı. Görüşmeler de Türkiye iki önemli konuyu masaya yatırdı. İki Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası izleyeceği politika ikincisi ordunun teçhizat açısından yeter kadar savaşa hazır olmadığı²⁷⁸. Karşılıklı taleplerle geçen oturumlar ardından iki tarafta kendi isteklerini karşı tarafa anlattıklarını düşünerek ayrıldılar²⁷⁹. İngilizler, kısa bir zamanda Türkiye'yi savaşa sokacaklarından emindiler²⁸⁰. Türk tarafı görüşmelerden sonra İngilizlerin aksine savaşa girmeye hiç sıcak bakmamaktaydı. İngiltere, Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını gidererek Türkiye'yi savaşa hazır hale getirecekti. Bu sebeple Türk-İngiliz Askeri görüşmeleri 1943 ilkbaharında başlayacaktı²⁸¹.

İnönü-Churchill görüşmelerine zamanın Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Siyasi Yardımcısı olarak katılan Feridun Cemal Erkin, Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokmak gibi bir niyetinin olmadığını iddia etmektedir. Erkin'e göre Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokmak gibi bir niyeti yoktu. Churchill'in Türk devletini sıkıntılı bir duruma itmek istemediği, aksine savaş kabiliyeti çok zayıf askeri teçhizatla Türkiye'yi savaşa sokmanın getireceği sonuçların bir felaket olabileceğini belirtmektedir²⁸². Esmer ise Churchill'in Avam Kamarasında yaptığı açıklamalarını makalesinde yer vererek Churchill'in Adana Görüşmelerinden oldukça olumlu ayrıldığından bahsetmektedir²⁸³.

Ulus da Adana Görüşmeleri hakkında çıkan ilk haber 3 Şubat günü yayınlanır. Adana Mülakatı başlıklı yazıda ise görüşmeler şöyle değerlendirilmektedir;²⁸⁴

---

²⁷⁷ Koçak C., a.g.k, s. 155–156.

²⁷⁸ Esmer-Sander, a.g.k. ,s 174

²⁷⁹ Deringil, s.189.

²⁸⁰ S.S.C.B. Dışişleri Bakanlığı, Stalin. Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye. 1941–1944) ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Sovyet Barış Çabaları ve Türkiye 1938–1939 (Seçmeler), çev. Levent Konyar, İstanbul, 1981, s. 85.

²⁸¹ Öztoprak, İ., “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”, Belleten, C. LXIII, Ankara, 2000, s. 618.

²⁸² Erkin, F. C., Dışişlerinde 34 Yıl. C. 1, Ankara, 1987, s. 137

²⁸³ Esmer ,A.Ş., “Çorçil Anlatıyor”, Ulus, 14 Şubat 1943

²⁸⁴ Ulus , “Adana Mülakatı”, 3 Şubat 1943

“Görülüyor ki, Adana görüşmeleri esasında Türkiye'nin umumi emniyetini korumak bahis mevzuu olmuştur. Çünkü Türkiye'nin kuvvetli bulunması, sadece dünyanın bu bölgesi için değil, belki bütün dünya için hayırlı bir nizam funili olacaktır. Türkiye'nin politikası kimsenin meçhulü değildir. Bu politika daima açık ve dürüsttür. Ve hiçbir devlete karşı değildir. Biz kendi emniyetinizi istiklalimizi alakadar eden meseleler önünde kendi kuvvetimize dayanarak bir nizam ve sulh amili olarak kalmayı hedef edindik. Adana görüşmeleri, herkesçe bilinen bu dürüst politikanın Büyük Britanya Hükümeti tarafından da tam tasvibini göstermek itibariyle güzel bir eser olmuştur. Bu bakımdan bu mülakat, yarının hadiseleri üzerinde de bir merhale teşkil edecek mahiyettedir. Ve Türk-İngiliz ittifakında içinde saklı bulunan mananın tam bir tezahürüdür.”

Bu hassas görüşmeler hakkında Ulus da o dönem tatmin edici herhangi bir haberin yer almaması dikkat çekiciydi. Fakat bu konu sadece Ulus da yaşanmıyordu Türk basınının diğer gazeteleri de savaşa girme konusun da suskun kalmıştı. Ancak bu hassas dönem de basın Türk-İngiliz ilişkilerin masaya yatırıyor ve yaşanan güzel gelişmeler kaleme alınıyordu²⁸⁵. Yaşanan sıkıntılı sürecin Hükümetçe dikkatli ve kontrollü bir şekilde takip edildiği o dönem ki basının yayınlarında da karşımıza çıkmaktadır. Adana Görüşmeleri, İngiltere'de de yankı bulmuştur.

Adana Görüşmeleri sonrası, Ulus Gazetesi'nde 23 Şubat 1943'de “Dürüst ve Açık Politikamız” başlıklı yayınlanan başka bir yazıda Konferans sonrası süreç şöyle değerlendirilmektedir²⁸⁶; “...Almanya ile olan münasebetlerimizi aradaki dostluk ve Adem-i Tecavüz muahedesi tanzim etmektedir. Amerika'nın yardımlarına teşekkür etmek vazifemizdir. Sovyetler Birliği ile olan münasebetlerimizi aramızdaki mevcut ve çok ileri muahedeler tanzim etmektedir. İngiltere'ye gelince, bu devlet bizim müttefikimizdir. Ve aramızdaki ittifak muahedesinin derpiş ettiği silahlar Türkiye'ye gelmeye devam ediyor.”

“Adana mülakatının bir tek ve esas mevzuu Türkiye'nin kuvvetlenmesi ve silahlanması olduğuna göre bunun artık başka türlü tefsir edilecek tarafı var mıdır?”

İngiltere Konferans sonrası oluşturduğu hava neticesin de Hükümet savaşa

---

²⁸⁵ Cumhuriyet, 3-4 Şubat 1943; Tan Gazetesi, 5-6 Şubat 1943.

²⁸⁶ Ulus, “Dürüst ve Açık Politikamız”, 23 Şubat 1943

girmeme konusunda devam ettirdiği dış politikasını tekrar dış dünyaya bildirme gereksinimi duymuş yönünde haber yapılması yönün de basına talimat verilmiştir²⁸⁷. Bu talimatı Yeni Sabah yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Churchill'in Türkiye'yi Ziyareti" başlıklı yazısında açıkladığı üzere Türk dış politikasının bu görüşmeden kesinlikle etkilenmediği ortaya koyulmuştur²⁸⁸. Asım Us ise Vakit gazetesinde ki "Adana Mülakatı ve Yakın Şark Sulhu" konulu yazısında diğer gazete ve yazarlara paralel ifadeler kullanmış, Türk dış politikasında herhangi bir değişikliğin olmadığını açıkça yazmaktaydı²⁸⁹. Asım Us "Adana Mülakatı Akisleri Üzerine Bir Düşünce" başlıklı başka bir yazısında görüşlerini tekrarlıyor ve savaşa kesinlikle girilmeyeceğini belirtiyordu²⁹⁰.

Falih Rıfki Atay "Dış politikamız ve Dışarı" başlıklı yazısında Türkiye'nin savaşı dışı kalmasını savunarak, savaşa müdahil olunması durumun da hali hazırda alınacak yenilginin Ortadoğu ve Hindistan'ın işgaline sebep olacağını belirtmektedir²⁹¹.

1943 yılı ortalarında Mihver tüm cephelerde geri çekilmeye başlamıştı. Müttefikler, Türkiye'nin üzerindeki baskıyı zaman ilerledikçe artırarak savaşa dâhil etmeye çalışıyordu. Savaşın bu dönemi Türkiye açısından çok önemli idi. İngilizler Türkiye'nin bahanesi olarak düşündüğü Akdeniz de ki İtalya mevcudiyetine son vermeyi planlıyorlardı²⁹².

Ulus da Falih Rıfki Atay'ın "Harp ve Sonrası" başlıklı yazısında; "...askeri durum her türlü hükümlere en büyük ihtiyatlılığı gerektirecek kadar karışık ve buhranlıdır. Böylece bir harp içinde hiçbir millet, son dakikaya kadar tehlikeden kurtulmuş olmak hayaline kapılamaz" deniliyor ve Türkiye'nin savaşın dışında kalma politikasını vurgulayarak Alman tehlikesinden hala uzaklaşmadığı değerlendiriliyordu²⁹³.

---

²⁸⁷ Tasfir-i Efkâr, 3 Şubat 1943

²⁸⁸ Yalçın, H. C., "Churchill'in Türkiye'yi Ziyareti", Yeni Sabah, 3 Şubat 1943

²⁸⁹ Us, A., "Adana Mülakatı ve Yakın Şark Sulhu", Vakit, 3 Şubat 1943

²⁹⁰ Us, A., "Adana Mülakatı Akisleri Üzerine Bir Düşünce", Vakit, 5 Şubat 1943

²⁹¹ Atay, F. R., "Dış politikamız ve Dışarı", Ulus, 13 Mart 1943

²⁹² Gönlübol ve Sar, s 170.

²⁹³ Atay, F. R., "Harp ve Sonrası", Ulus, 10 Haziran 1943

1.2. İtalya'nın Savaştan Çekilmesi

10 Temmuz 1943'de Müttefiklerin Sicilya çıkartması başarılı olmuş ve tüm ada ele geçirilmişti. Bu yenilgi Mussolini'nin görevden alınmasına sebep olacaktı. Falih Rıfki Atay'ın “Mussolini'nin İstifası” başlıklı Müttefiklerin yapmış olduğu çıkarmayla ilgili olarak yazdığı yazıda aynı zaman da Mussolini ile ilgili görüşlerini de şöyle belirtmiştir;“Mussolini kendi vatanına ve ulusuna faydalı bir adamdı. Onun idaresi altında İtalya'ya düzen gelmiş ve ülke bayındırlığa kavuşmuştu. Mussolini üç hatasından dolayı Roma İmparatorluğu'nu kurma amacına ulaşamamıştı. Bu hatalardan ilki Büyük Britanya İmparatorluğu'nu yenmiş olduğuna inanmış olmasıydı. İkincisi 1940'ta Fransa'nın yenilgisinden sonra savaşın bittiğini sanmasıydı. Üçüncü hatası, ise başkalarını inandırmış olduğuna inanmasıydı.”²⁹⁴.

Müttefiklerin Mihveri önünde ki üstünlüğü açıkça belli olmasına rağmen basın Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda hala temkinli hareket etmekteydi.

17 Ağustos 1943'de toplanan Quebec Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill Türkiye'nin durumunu masaya yatırmıştı. Yapılan görüşmeler sonrası Türkiye'nin savaşa katılması için erken olduğu kararına varıldı. Konferansta Türkiye'nin askeri kabiliyetlerinin artırılarak, Almanya'ya ihraç edilen kromunun kesilmesi ve boğazlardan Alınan gemilerinin geçişinin yasaklanmasına karar verildi.

Quebec Konferansı 22 Ağustos 1943 tarihli Ulus Gazetesi'nde Atay tarafından “Quebec Toplantıları” başlığı ile şöyle yorumlanıyordu²⁹⁵ : “Müttefikler arasındaki görüşmelerin ana maddeleri bu harbin mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek ve bu harpten mümkün olduğu kadar kuvvetli çıkmaktır. Harp sonrasını düzenlemek için tam bir zafer ilk şarttır, bu zaferin neticelerini alıncaya kadar seferber kalmak ve siyasi buhranlardan kaygılanmayacak kadar kuvvetli bulunmak ikinci şarttır.”

8 Eylül 1943'de İtalya Müttefiklerden ateşkes talebinde bulundu ve iki taraf arasında ateşkes sağlandı. Fakat bu gelişmenin hemen akabinde Almanlar 10 Eylül'de

²⁹⁴Atay, F. R., “Mussolini'nin İstifası” , Ulus, 29 Temmuz 1943

²⁹⁵ Atay, F. R., “Quebec Toplantıları” , Ulus , 22 Ağustos 1943

Roma'yı işgal etti²⁹⁶.

İtalya'daki durum Ulus Gazetesi'nde "İtalya'nın Durumu" başlıklı Tekeli'nin yazısında da şöyle değerlendirilmekteydi²⁹⁷:

"Alman ordusunun İtalya'dan çekilmesi için İtalyanların Almanlarla bir antlaşmaya varması ve ondan sonra sulh tekliflerine girişmesi kabil olur. Bu teklifin yapılması müttefiklerde de neticenin çabuk elde edilebilmesi sulh şartlarının mahiyetine bağlı olacaktır. Az çok elverişli şartların ileri sürülmesi bu neticeyi çabuklaştıracak; kayıtsız şartsız teslim teklifi ise işi biraz geciktirebilecektir."

Almanlar tüm bu gelişmelere rağmen hem İtalya da Müttefiklerle hem de Doğu da Sovyetlerle savaş halindeydi. Almanlar giderek daralan bir alan da savaşmaya devam ediyordu fakat giderek durum Almanya aleyhine dönmekteydi. Atay'ın Ulus da yayınlanan "Değişen Şartlar Altında" başlıklı yazısına göre "Mihver 1943 yılının, Rus ve Müttefikler taarruzunu herhangi bir noktada durdurmak ve durdurmayı devam ettirecek çareleri bulmak, bilhassa, hava akınları tertiplemek bu alanların her birini çok pahalıya mal edecek daha tesirsiz hale getirmek ve bütün bunlara mihver evkafını ile dünya evkafını inandırmakla bitirmeye uğraşacaktır."²⁹⁸. Nihayetinde de Almanya Roma da daha fazla kalamamış ve Roma 4 Haziran 1944 tarihinde Müttefikler tarafından ele geçirilmişti.

---

²⁹⁶ Kunalalp, a.g.k,s.98

²⁹⁷ Tekeli, E., "İtalya'nın Durumu", Ulus, 7 Ağustos 1943

²⁹⁸ Atay, F. R., "Değişen Şartlar Altında", Ulus, 15 Ağustos 1943

1.3. İngiltere'nin Rodos da Almanlar Tarafından Yenilgiye Uğratılması

İngiltere'nin, Türkiye'yi savaşa sokma planları kapsamında bazı teklifler hazırlanmıştı. Bunlardan en dikkat çekici olan Rodos Adası ve Ege adalarının Türkiye'ye verilmesiydi. İngilizler Türkiye'nin bu konu da ki hassasiyetini iyi bildiğinden bu teklifin geri çevrilemeyeceğini değerlendiriyorlardı. Fakat Türkiye ile bu pazarlığı yapabilmek için adalarda ki Mihver hâkimiyetinin kırılması gerekiyordu. Churchill Quebec'de alınan kararların aksine planını devreye sokmak için hemen harekete geçmek istiyordu. Özellikle Rodos'un bir an önce alınmasını istiyordu²⁹⁹. İtalya'nın savaş dışı kalmasının hemen sonrası Churchill Rodos'u ele geçirmek için harekete geçti³⁰⁰. Fakat Rodos'ta istenilen sonuca varılamadı. Planlananın aksine İtalyanlar Almanlara teslim oldu. Bu durum karşısında İngilizler çekilmek zorunda kaldı ve 13 Eylül'de Rodos tümüyle Almanların eline geçti. Churchill bu hezimet karşısın da Ege adalarının alınarak karşılık verilmesini emretti fakat aynı sonuç diğer adalarda da yaşandı.

Türkiye tüm bu gelişmeleri yakından izleme fırsatı bulmuştu ve göstermiş olduğu çekinceler de ne kadar haklı olduğunu bir kez daha ispatlamıştı.

Rodos yenilgisi Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokma çabalarında sonun başlangıcı olmuştur³⁰¹.

Foreign Office'e 20 Ekim tarihli G. L. Clutton imzalı gelen muhtıradaki şöyle deniliyordu:

“Benim şahsi görüşüm On İki Adayı ele geçirmediğimiz Türklerden hiçbir şey bekleyemeyeceğimiz doğrudur... Aslına bakarsak biz Rodos'ta 30.000 İtalya'nın 7.000 Almana teslim olmasına engel olamadığımız gün otobüsü kaçırdık...”³⁰².

Türk basınında da ise olaylar dikkatle incelenmekte ve İngiltere'nin yapmış olduğu stratejik hatalar zincirinden bahsetmekteydi. Necmettin Sadak ise konu hakkında şöyle yazıyordu: “Bazı İngiliz gazeteleri de Rodos'un kaybı ile Türkiye siyaseti arasında

---

²⁹⁹ Deringil, a.g.k. ,s.200

³⁰⁰ Weisband, a.g.k, s. 163.

³⁰¹ Weisband, a.g.k, s. 164

³⁰² Deringil, a.g.k. ,s.202

bir ilişik görüyorlar. Hiç şüphe yok ki bu hadise Türkiye efkârınca da iyi karşılanmış değildir. Fakat bizdeki bu acıma bu adaların kaybından dolayı dünyada uyanacak tesirlerden değil Müttefiklerimizin bizzat kendileri tenkit ettikleri bu ihmal, hazırlıksızlık veya dikkatsizlikten ileri geliyor. Türkiye üzerinde Rodos Adası'yla tesir yapılmaz. Türkiye'yi vereceği kararda Rodos Adası düşündürmez. Bunu İngiliz meslektaşlarımıza temin edebiliriz.”³⁰³.

Ahmet Emin Yalman İngiltere'nin durumunu şu şekilde eleştiriyordu: “... İngiltere'nin hitabı şudur: İttifakın icapları nerde kaldı? Ne duruyorsunuz? Harbe girmek istemiyorsanız girmeyin. Fakat bize üsler verin... Almanlar size hücum mu ederler? Hayır, etmezler biz biliriz, zaten Balkanlar'da kaç uçakları var? Rodos çarpışmasında yüzer uçaklık dalgalar halinde mi bize hücum etmişlerdi? Canım sanki bunu hatırlatacak ne var? Siz kendinizi ateşe atın da üst tarafını bize bırakın biz düşünürüz...”³⁰⁴.

Tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye tarafsızlığını korumuş olmasına karşın müttefiki olarak beyan ettiği İngiltere'ye ise uğramış olduğu yenilgi sonucunda geri çekilen kuvvetlerine el altından yardım da etmişti. Bu yardımlar Türkiye'nin İngiltere'ye olan mesafesini de ifade etmekteydi.

---

³⁰³ Sadak, N., Akşam, 20 Kasım 1943.

³⁰⁴ Yalman, A. E., Vatan, 14 Şubat 1944

1.4. I-II. Kahire Konferansı

Türk dış politikası açısından Adana Konferansından sonra en önemli görüşmeler 5–16 Kasım 1943 tarihleri arasında Kahire’de yapılmıştır³⁰⁵. Moskova Konferansı'nın ardından Eden, Menemencioğlu ile Kahire'de buluşma kararı aldı³⁰⁶. Taraflar görüşmelerde iki konu üzerinde duruyordu. İlki, Moskova Konferansı kararları ve Sovyet politikası, diğeri ise Türkiye'nin savaşa sokulması talepleriydi. Türk tarafı görüşmelerde Moskova'nın tutumunun şüphe uyandırdığını, Türkiye'nin gerektiğinde savaşa girebileceğini belirtmekteydi³⁰⁷. Aynı zamanda savaş sonrası süreç hatırlatılarak Sovyetlerin taleplerinin altında yatan sebepler olabileceğine dikkat çekilmekteydi³⁰⁸.

Atay yazdığı makalelerde Sovyetlere yapılacak İngiliz yardımını değerlendirdiği yazısında atılacak adımların ne kadar hassas olduğuna dikkat çekmekteydi³⁰⁹. Esmer ise İngilizlerin görüşmelerden olumlu ayrıldığını Moskova'nın da desteğini aldığından bahsetmektedir³¹⁰.

Türk basını iki ülke bakanlarının buluşmasını Gazetelerine taşımış fakat görüşmeler hakkında fazla detaylı yazılar yazmamıştır³¹¹.

Kahire görüşmelerinin ardından Müttefik liderleri 28 Kasım - 1 Aralık 1943 tarihleri arasında gerçekleşen Tahran 'da ki buluşmalarında Türkiye'nin savaş karşısındaki konumu yeniden gündeme gelmişti. Görüşmeler neticesinde Türkiye ile ilgili olarak Türkiye'nin sıkıntılarının giderilerek bir an önce savaşa katılması kararlaştırılmıştı. Alınan kararlar Roosevelt ve Churchill tarafından İnönü'ye bildireceklerdi.

4–6 Aralık 1943'de toplanan II. Kahire Konferansın da daha önce alınan kararlar

---

³⁰⁵ Uçarol, a.g.k. ,s.796

³⁰⁶ Uçarol, a.g.k. ,s.767

³⁰⁷ Ataöv, a.g.k. ,s.111–113

³⁰⁸ Koçak, a.g.k, s. 179–180.

³⁰⁹ Atay,F.R., “İkinci Cephe Üzerine Anlaşma”,Ulus,12 Kasım 1943; Atay,F.R., “Eden’ nin Nutku”,Ulus,13 Kasım 1943

³¹⁰ Esmer,A.Ş., “Eden ;Moskova’dan Elde Edilen Neticeden Memnun” Ulus,12 Kasım 1943

³¹¹ Cumhuriyet, 3–5 Kasım 1943; Tan, 6–9 Kasım 1943; Tanin, 3–6 Kasım 1943; Vatan, 3–7 Kasım 1943.

Türkiye'ye iletildi. Müttefikler taleplerin kabul edilmemesi halinde Türkiye'nin savaş sonrası uluslararası platform da yalnız kalacağı bildiriliyordu. İnönü ise Türkiye'nin sorumluluklarının bilincinde hareket ettiğini vurgulayarak mevcut Alman tehlikesinin henüz bitmediğini öne sürmekte ve dış politikamızda ki kararlılığı bir kez daha ortaya çıkarıyordu. Atay ise yazdığı yazısında savaş sonrası duruma dikkat çekerek konferansın bu şekilde değerlendirilmesinin daha doğru olacağından bahsetmekteydi³¹².

Görüşmelerde Türkiye'nin askeri kapasitesi hakkında bilgi verildi ve Adana Görüşmeleri sonrası verilen sözlerin yerine getirilmediği hatırlatıldı. Konferans da Türk tarafı, savaşa katılabileceklerini fakat kesin kararın 15 Şubat 1944'e kadar verilip Müttefiklere bildireceğini söyledi³¹³.

II. Kahire Konferansında ki İnönü'nün temaslarını Atay “Maneviyatı Kemiren İki Kurt” başlıklı yazıda şöyle açıklamaktadır; "...Konferansta harp içinde ve harp sonrasında Türkiye'yi ilgilendirebilecek her şey konuşulmuştur. İngiltere ile ittifakımız daha kuvvet bulduktan başka, Birleşik Devletler ve Rusya ile münasebetlerimizi en derin bir samimiyet bağlamıştır.

“...Ulus okurları, gelen ve gelecek haberler ve türlü rivayetler arasında şaşırılmamak için Kahire resmi tebliği ile Hariciye Vekilimizin demeçleri daima göz önünde tutulmalıdır. Bizim için iki tehlike vardır: telaşa kapılmak vazifemizi yapmamak, emniyete kapılarak vazifemizi yapmamak!... Sadece bu harbin tarihinde bile telaşın ve emniyet in kaç kurbanını görmüşüzdür. İkisi de maneviyatı kemirir: ve ikinci dünya harbinde kullanılan hakiki yeni silah bir milletin maddesinden önce manasını vurmak onu ya hazırlıksız veya yıkılmaya hazır avlamaktır.”³¹⁴.

Necmettin Sadak ise Menemencioğlu'nun gelişini “Kahire Konferansı Türkiye dış siyasetinin yeni ve parlak zaferidir.” başlıklı yazısında şöyle yorumluyordu; “...Konferanstan son derece memnun ve tatmin edilmiş olarak döndüğünü gazetecilere söyleyen Numan Menemencioğlu, bütün meselelerin bazen sert bir şekilde giren açık yüreklilikle fakat anlayışla tetkik edildiğini gizlemiyor...”³¹⁵.

³¹²Atay,F.R., “Harb ve Sonrası” Ulus,20 Kasım 1943

³¹³Deringil, s. 221–222.

³¹⁴Atay, F. R., “Maneviyatı Kemiren İki Kurt”, Ulus, 12 Aralık 1943

³¹⁵Sadak, N., “Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Zaferidir.”, Akşam,11 Aralık 1943

Atay aynı tarihli makalesinde Türkiye'nin bitarafılık politikasından bahsederek önümüzde ki süreç de atılacak adımlar da daha dikkatli olunmasının gerektiğinden bahsedilmekteydi³¹⁶.

Türk-İngiliz ilişkileri 1944'de oldukça sıkıntılı dönemler geçirdi. Bunun sebebi Türkiye açısından bakıldığında gayet açıktı. Türk tarafı yapılan tüm görüşmelerin ardından savaş dışı kalma politikasını uygulamaya devam etmekteydi. Necmettin Sadak ise "İngiltere ile Türkiye arasında Görüş Ayrılığı Var mı?" başlıklı makalesinde müttefiklere yapılacak bir yardımın Alman saldırısına sebep olacağını fakat bunun İngiltere tarafından kabul edilmediğini anlatmaktaydı³¹⁷. Türkiye, İngiltere'nin uluslararası arenada yalnız bırakma oyununu fark etmişti fakat İngiliz hâkimiyeti altında ki Doğu bölgesi Türkiye için bir sigorta niteliğindediydi. Türkiye'nin bu stratejik konumu İngilizlerin elini bağlamaktaydı. Ayrıca savaş sonrası bu bölgede İngiliz-Rus çekişmesinin yaşanacağı kaçınılmazdı³¹⁸. Sadak'ın "Dolambaçlı Yollardan Korku ve Şüphe İçin de Yürümektense" başlıklı yazıların da fikrini açıkça ortaya koymaktaydı³¹⁹. Ahmet Emin Yalman ise "İki İngiltere" başlıklı makalesinde İngiltere'nin anlaşılmasız tavrı eleştirilmiş, iyi ve kötü İngiltere benzetmeleriyle durumu yansıtmaya çalışmıştır³²⁰.

4 Şubat 1944'de II. Kahire Konferansı'nda Türkiye'ye yapılacak askeri yardımla ilgili müzakereler tıkandı. Nihayetinde de 2 Mart 1944 tarihinde İngilizler askeri yardımı tamamen kesildi³²¹. Bu gelişmeler ışığında İngiliz yanlısı yazılarıyla tanınan Hüseyin Cahit Yalçın bile tepki göstermiş "Türkiye Silahsız Bırakılıyor ve Türkiye Kabahatli Görülüyor" başlıklı yazısında İngiltere'ye Türk tarafının savaşa katılmasının anlamsızlığını bir kez daha belirtiyordu³²². İngiltere ile yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen Ulus Gazetesi İngilizlerle herhangi bir anlaşmazlığın olmadığından bahsediliyordu. Bu konu ile ilgili en açıklayıcı yazı Falih Rıfkı Atay, "Müttefikimiz İngiltere" başlıklı yazısında şu şekilde

---

³¹⁶ Atay, F. R., "Kahire Konferansı ve Müttefik Basın", Ulus, 12 Aralık 1943

³¹⁷ Sadak, N., "İngiltere ile Türkiye Arasında Görüş Ayrılığı Var mı?", Vatan, 11 Şubat 1944

³¹⁸ Deringil, s. 230.

³¹⁹ Sadak, N., "Dolambaçlı Yollardan Korku ve Şüphe İçin de Yürümektense" Akşam, 12 Şubat 1944

³²⁰ Yalman, A. E., "İki İngiltere" Vatan, 14 Şubat 1944

³²¹ Akşam, 3 Mart 1944

³²² Yalçın, H. C., "Türkiye Silahsız Bırakılıyor ve Türkiye Kabahatli Görülüyor", Tanin, 5 Mart 1944

açıklamaktaydı; “Bütün bunlar en hafif esef edecek şeylerdir. İngiltere ile bizim aramızda anlaşmazlık değil, bilakis uzun, çok uzun seneler ve hatıra gelebilecek her türlü hadiseler karşısında anlaşmazlığı nen edecek, iki memleket menfaatlerinin karşılıklı müdafaasını temin edecek bir ittifak vardır. Bu ittifak İngiliz ve Türk milletlerinin tarihi münasebetler geleneğine uygun olduktan başka, dünkü, bugünkü ve yarınki siyasi gelişmelerde fayda ve zarurietini ispat etmiş, etmekte ve edecek olan bir bağlaşmadır.”

“Pek tabliye almak lazım gelen herhangi bir görüş farkının itimat buhranı diye vasıflandırılması, muhakeme ve tenkit ölçüsünü lüzumundan fazla kaçırmak olur. Biz dostluk münasebetlerinde 'samimiyet'ten başka kelime kullanılmasına razı değiliz.”³²³.

İngilizlerle ilgili Nadir Nadi de “İngiliz Basını Nasıl Bir Gaye Güdüyor?” başlıklı yazısın da İngilizlerin olayları kendine göre yorumladıklarını müttefiklikle bağdaşmayan politikalar uyguladıkları açıklanmaktadır³²⁴. Necmettin Sadak daha sert bir yazı ile şu başlığı atmaktadır; “Türkiye Müttefiklerde Akliselimin Avdetini Bekliyor” Sadak İngilizlere Türklerin ufak vaatlerle kandırılmayacaklarından bahsediyor ve İmparatorluğun Sömürgelerinden bu ülkeyi ayrı tutmalarının İngiltere'nin faydasına olacağından bahsediyordu³²⁵. Türk basınının tavrından da anlaşılacağı üzere İngiltere ile çok sıkıntılı bir süreç yaşanmaktaydı.

---

³²³ Atay, F. R., "Müttefikimiz İngiltere" , Ulus,18 Şubat 1944

³²⁴ Nadi, N., “İngiliz Basını Nasıl Bir Gaye Güdüyor?” , Cumhuriyet,6 Mart 1944

³²⁵ Sadak, N.,”Türkiye Müttefiklerde Akliselimin Avdetini Bekliyor”, Akşam, 5 Mart 1944

1.5. Menemencioğlu'nun İstifası Ve Nedenleri

2. Dünya savaşı dönemi Türk dış politikasına yön veren en önemli isimlerinden biride Numan Menemencioğlu'dur. Menemencioğlu uzun yıllar Dışişleri Bakanlığı bünyesinde önemli görevler yapmış başarılı bir diplomattı. Özellikle 2. Dünya savaşın da Türkiye'nin savaş dışı kalabilme politikasının en önde gelen mimarlarından³²⁶. Savaşın her iki bloğu da Menemencioğlu'dan hoşlanmadığı gibi, onu hep taraf olmakla suçlamaktaydı. Menemencioğlu gerçekten ikna edilmesi zor bir diplomattı ve bu hem Müttefik hem de Mihver tarafından gayet iyi bilinmekteydi³²⁷. Fakat İngilizlerin Menemencioğlu hakkında ki şüpheleri giderek büyümekte ve Alman yanlısı bir politika içerisinde olduğu her ortamda öne sürülmekteydi. Menemencioğlu'nu istifaya götüren sebepler Boğazlardan geçen gemilerin ne kadar kontrol altında tutulduğuyla ilgili tartışmalar arkasından gelmişti. İngilizler Boğazlardan geçen Alman gemilerine dikkat çekmekte ve geçen gemilerin sıkı kontrol edilmediğinden bahsetmektedir.

Montreux'a göre savaşta zamanı Türkiye Savaşan taraflardan değilse tüm ticaret gemileri, Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdi. Bu durum 4. maddede açıkça belirtilmekteydi. Aynı zaman da Türkiye, boğazın giriş çıkışlarında denetleme yapabileceklerdi. Montreux'un 3. maddesi ise sağlık denetiminden bahsediyordu. Aslında sağlık denetlemesi konusu çok hassas bir konuydu. Bu madde kapsamında durumları şüpheli görünen ülkelerin gemileri aranabilecekti ve gemilerin ticaret veya savaş gemisi olup olmadıklarını tespit edilebilecekti³²⁸. Türkiye savaş dışı kalma durumunda tüm savaş gemilerinin geçişini yasaklayabilecekti. Fakat bu dönemde ilk tartışmalar Seafalke isimli Alman bandıralı gemi ile ilgili olarak yaşanıyordu³²⁹. İngilizler bu konuda ki rahatsızlıklarını sürekli olarak aktarıyor ve Alman gemilerinde yeterince arama yapılmadığını yapılan aramaların ise formaliteden ibaret olduğu öne sürülüyordu. Küçük gemilerin silahsız olarak Boğazdan geçtiklerini fakat savaşta aktif görev aldığı iddia edilmekteydi. Dışişleri bakanı Menemencioğlu'nun İngiltere'ye olan tutumu İngilizlerce tepki ile karşılanmış ve Alman yanlısı olmakla suçlanmıştır. İngilizler adeta pusu da

---

³²⁶ Güçlü, a.g.k.,s.43

³²⁷ Güçlü, a.g.k.,s.91-107

³²⁸ Erkin, F. C., Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara,1968,s.234-235

³²⁹ Çelik, E.,100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, İstanbul, 1969,s.115

beklemektedir ve istedikleri gelişme oldu. Kassel isimli Alman bandıralı geminin boğazdan geçişi sırasında İngilizlerce aranması istenmişti. Aramada korkulan oldu VE geminin 9 mm'lik zırhı, tank taşımak için 31 ton kapasitede mavnaları, beş makineli tüfeği, iki topu, deniz altı tespit aracı ile 65 sandık cephanesi olduğu ortaya çıktı. Almanya protesto edilmiş olsa da yaşanan bu olay İngilizlerin eline büyük bir koz vermişti. E.M.S ve Mannheim sınıfı gemilerin ise boğazlardan geçişi yasaklandı ve Boğazlardan geçecek Alman gemilerinin detaylı aranması emri verildi. Bu kararlar Başbakan Saraçoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı görevini de üzerine aldığı gün, kendisince açıklandı. Menemencioğlu ise Türk-İngiliz ilişkilerinin daha fazla bozulmaması için istifa etti³³⁰. Ticaret gemisi izlenimii verilmiş bir Alman savaş gemisinin Türk Boğazları'ndan geçişi sırasında aranması ve gerçeğin ortaya çıkması ile 15 Haziran 1944'de Türk Hükümeti tüm sorumluluğu Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na yükleyerek şu açıklamayı yapıyordu³³¹: “Hariciye Vekilinin son günlerinde takip ettiği politikayı Vekiller Heyeti tasvip etmemiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekili istifa etmiştir. Hariciye Vekillerini vekâleten Başvekil idare edecektir.” Ulus Gazetesi'nde yer alan bu açıklamanın başlığı ise çok sadeydi: “Hariciye Vekilliğinde Değişiklik Oldu.” En ufak bir yorumdan özellikle kaçınıldığı gözlenen haberden başka, Başbakan Saraçoğlu'nun boğazlarla ilgili demecine yer verilmişti. Cumhuriyet ise Hükümet bildirisini şu cümlelerle yayınladılar; “Hariciye Vekilimiz son günler de takip ettiği politikayı vekiller heyeti tasvip etmemiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekili istifa etmiştir.”³³².

Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısında ise Menemencioğlu'nun istifasının gerekliliğinden bahisle “...Nazilerin çok şüpheli bir hakkının müdafii mevkiine geçip müttefiklerimizle ihtilaf haline gelip dünyanın antipati ve itirazını üzerimize çekemeyiz...” düşüncelerini aktarmaktaydı³³³.

Yeni Sabah da istifa konusu “...Terazinin gözünün herhangi bir herhangi bir sebep ve ne şekilde olursa olsun Almanya lehine kaydırılmasına hükümet müsamaha gözü ile bakamaz...” şeklinde yorumlanmıştır³³⁴.

---

³³⁰ Weisband E., a.g.k. ,s. 331–332

³³¹ Ulus, 16 Haziran 1944

³³² Cumhuriyet,16 Haziran 1944

³³³ Yalçın, H. C., Tanin,8 Haziran 1944

³³⁴ Yeni Sabah,17 Haziran 1944

2. SAVAŞIN SON SAFHASI VE TÜRKİYE

2.1. Krom İhracının Durdurulması

1944 yılı ortaları Türkiye için Almanya'ya yapılan krom ihracatının durdurulması yönünde baskılarla geçmiştir. Bu baskılar Nisan ayı içinde şiddetini giderek arttırmıştır. Bunun sebebi ise Türk-Alman ticaret anlaşmasının 30 Nisan 1944 tarihinde süresinin dolması ve yapılan ticaretin devamı için yeni bir anlaşmaya ihtiyaç duyulmasıydı³³⁵.

ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, Nisan ayı başların da yaptığı bir açıklamada tüm tarafsız ülkelerin Almanya ile ticari ilişkileri kesmesini istedi. ABD bu açıklamanın ertesinde İngilizlere bir nota göndererek, Türkiye'nin Almanya'ya stratejik maden ticaretini kesmesini aksi takdirde ambargo uygulanacağını bildirdi³³⁶. Ticaretin devam etmesi halinde değişik yollar kullanılarak bu akışın önüne geçilebileceği de vurgulanarak olası bir müdahaleden bahsedilmekteydi. Türkiye Almanya'ya 20 Nisan da krom ihracını tamamen durdurdu³³⁷. Bu durum Menemencioglu tarafından Avrupa'ya Krom ihracatının tamamen durdurulduğu Meclise açıklandı³³⁸. Falih Rıfkı Atay Krom meselesini bu açıklamadan sonra "Krom Meselesinde ki Kararımız" başlıklı yazısında İngiltere'nin Almanya'dan önce Kromu alması halinde zaten Almanya'ya Krom satışının yapılmayacağını hatırlatarak bu sorunun kökeninde İngiltere'nin olduğunu işaret etmekteydi³³⁹. Necmettin Sadak ve Nadir Nadi'de yazmış oldukları makalelerde bu konu da Atay'a destek çıkmışlardı.³⁴⁰ Cumhuriyet Menemencioglu'nun yorumunu şu cümle ile aktarıyordu. "Müttefiklerin notasını bir bitaraf devlet gibi tetkik etmemiz lazım geliyordu."³⁴¹.

Krom meselesinin akabinde Müttefikler diplomatik ataklarına devam etmişlerdi ve Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesini istiyorlardı. Bu gerçekleştiği takdirde Sovyet Rusya Türk toprakları üzerinden yüksek irtifa uçuşları yapabilecek,

³³⁵ Cumhuriyet, 12 Nisan 1944

³³⁶ Güvenir, O.M., a.g.k,s.194

³³⁷ Gönübol, M., a.g.k,s190;Uçarol, a.g.k. ,s.799

³³⁸ Tasvir-i Efkâr,25 Nisan 1944

³³⁹ Atay, F. R., "Krom Meselesinde ki Kararımız" ,Ulus,21 Nisan 1944

³⁴⁰ Sadak, N., Akşam,22 Nisan 1944; Nadi N., Cumhuriyet, 22 Nisan 1944

³⁴¹ Cumhuriyet, 21 Nisan 1944

Türkiye'den iki bine yakın Alman ve Mihver ajanı sınır dışı edilebilecek ve Türk topraklarında stratejik hava ve deniz üslerinin kullanılması sağlanabilecekti³⁴².

Müttefikler 6 Haziran 1944 tarihinde Fransa'nın Normandiya kıyılarına yaptıkları çıkarmadan sonra baskıları tamamen artırmışlardı. İngilizler bu durumu İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Halifax kanalıyla Amerikalılara iletmişti ve Türkiye'nin ivedi olarak Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmesi gerektiğini bildiriyordu³⁴³.

ABD ve İngiltere'ye karşın Sovyetler Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi konusunda geç kalındığını savunmakta ve Türkler üzerinden gereksiz baskı yapıp zaman kaybedilmemesi gerektiğini savunmaktadır. ABD ve İngiltere ise Türkiye'yi savaşa katılmaya zorlamanın gereksiz olduğunu belirterek Türklerin bu baskıdan faydalanıp karşılanamayacak çeşitli askeri malzeme talebinde bulunabilecekleri değerlendirilmektedir. Tüm bu gelişmelerin yanında Krom ihracının kesilmesi Almanya tarafından sert bir nota ile karşılanmıştı.³⁴⁴ Bu notaya cevap Hüseyin Cahit Yalçın'dan gelmişti. Yalçın bu durumda Almanya'ya Krom İhracına devam edilmesinin müttefiklerle ilişkilerin bozulmasına yol açacağına buna hiç gerek olmadığını altını "Türkiye Avrupa'ya Dâhil midir Değil midir?" başlıklı yazısında çiziyordu³⁴⁵.

Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Harriman'a göre Sovyetler Birliği, bu hareketi ile Türkiye'ye karşı herhangi bir taahhütte bulunmadan Türkiye'nin hareketlerinden doğacak avantajlardan faydalanmak ve Türkiye'ye karşı ortak hareket edileceğine dair Moskova'da giriştiği taahhütten kendisini kurtarmak istiyordu. Rusya Türkiye'ye karşı bağımsız ve kendi bildiği gibi bir politika izlemeğe karar vermişti³⁴⁶.

Krom meselesinde olduğu gibi, İngiltere ve Amerika'nın teşebbüsü ile Türkiye, 2 ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerin kesilmesi ise 6 Ocak 1945'te olmuştur³⁴⁷.

---

³⁴² Gönübol, a.g.k,s191

³⁴³ Gönübol, a.g.k,s191

³⁴⁴ Ulus,12 Mayıs 1944

³⁴⁵ Yalçın, H. C., "Türkiye Avrupa'ya Dahil midir Değil midir?" ,Tanin,5 Mayıs 1944

³⁴⁶ Gönübol, a.g.k,s192

³⁴⁷ Gönübol, a.g.k,s192

2.2. 2 Ağustos Almanya İle Tüm İlişkiler Kesildi

İngiltere ve ABD'nin yoğun çabaları ile Türkiye 20 Nisan 1944'de Almanya ile olan krom ihracatını durduruyordu³⁴⁸. Türk Dış politikası savaş boyunca sürdürdüğü denge politikasını giderek terk ediyordu daha doğrusu terk etmek zorunda kalıyordu. Almanya yeniliyordu ve Türkiye'nin savaşa girmesi söz konusu değildi. Türk hükümetinin bu politika değişikliğinin yansımaları her zaman olduğu gibi Ulus da incelenebilmekteydi. Ulus'ta çıkan savaşla ilgili başyazılarda artık savaşın bittiği buna göre de bundan sonra nelerin yapılması gerektiği irdeleniyordu. "Aynı Sebepler ve Aynı Neticeler" başlıklı bir başyazısında Falih Rıfkı Atay, "...üçüncü bir dünya harbine ihtimal verilecek yarım bir barış düzeni ile sağlam teminatlı bir barış düzeni arasındaki fark, Anglosaksonlarla Ruslar için, katlandıkları maddi manevi fedakârlığın bugüne kadarı ile bundan ötesi arasındaki farkı düşündürmeyecek bir ehemmiyettir."demekteydi³⁴⁹. Ulus da yayınlanan, "Hayır Anlaşmadadır" başlıklı yazıya göre öngörülen barış daima sağlam temellere oturtulmaktaydı ve bir an önce de yapılmalıydı. Savaş sonrası en önemli konunun Batı ve Ruslar arasında güven ortamının sağlanması olarak belirtiliyordu³⁵⁰.

Bu dönem Yalçın yazısının da "...Bir millet ne yapacağını bilmeden kiminle ve nerede ve hangi umumi bir planın bir parçası olarak boğuşacağını anlamadan harb ilan eder mi?" şeklinde gündemi yorumlamıştır³⁵¹. Asım Us ise bu baskıların temelinde Almanlara karşı Türkiye'nin kullanılmasının yattığı gerçeğini yazısında vurgulamıştır³⁵².

Türkiye'nin savaş sonrası olası Sovyet tehdidi fark etmesi Müttefiklere yanaşmasına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda, dış politikasını şekillendirme çabasına giren Türkiye, yine de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısı karşısında 2 Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır³⁵³. TBMM'de 411 oyla

---

³⁴⁸ Gönübol ve Sar, s. 182.

³⁴⁹ Atay, F. R., "Aynı Sebepler ve Aynı Neticeler" , Ulus, 24 Haziran 1944

³⁵⁰ Atay, F. R., "Hayır Anlaşmadadır" , Ulus, 6 Temmuz 1944

³⁵¹ Yalçın, H. C., Tanin, 1 Haziran 1944

³⁵² Us, A., Vakit, 2 Haziran 1944

³⁵³ Gönübol ve Sar, s. 183; Uçarol, a.g.k. , s.801

kabul edilen bu önergeden önce Başbakan Saraçoğlu'nun müttefiklere savaş boyunca sadık kalındığını ifade etmiştir³⁵⁴. Yine Saraçoğlu bunun bir savaş kararı olmadığını fakat Almanya'nın tutumuna göre ilerde böyle bir karar alınabileceğinin mesajı verilmekteydi³⁵⁵. Alınan tarafa İngiliz yanlılığını saklamayan Hüseyin Cahit Yalçın "Almanya ile Köprüler Kesildi" başlıklı yazısının da bu fikrini açıkça ortaya koymaktadır³⁵⁶. Ethem İzzet Benice ise "Türk-Alman Münasebatının Kesilişi Karşısında" başlıklı yazısında ilişkilerin kesilmesinin gayet normal olduğu bunun dışında yapılacak bir uygulamanın akıl dışı olacağını vurgulamaktaydı³⁵⁷.

Bu önemli haber Ulus Gazetesi'nde "Büyük Meclisin Dünkü Kararı" başlıklı manşette "Almanya ile olan münasebetlerimiz dün gece yarısından itibaren kesildi" şeklinde yer almıştı. Başyazıda ise bu durumun nedenleri ve gerekçeleri şu değerlendirme ile aktarılıyordu:³⁵⁸

"İngilizler aramızdaki ittifak gereğince, Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesmemiz isteğinde bulundular. Hükümet meseleyi İnceden inceye tetkik etti ve Müttefiklerimizin bu isteklerinde haklı olduğunu görerek... Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesmiş bulunmaktayız... Faşizm ve Nasyonal-Sosyalizm'in fetihçi ve hegemonyacı tecavüz politikası başlayıncaya kadar, Türkler ve İngilizler barış davasına bağlı kalmakta birbirlerinden ayrılmadılar... birçok milletler gibi Türk milletinin de varlığı ve kurtuluşu, demokrasiler davasının muvaffak olmasına bağlı idi. Bu esas fikir Türkiye'de hiçbir zaman saklanmamıştır."

Atay başka bir makalesinde Churchill'in açıklamalarından bahisle alınan kararın ne kadar isabetli olduğu belirtiliyordu³⁵⁹.

Ulus gazetesi ilişkilerin kesilmesini manşete taşımış³⁶⁰ ve müttefiklerin bu kararımızdan oldukça memnun olduklarını belirterek bu kararın atılmasının mutlak gerekliliğinden bahsederek Alman basınının haksız eleştirilerini anlayamadığından

---

³⁵⁴ Ulus,3 Ağustos 1944

³⁵⁵ Cumhuriyet, 3 Ağustos 1944

³⁵⁶ Yalçın, H. C., "Almanya ile Köprüler Kesildi", Tanin,3 Ağustos 1944

³⁵⁷ Benice, E. İ., "Türk-Alman Münasebatının Kesilişi Karşısında", Son Telgraf, 3 Ağustos 1944

³⁵⁸ Atay, F.R., "Büyük Meclisin Dünkü Kararı", Ulus Gazetesi, 3 Ağustos 1944

³⁵⁹ Atay, F.R., "Churchill'in Nutku ve Türkiye", Ulus, 5 Ağustos 1944

³⁶⁰ Ulus, "Almanya ile Olan Münasebetlerimiz Dün Gece Yarısından İtibaren Kesildi.", 4 Ağustos 1944

bahsetmektedir³⁶¹.

Türk basınının genelinde Almanya ile ilişkilerin kesilmesi olumlu karşılanmış ve önde gelen Gazetelerin Başyazarlarının makaleleri bu gelişmenin ne kadar sağlıklı bir adım olduğundan bahsedilmekteydi. Nadir Nadi'nin "Kararımızdan Çıkan Manalar" başlıklı yazısı³⁶², Asım Us'un "Hükümetimizin Yeni Kararı" başlıklı yazısı³⁶³ ve Ahmet Emin Yalman'ın "Almanlarla Münasebetlerimizin Bilânçosu" başlıklı yazıları önemli olanlardır³⁶⁴.

Bu dönemde, Ulus da yayınlanan "Ele Geçen Fırsat" başlıklı Atay'ın yazısında "Tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar soylu ve köklü demokrasi idealine uygun bir düzen oluşmalıdır. Yapılacak barış ortamı küçük büyük devlet gözetmeden yargısını herkes için yürütür ve yalnız savaş döneminde değil, barış döneminde de ulusal bağımsızlıklara karşı oyunları önleyecek nitelikte olmadığı."³⁶⁵ şeklinde görüşlerini belirtmektedir.

Aynı günlerde sıkça rastlanan savaş sonrası dünya düzeni ile ilgili "Harbin Sonu ve Sonrası" başlıklı bir başka yazıda yine benzer kaygıların yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir³⁶⁶;

"Yeni bir harp, fena bir barışın kör kaderi demektir. Fena bir barış, bir kıta veya bir bölgedeki milletler çoğunluğu tarafından benimsenmeyen, sevilmeyen ve müdafaasında menfaat görülmeyen barış demektir... Harbin sonu kadar, harp ötesi ve veya harp sonrası hakkında da kimsenin tereddüt kalmaması, Rusya, İngiltere ve Amerika'nın prensipler birliği ve iş birliği ne olacağına bağlıdır."

Ulus'ta savaş sonrasının değerlendirildiği bu tip yazıların ardında Türkiye'nin Sovyet tehdidi altında olmasının yattığı açıktır. Zaten savaşın başlangıcından beri Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin arasındaki ilişkiler giderek soğumaya yüz tutmuştu. Sovyetler özellikle Boğazlar konusunu kendi lehine çevirmek amacıyla Müttefikleri ikna etmek için

---

³⁶¹ Atay, F.R., "Bu Nasıl Propaganda", Ulus, 4 Ağustos 1944

³⁶² Nadi, N., "Kararımızdan Çıkan Manalar", Cumhuriyet, 3 Ağustos 1944

³⁶³ Us, A., "Hükümetimizin Yeni Kararı", Vakıf, 4 Ağustos 1944

³⁶⁴ Yalman, A. E., "Almanlarla Münasebetlerimizin Bilânçosu", Vatan, 4 Ağustos 1944

³⁶⁵ Atay, F. R., "Ele Geçen Fırsat", Ulus, 18 Eylül 1944

³⁶⁶ Atay, F. R., "Harbin Sonu ve Sonrası", Ulus, 17 Ekim 1944

tüm gücüyle çalışıyordu. Buna karşılık olarak Türkiye, Ulus Gazetesi aracılığı ile tüm dünyaya, barışı ve demokrasilerin zaferini amaçlayan politikasını iletmeye çalışılmaktaydı.

4 Ekim 1944' de İngiliz birliklerinin Yunanistan' a çıkartma yapması ile Türkiye derin bir nefes alıyordu. Balkanlara İngiltere'nin girmesi ile Sovyetlerin bölgede üstünlüğü ele alıp Türkiye üzerinde kuracakları baskı ortamının nispeten azalacağı düşünülmekteydi. Yine aynı amaçla Yunanistan ile bir işbirliği sağlanması çabasına girildi. Türkiye, 1944 Kasım'ında Oniki Ada Üzerinde hiçbir talep ve iddiası olmadığını Yunan Hükümetine bildirildi³⁶⁷.

Bu gelişmeler gündemde iken Ulus, 19 Ekim 1939'da İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan ittifak antlaşmasının yıldönümü dolayısıyla Türk-İngiliz dostluğunu öven bir yazı yayınlamıştır. Benzer bir yazıda Necmettin Sadak tarafından “Beş Yılı Bitiren İngiltere-Türkiye İttifakı” başlıklı yazısında kaleme alınmıştır.³⁶⁸ Fakat 20 Ekim 1944 tarihli Ulus da ki bu yazıda Türkiye, ittifak antlaşmasını imzalamakla, kendisinin ve dünya devletlerinin kurtuluşunun demokrasilerin zaferi olduğunu gören ilk devlet olarak yansıtılıyordu. Ulusta yayınlanan “İngiliz-Türk İttifakının Yıldönümü” başlıklı makaleye göre, 1940'ta Fransa'nın düşmesinin ardından hiçbir saldırıya uğramamışken, İngilizlerle olan ittifakını dış politikasında esas tuttuğunu ilan eden tek devlet yine Türkiye olmuştur. Hatta modern savaş araçları bakımından hiç hazırlıklı olmayan bir devlet olarak bu tavır alınmıştır³⁶⁹;

“Harp için olduğu kadar barış için de İngiliz düşüncesi ile Türk düşüncesi arasında ayrılık yoktur. Biz İngiltere'nin niçin harbe girdiğini, neden tarihinde eşsiz fedakârlıklara katlandığını ve dünya barışı sözünden ne anladığını, kendisi ve herkes için ne istendiğini biliyoruz. İngiltere, bütün bu gayeleri Türkiye'nin de dava edinmiş olduğundan şüphe etmez.”

Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi Ulus, Türkiye'nin İngiltere ile olan ilişkisinde her zaman en üst düzeyde çıkar ortaklığından yana olduğunu ortaya koymaktadır. Savaş sonrası Avrupa'da oluşacak ve dünyayı derinden etkileyecek olan düzenin giderek önem

---

³⁶⁷ Armaoğlu, s. 414.

³⁶⁸ Sadak, N., “Beş Yılı Bitiren İngiltere-Türkiye İttifakı”, Akşam, 20 Ekim 1944

³⁶⁹ Atay, F. R., “İngiliz-Türk İttifakının Yıldönümü” , Ulus, 20 Ekim 1944

kazandığı bir dönemde Ulus'ta böyle bir yazının çıkması ayrıca Türkiye'nin içten içe çekindiği Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gergin seyrettiği bir döneme rastlaması açısından önemlidir.

Türkiye, Sovyetlere karşı İngiltere'ye güvenmek isterken 1944'ün son aylarında Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini de düzeltme gayretindedir. Aslında daha 1944 ilkbaharında başlamış olan ve yılın sonlarına doğru yoğunlaşan bazı diplomatik girişimler ve Türk-Sovyet görüşmeleri bir sonuca ulaşmaktan uzak kalmıştı. Mayıs ayında Turancıların tutuklanması, Alman gemilerinin Boğazlardan geçişinin yasaklanması, ardından Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, Ankara'nın Sovyetler ile ilişkilerinin düzeltilmesi yolunda attığı bazı somut adımları³⁷⁰. Türk basının da ise Necmettin Sadak'ın "Sovyet İhtilalinin Yirmi Yedinci Yıldönümü" başlıklı yazısında bu çabaları daha yakından görmekteyiz³⁷¹. Bu gelişmelere rağmen Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerinin yok olmadığı açıktı.

Türkiye, 1945 yılına bu koşullarda giriyordu. Ulus Gazetesi "1945 Barış Yılı" başlıklı yazı da 1945' i barış yılı olarak görüyordu. Ancak olası bir barışın Nazi liderleri tarafından yapılamayacağı, Müttefikler için de tam bir zafer getirmeyen bir barışın kabul görmeyeceği vurgulanıyordu. Ayrıca Ulus, yenilmek üzere olan Nazilerin, uluslararası hukuk şartlarından sıyrılarak yok olmak kaderi ile karşı karşıya geldiği görüşündedir³⁷².

1945 yılı başlarında Müttefikler Alman topraklarına ilerlerken, Kızıl Ordu Balkanlara tamamen girmişti. Bir yandan da Macaristan ve Çekoslovakya topraklarından Almanya'nın doğusuna yürüyordu. Ulus "Almanya'ya Karşı Son Taarruzlar" başlıklı yazıda Alman topraklarının tarih boyunca en kötü ve acı dolu kış mevsimini geçirdiğini, 1939'dan beri Nazi liderlerinin başkaları için akıllarından geçirdiklerinin şimdi başlarına geldiğini söylemektedir³⁷³.

---

³⁷⁰ Koçak, a.g.k. , s. 269.

³⁷¹ Sadak, N., "Sovyet İhtilalinin Yirmi yedinci Yıldönümü" , Akşam,7 Kasım 1944

³⁷² Atay, F. R., "1945 Barış Yılı", Ulus, 2 Ocak 1945

³⁷³ Atay, F. R., "Almanya'ya Karşı Son Taarruzlar" ,Ulus, 19 Ocak 1945

2.3. Türkiye'nin Almanya Ve Japonya'ya Savaş İlanı

Müttefikler savaşı kazanmaya çok yakınlaşmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği savaşın gidiş hattından çok savaş sonrası kurulacak düzenle ilgili çalışmalar yapmaktaydı. Bu kapsam da Müttefikler Yalta Konferansı'na da toplandılar. 4 Şubat–11 Şubat 1945 tarihli konferansta yapılan görüşmeler sonucu tarafların savaş sonrasını öngörürken kendi çıkarlarının çatışmaya başladığı görülür. Yalta Konferansı'nda Türkiye'yi yakından ilgilendiren gelişmeler de yaşanıyordu³⁷⁴. Bunların başında Sovyetlerin Montreux konusunda ki ısrarıydı. Amerika ve İngiltere ise, Sovyetlerin Boğazlar konusunda ki görüşlerine pek sıcak bakmıyordu. İngiltere ise Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının garanti altına alınmasına taraftardı. Boğazlar konusunda ki bu çelişkinin giderilmesine ve konunun Bakanlar seviyesinde müzakere edilip Türkiye'nin de bu konudan haberdar edilmesine karar verildi³⁷⁵.

Yalta hakkında ilk yorum Atay'dan geldi. Atay "Üçler Konferansı Bitti" başlıklı yazısında, Boğazları konusunda ki Sovyet taleplerinden hiç söz edilmemektedir³⁷⁶. Fakat Yalta'dan tam bir ay sonra Sovyetler Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktını tek taraflı olarak feshediyordu. 19 Mart 1945 tarihli gönderilen notayla Sovyetler niyetini ortaya çıkarıyordu. Değişen yeni şartlara uygun bir antlaşma yapmak istediklerini bildiriyordu.

Yalta Konferansı'nın hemen ardından Türkiye bir başka gelişmeyi gündemine almak durumunda kaldı. Türkiye'nin Birleşik Milletler Konferansı'na katılabilmesi için en geç 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerekliliği İngilizlerce bildiriliyordu. Nadir Nadi "Tarihi Karar" başlıklı yazısında da savaş sonrası kurulacak yenedünya da yerini almak arzusunda olan Türkiye, bu formaliteyi 23 Şubat 1945'te hem Almanya'ya hem de Japonya'ya savaş ilan ederek gerçekleştirdi³⁷⁷.

Necmettin Sadak makalesinde durumu şöyle özetlemekteydi; "Türkiye Almanya ile harb halinde olmaya karar verdiği zaman... Sadece Birleşmiş Milletler listesine

---

³⁷⁴ Uçarol, a.g.k. , s.802

³⁷⁵ Armaoğlu, s. 399 ve 415

³⁷⁶ Atay, F. R., "Üçler Konferansı Bitti",Ulus, 14 Şubat 1945

³⁷⁷ Uçarol, a.g.k. , s.801–802; Nadi, N., "Tarihi Karar" Cumhuriyet, 24 Şubat 1945,Deringil, a.g.k, s. 250

girebilmek için Müttefiklerin kendilerinden istedikleri bir formaliteyi, bir muameleyi tamamlamıştır...”³⁷⁸.

Ulus Gazetesi "Düinkü Tarihi Karar" başlıklı yazısına bakıldığında formaliteden öteye geçmeyen bu kararı, haddinden fazla yüceltilerek, Türkiye'nin Müttefiklere karşı ne kadar sadık olduğunun kanıtı olarak gösterilecektir:³⁷⁹

“Türkiye halkoyu, İkinci Dünya Harbinin Avrupa kıtasındaki başlıca sorumlusu Almanya ve Uzakdoğu'daki sorumlusunu da Japonya olduğundan hiç bir gün şüphe etmemiştir. Türkiye halkoyu, tecavüz harbini açanlar tamamıyla yenilip silahsızlandırılmadıkça, nihayet, harp sonrasında, herhangi bir tecavüze karşı milletler arası tam, duyarlı ve kararlı bir dayanışma olmadıkça, milletlerin güven ve rahat yüzü göremeyeceğine inanmıştır.”

Hitler'in 30 Nisan 1945'de intihar ettiği haberi tüm dünyada bomba etkisi yaratmıştır. Bu haberi yorumlayan Ulus Gazetesi'nin, alışılmış diplomatik üslubundan tamamen uzaklaştığı görülmektedir. Savaş öncesi dönemde Ulus Gazetesi yazarları tarafından özellikle doğum günlerinde, övgüler düzülen, milletin kahramanı ilan edilen führer bu sefer insanlığın başına bela olan adam, insanlığın canavarı sıfatları ile nitelendirilmektedir³⁸⁰.

7 Mayıs 1945 günü Alman Genelkurmay Başkanı General Jodl Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair belgeyi imzalıyordu. 9 Mayıs'ta Almanya'nın teslimi Müttefiklerce onaylandı ve resmi hale geldi³⁸¹. Böylece savaş başladığı yerde, Almanya'da sona ermiş oluyordu.

Müttefik zaferinin onaylanması Ulus'ta "Zafer ve Bizim Sevincimiz" başlıklı yazı da sevinçle karşılanmıştır;³⁸²

"Biz neden seviniyoruz? Biz neden bayram yapıyoruz? Bu bayraklar bu donanma,

---

³⁷⁸ Sadak, N., Akşam, 26 Mart 1945

³⁷⁹ Atay, F.R., "Düinkü Tarihi Karar" , Ulus, 24 Şubat 1945

³⁸⁰ Fenik, M. F., "Hitlerin Ölümü Etrafında", Ulus, 3 Mayıs 1945

³⁸¹ Hart, L., II. Dünya Savaşı Tarihi, (Çev. K. Bağrıaçık), C.II, İstanbul, 1999, s. 861.

³⁸² Fenik, M. F., "Zafer ve Bizim Sevincimiz" ,Ulus, 10 Mayıs 1945

Müttefiklerin zaferi karşısında duyduğumuz bu candan heyecan nedendir? Bu sorunun gerçek cevabını bulabilmek için gene doğrudan doğruya kendi kendimize dönelim, kendi içimize bakalım: bütün harp boyunca hatta çok daha evvel, Türkiye'nin Müttefik davasına, insanlık davasına yaptığı büyük hizmetleri burada göğsümüz iftiharla kabarak tekrar etmeklen bir defa daha zevk duyalım. "...Gerçi, harp boyunca birçok sıkıldığımız olmuştur. Fakat bu sıkıntılara daima hürriyet panzehiriyle, şerefli bir şekilde karşı koymasını bildik. Ne vatanımız harap olmuştur, ne de sevgililerimiz, babalarımız, kardeşlerimiz ölmüştür. Bu zaferin en büyüğü ve en mübareğidir. Onun için Avrupa zaferini göğsümüzün şiştiği kadar büyük bir heyecanla kutluyoruz."

Avrupa'da ateşkesin sağlanmasının hemen ardından Ulus'ta yayınlanan bu yazı da dikkat çeken taraf, ısrarla Türkiye'nin savaş öncesinden bu yana Müttefiklerin yanında olduğunun belirtilmesidir. O günlerde bu tezin sık sık tekrarlandığı görülür. Bir de iç kamuoyuna Türkiye'nin savaşa girmeyerek neler kaybetmediği vurgulanmaktadır.

Avrupa'da savaş bitmişti. Ancak Pasifik'te henüz sona gelinmemişti. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya'yı abluka altına almaya çalışıyor, bir yandan da Japonları teslim olmaya zorluyordu. 17 Temmuz - 21 Ağustos 1945'de Potsdam Konferansı'nda Japonya'ya teslim olması için Ültimatom verilmiş, ancak bu ultiatom kabul görmemişti. Japonları trajik bir son bekliyordu. Önce 6 Ağustos 1945'te Hiroşima 'ya ardından 9 Ağustos 1945'te Nagazaki'ye atılan Atom bombalarıyla Japonya, nükleer bir facia ile karşılaşılıyor ve yüz binlerce insanın hayatını kaybettiği bu saldırıların ardından 14 Ağustos 1945'te teslim oluyordu.

Böylece İkinci Dünya Savaşı, tüm dünyada sona eriyordu. Ulus "Dünya Harbi Bitti" başlıklı yazısının da bu tarihi olayı, okuyucularına müjdelere vererek kutluyordu.³⁸³

"Japonya'nın teslimi ile şimdi büyük bir facia ve ıstırap devri bitmektedir. Artık matem havası kulaklardan ve ufuklardan uzaklaşacaktır; artık anneler evlatlar, insanlar ümitsiz ve sakat kalmaktan kurtulacak, yuvalardan yas karası silinecektir. Diyelim ki harp afeti, Avrupa'dan sonra Pasifik'in o müthiş derinliklerinde bir daha hortlamayacak şekilde son mezarını bulsun; çelikten zırhı, silah ve yaptığı facialar karşısındaki utancının ağırlığı

---

³⁸³Fenik, M. F., "Dünya Harbi Bitti " Ulus, 15 Ağustos 1945

onu bir daha ihtiras dalgalarının yüzüne çıkarmasın. Çünkü ortalıkta tarihin kaydettiği zamanlardan beri devam edegelen korkunç örnekler vardır. Maddi bütün vasıtalarındaki tekâmüle, büyük medeniyet eserlerini, ilme, fenne, yeni icatlara rağmen, insanlar, ihtiras bakımından ilk insandan beri aynı olmaktan kurtulamamışlardır...”

“Kazanılan zafer, insanın kendi tıynetine kendi şuurunu ve kendine verdiği azap ve işkenceye karşı olduğu için seviniyoruz. Bu zafer sade bu harbin değil, belki Habil ile Kabil devrinden beri devam eden çarpışmaların ve savaşların tam bir kefareti olduğu için seviniyoruz.”

“Hiç kimse değil, fakat sadece sağduyu muzaffer olsun! Bu İnsanlık İçin muhteşem bir kazançtır. Barış... bu nimetin en mukaddesidir.” ifadesi ile savaşın sonu özetleniyordu.

2.4. 7 Mayıs Almanya'nın Savaşı Kaybetmesi

Fransa'nın Müttefikler tarafından geri alınması, 6 Haziran 1944'te Normandiya kıyılarına yapılan büyük çıkarmayla başladı. Almanların çok iyi tahkim ettikleri için hiç beklemedikleri Normandiya açığında, yine tarihin en büyük çıkartmasını başlattı. 26 Ağustos'ta Paris kurtarıldı. Eylül ayının sonundaysa Fransa ile Belçika'da aktif Alman Birliği kalmamıştı. Doğuda ise Sovyet ordusu Polonya ve Baltık ülkelerine girdi ve kısa bir süre sonra Bulgaristan da işgal edildi.

1944 yılının son ayları savaşın bittiğini düşünenler yanılmıştı. Kazablanka'da alınan kayıtsız şartsız teslim kararı savaşın uzatmış sayılabilir. Hitler ve Goebbels teslim olmayı hiç düşünmediler aksine Müttefiklerden gelecek barış teklifini beklediler³⁸⁴.

Savaş süresince Hitler çeşitli yöntemlerle indirilmeye çalışılmıştı. Yüksek rütbeli subaylar arasında Hitlerin düşürülmesiyle ilgili tasarılar daha savaş başlamadan önce vardı. 1942 yılından başlayarak doğudaki savaşın kötüye gitmesi, Hitlerin tüm yetkiyi eline alarak birçok komutanı keyfi olarak değiştirmesi bazı subaylar arasında tepkiye neden olmuştu. Bu subaylar çeşitli kanallarla birçok kez Müttefiklerle görüşerek barış koşulları aramışlar teklifleri reddedilmişti. Dışardan destek bulamadıkları gibi planlanan hiçbir suikastı da başaramadılar. Örneğin, Hitlerin uçağına konan bomba patlamadı. Yeni bir tip üniformayı Hitlerlere gösterirken, hem Hitleri hem de kendisini yok edecek bombayı cebinde patlatacak olan genç subayın randevusu, son anda başka bir nedenle iptal edildi. Başka bir genç subay Hitlerin toplantı odasına bomba koymayı başardı, ama patlayan bomba Hitleri yaralamadı bile³⁸⁵.

Hitler savaşın sonu yaklaştıkça çeşitli planlar ortaya atmakta fakat uygulayamamaktadır. Son olarak işgalci güçlere karşı bir gerilla direnişi örgütlemeye çalışmış onu da başaramamıştı. Zaten bunun için zaman da kalmamıştı³⁸⁶.

---

³⁸⁴ Sander, O., Siyasi tarih 1918–1994, imge kitapevi, 2003, s.183

³⁸⁵ Sander, a.g.k. ,s.184

³⁸⁶ Eisenhower, İkinci Dünya Harbi Belgeseli, (Çev. İ. Artuç), İstanbul, 1984, s.244–270

Almanya da üst düzey kişiler Hitler'in kontrolünden giderek uzaklaşmaktadırlar. Hava Bakanı Goering kaçmıştı. Batılılarla gizli gizli temas arayan İçişleri Bakanı Himmler, Hitler tarafından görevlerinden alındı ve halefi olarak Donanma Komutanı Doenitz'i bıraktı. 29 Nisan 1945'te Hitler Eva Braun ile evlenirken Mussolini'nin İtalyan halkı tarafından linç edildiğinin haberini aldı. Ertesi gün, karısıyla sığınaktaki odasına çekildi ve önce zehir içti, hemen arkasından da kendisini vurdu. Eva Braun ise zehir içerek kendini öldürdü. Propaganda Bakanı Goebbels ve ailesi de aynı sığınakta intihar ettiler. Himmler İngilizler tarafından yakalandığı anda kendini öldürdü. Hitlerin yardımcısı Bormann yok oldu. Kimi Berlin'de öldürüldüğünü kimi de Latin Amerika'ya kaçtığını iddia etmektedir. Geriye kalanlardan onu Ribbentrop dâhil Nürnberg'de asıldı. Goering tam asılacakken son anda intihar etti. Geriye kalanlar ömür boyu hapse mahkûm oldu. Böylece, Alman ulusunu savaşa sokan ve savaş boyunca sayılamayacak kadar çok insanlık suçu işlemiş olan tarihin gördüğü en acımasız yönetici kadrosu tümüyle ortadan kaldırıldı. İtalya 29 Nisan 1945'te teslim oldu. General Jodl 7 Mayıs 1945'te Eisenhower'a, 8 Mayıs 1945'te General Von Keitel Sovyet General Zukof'a teslim oldu³⁸⁷. Hitler'in ölümünden bir hafta sonra, Avrupa'da savaş bitti³⁸⁸. Bu haber Zekeriya Sertel tarafından "Uzun Gece Bitti" başlığı atılarak kaleme alınmış³⁸⁹, bunu diğer yazarlar takip etmiştir. Almanya'nın savaştan çekilmesi "Demokrasilerin Kayıpsız Şartsız Zaferi" başlıklı Nadir Nadi'nin yazısı³⁹⁰ ve "Avrupa'nın Büyük Günü" başlıklı yazısı ile Necmettin Sadak tarafından sevinçle karşılandı³⁹¹. Hitlerin ölümü de basın tarafından olumlu bir havada karşılandı. Mümtaz Faik Fenik "Hitlerin Ölümü Etrafında" başlıklı yazısında insanlığa bela olan bir adamın hak ettiğini bulduğundan bahsetmekteydi³⁹². Burhan Belge "Hitler de Öldü" başlıklı yazısının da milletlerin katili olarak Hitleri isimlendiriyordu³⁹³. Nadir Nadi ise "Hitlerin Ölümü" başlığı ile yazısında ölümünün yaptıkları yanında çok hafif kaldığı şeklinde yorumlanmıştır³⁹⁴.

---

³⁸⁷ İnuğur, N., Türk Basın Tarihi, İstanbul, 1992, s.193; Eisenhower, a.g.k., s.7

³⁸⁸ Sander, O., a.g.k., s.185

³⁸⁹ Sertel, Z., "Uzun Gece Bitti", Tan, 8 Mayıs 1945

³⁹⁰ Nadi, N., "Demokrasilerin Kayıpsız Şartsız Zaferi", Cumhuriyet, 8 Mayıs 1945

³⁹¹ Sadak, N., "Avrupa'nın Büyük Günü", Akşam, 8 Mayıs 1945

³⁹² Fenik, M. F., "Hitlerin Ölümü Etrafında", Ulus, 3 Mayıs 1945

³⁹³ Belge, B., "Hitler de Öldü", Tanin, 3 Mayıs 1945

³⁹⁴ Nadi, N., "Hitlerin Ölümü", Cumhuriyet, 3 Mayıs 1945

Savaş fiilen bitmişti ama Potsdam Konferansı ile başlayan süreçte Almanya iki bölgeye bölünmüştü. Potsdam'da önce Almanya'nın Nazi ideolojisinden ve askerlikten arındırılması konusu ele alındı³⁹⁵. Müttefikler Almanya'yı Nazilerden temizlemek için önce savaş suçlularını cezalandırmaya karar verdiler ve bu da Nürnberg Mahkemesi'nde gerçekleşti. Almanya'nın silahsızlandırılmasında yapılacak şey, askerlerin elinden silahlarını almak ve Birinci Dünya Savaşı'nın verdiği dersten yararlanarak Almanya'nın bir daha silahlanmasına engel olmaktı.³⁹⁶ Potsdam'dan on sekiz ay sonra, Almanya'nın iki parçası arasındaki siyasal ve ideolojik ayrım belirginleşmeye başlamıştı³⁹⁷.

---

³⁹⁵ Eisenhower, a.g.k., s.295-313

³⁹⁶ Jacobsen, H.-A., 1939–1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı, Ankara,1989, s.717-721

³⁹⁷ Sander, O., a.g.k,s.214

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Almanya, 1.Dünya savaşının ardından imzaladığı Versailles Antlaşmasının ağır şartlarını tekrar gözden geçirerek kendisine dikte ettirilen bu antlaşmayı kendine yönelik bir tehdit unsuru sayıp yeni bir dış politika felsefesi ortaya çıkarmış ve bunu da “Bir Devlet Bir Millet” söylemleriyle kuvvetlendirerek “Hayat Sahası” politikasını seslendirmesiyle tüm Avrupa üzerinde endişe rüzgârları estirmeye başlamıştı. Bu bağlamda Çekoslovakya'nın işgali ve Polonya'nın son durumu kaygı vericiydi. Savaş öncesi durum Türkiye tarafından dikkatli bir şekilde takip ediliyordu fakat tehdit unsuru olarak Almanya'dan ziyade İtalya görülüyordu. İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlardaki hareketliliği(Arnavutluğu İşgali) karşısında Türkiye'nin endişeleri giderek artmıştı. Bu durum Almanya ile Sovyetlerin dikkatinden kaçmamıştı. Bu kritik süreç Türkiye'yi 12 Mayıs 1939 da İngiltere ve 23 Haziran 1939 da Fransa ile Barış Cephesi olarak adlandırılan bir Deklarasyon ile sonuçlanmasına neden oldu. İngiltere ile yapılan Deklarasyonun ardından 22 Mayıs da gelen Almanya-İtalya ittifakı kısmen de olsa savaşın aktörlerini ortaya çıkarıyordu. Hem Mihver hem de Müttefik bloğunda renkler belirginleşirken Türkiye üzerindeki muamma devam etmekle birlikte her iki taraf içinde Türkiye vazgeçilmez konumunu korumaktaydı. 23 Ağustos 1939 da imzalanan Rus-Alman Saldırmazlık Paktı kafaları iyiden iyiye karıştırmıştı. Bu pakt müttefikler tarafından riskli bir birlikteliğin yanında Almanya'nın zaman kazanmaya yönelik bir manevrası olarak da algılanmıştı. Nihai olarak Almanya'nın 1 Eylül 1939 da Polonya'ya saldırmasıyla 2.Dünya Savaşı resmen başlamış oldu. Türk basınının bu dönem de Müttefik yanlısı yayınları dikkat çekiciydi.

Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya Türkiye'yi müttefiklerden uzak tutabilmek veya en azından tarafsız kalmalarını sağlamaya çalışıyordu. Almanya 1925'den bu yana iyi ilişkilerin devam ettiği Sovyetler ve Türkiye arasındaki ittifak anlaşmasını yakından takip etmekteydi. Almanya Türkiye'yi barış cephesinde çıkarabilmek için bu kozu iyi bir şekilde kullanmayı düşündü fakat Sovyetlerin görüşmelerde Montreux'a aykırı talepleri Türk hükümetince kabul edilmedi. Akabinde dönemin Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun Sovyetlerden eli boş dönmesi 19 Ekim 1939 da Türk-İngiliz-Fransız İttifakı ile sonuçlandı. 20 Ekim de ise anlaşmanın iktisadi ve askeri boyutları konusunda bazı mutabakatlar yapıldı ve askeri malzemeler talep edildi. Oluşturulan bu ittifak her ne kadar bir blok gibi gözüküyorsa da Türkiye anlaşmadaki bazı maddeler incelendiğinde savaşa müdahil

olmaktan ziyade tarafsızlığını koruyacak bazı çekincelerini anlaşılmaya yansıtabilmişti. Sovyetler bu anlaşmadan pek hoşnut olmadıklarını bildirseler de aslında Almanya'nın Balkanlar da kurabileceği hâkimiyeti düşünerek fazla tepki göstermedi bunda nedeni Balkanları kendi nüfuz alanı olarak görmesiydi. 1939 yılı her iki taraf için savaşın aktörlerinin belirlenmesine yönelik görüşmeler ve ittifak oluşturma çabalarıyla geçti. Türkiye açısından durum çok kritikti İngilizler savaşın Akdeniz-Balkanlar ve Ortadoğu da cereyan etmesi halinde Türkiye'nin mutlak savaşa sokulmasını planlıyordu, Almanya ise Sovyetlere yapılacak bir saldırıda Türkiye'yi tampon olarak düşünüyordu. Almanya aynı zamanda savaşın İngiliz Sömürgelerinin bulunduğu Ortadoğu'ya ve Hindistan'a ulaşmakta Türkiye'nin köprü vazifesi göreceğini düşünüyordu. 1939 da savaş öncesi ve sonrası kısmen tarafsızlığını Sovyetler ve Türkiye korumaktaydı. Durum böyleyken Türkiye ihtimalleri iyi değerlendirerek 1.Dünya Savaşında ki acelecilik yerine temkinli bir şekilde Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği barışçıl politikasını ön plana çıkarmak suretiyle tarafsızlığını koruyamaya çalışıyordu.

1940 yılına gelindiğinde Türkiye yi oldukça zorlayacak ve bir o kadarda şaşırtacak bir süreç başlamıştı. İtalya'nın savaşa girmesiyle müttefikler ittifak anlaşmasına bağlı olarak savaşın Akdeniz'e sıçradığını bu bağlamda Türkiye'nin savaşa katılarak yükümlülüklerini yerine getirmesi isteniyordu. Fakat Fransa'nın geçilemez denilen savunma hattı Almanlar tarafından çok kısa bir zamanda yok edilmişti ve Fransa 22 Haziranda Almanlarla masaya oturdu. Bu haber başta Türkiye olmak üzere tüm Avrupa da şok etkisi yarattı. Bu sonuç aslında Türkiye'nin yürüttüğü politikanın ne kadar sağlıklı olduğunu bir kez daha ortaya koymuştu. Türkiye bu dönemde de tarafsızlık politikasını korumayı özellikle ön planda tutuyordu. Rusya ise savaşa girmemesine rağmen Almanya ya çok yakın bir duruş sergiliyordu. Bununda en büyük delili ise Almanya'nın yakıt ikmalini Azeri Petrollerinden karşılamasıydı. Müttefikler bu konuyu ciddi bir tehlike olarak görüyordu ve bu yönde Sovyetlere yönelik bir saldırı bile planlanmıştı fakat planını en can alıcı kısmı Türk veya İran hava sahalarının kullanılmasıydı. Türkiye'nin bu tecrübeyi daha önce Yavuz(Goeben) ve Midilli(Breslau) savaş gemilerinde de yaşadığını unutmuslardı, yapılacak bu tür bir hatada Sovyetlerle savaş an meselesiydi. Alman-Rus ilişkileri beklenildiği kadar fazla uzun soluklu olmadı. Hitler Sovyet taleplerini özellikle Boğazlar konusundaki düşüncelerini oldukça tehlikeli bulmuştu. Almanya Boğazların ne kadar stratejik olduğunun farkındaydı. Diğer taraftan Akdeniz de işler iyice kızışmıştı Fransız Donanmasının Mihverin eline geçmesi ve İtalya'nın fiilen savaşa katılması Türkiye

yi oldukça rahatsız etmişti. Bu rahatsızlık Müttefiklerce de hissedilmişti. İngiltere Akdeniz de ki dengenin bozulmasının Türkiye'nin Alman saflarına yaklaştıracakını düşünüyordu. İngilizler bu tehlikeyi gördüğünden savaşa girme konusunda baskılarını artırmıştı fakat tüm baskılara rağmen 26 Haziran 1940 da Türkiye savaş dışı halini resmen açıklamıştı. Bu açıklama İngiliz cephesinde soğuk bir duş etkisi yaratmasına karşın Almanlar tarafından oldukça olumlu bir adım olarak algılanmıştı. Savaşın ilk yılları Türkiye de kaygı verici bir şekil de devam etmekteydi. Özellikle Romanya işgali ve Yunanistan saldırısı savaşı sınırlarımıza kadar getirmişti. Buna rağmen Almanya iki önemli plan üzerinde fikir ayrılığına düşmüştü. Birincisi Yunanistan'a saldırmak ve Türkiye'nin buna karşılık Bulgaristan'a savaş açması neticesi Bulgaristan'ın desteklenip savaşın Doğu Akdeniz'e kaydırılması ve İngiltere'nin Hindistan bağlantısının kesilmesi ikincisi bu harekâtın başarıya ulaşmasının ancak Sovyetlerin devre dışı bırakılmasına bağlı olduğu görüşüydü. Her iki seçenekte de Türkiye büyük risk altındaydı. Savaşın sızayabileceği yerlerde sıkıyönetim ilan edildi.1940 Almanya için oldukça parlak bir yıl olarak geçmişti. Hatta Hitler savaşı kazandığından oldukça emindi. Türk basını bu dönemin başında Müttefik yanlısı yayınlarda bulunduğu gözlenmekteydi.

1941 yılı savaş artık sınırlarımızdaydı. Almanya Yunanistan'ı işgal etmiş, Bulgaristan Mihvere katılmış durumdaydı. Avrupa birçok ülkesi Mihvere boyun eğmişti. İngilizler artık daha önce vermiş oldukları silah ve teçhizat sözü tutacaklarını fakat buna ön koşul olarak savaşa girilmesini talep ediyordu. Bu o kadar kolay değildi. Türkiye bu durumu iyi değerlendirerek tarafsızlığını korudu. Girilecek bir savaşın ne kadar süreceği önceden kestirilebiliyordu. Türkiye mevcut durumuyla Mihvere fazla direnç gösteremeyeceği ortadaydı. Bu durum İngiltere tarafından da gayet iyi biliniyordu. Aslında Türkiye'nin savaşa girmemesi İngiltere'nin de yararındaydı. Bu görüş Türk dış politikasında etkin bir şekilde İngiltere ye karşı kullanılıyordu. Bir taraftansa tarafsız olduğumuz fakat topraklarımıza yapılacak bir saldırıya aynı şiddette karşılık verileceği İsmet İnönü tarafından kamuoyuna bildiriliyordu. Almanya ise Türkiye'nin bu hassasiyetini İsmet İnönü ye yazmış olduğu mektupta açıkça anlatıyordu. Hitler mektubunda Türkiye için herhangi bir tehlikenin olmadığını Yunanistan da ki İngiliz mevcudiyetine karşı yapılmış bir hareket olarak değerlendirilmesini istiyordu. Fakat Almanya'nın Balkanlarda ki mevcudiyeti Türkiye yi oldukça endişelendiriyordu. Bu bağlamda Almanya ya karşı bir denge unsuru oluşturulmalıydı. Bu bağlamda 24 Mart 1941 de Sovyet-Türk Saldırmazlık Anlaşması ilan edildi. Hitlerin mektubunun fazla etkili olmadığını gören Almanlar bir anlaşma zemini aramaya başladılar fakat sürdürülen görüşmelerde Ortadoğu'ya transit

geçiş izni ısrarla isteniyordu bunun altında yatan sebep ise 24 Nisan da Irak da yapılan Alman yanlısı darbeydi. Transit Geçiş kabul edilmemesine rağmen 18 Haziran 1941 de Almanya İle Dostluk ve Saldırmazlık Paktının imzalandı. Türkiye'yi asıl rahatlatan olay bu anlaşmadan dört gün sonra Almanların Sovyetlere saldırmasıydı. İki güçlü devletin aynı cepheye savaşması Türkiye'nin en büyük korkusuydu bu birliktelik tam bir abluka demektir. Fakat Türkiye açısından en büyük kazanç her ülkenin de bu savaştan galip çıkmamasıydı. Tam bu sırada Türkiye de Alman propagandası hızla faaliyetlerini sürdürmekte ve Pan-Türkizm akımı etkin bir şekilde kamuoyunda kullanılmaktaydı. Bu tez özellikle Sovyet topraklarında bulunan Türkî azınlıkların bulunduğu bölgeler üzerinde ve Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki emelleri üzerine yapılıyordu. Bunun dışın da Türkiye'nin güney sınırında da hareketlilik gün ve gün daha açık bir hal almaktaydı. Irak da ki darbe ardından Almanlar Suriye'nin işgali için plan yapmaya başlamıştı. Türkiye için bu durum çok tehlikeliydi. Eğer Mihver tarafından Suriye işgal edilirse Sovyet-Alman savaşı da göz önünde bulundurulursa Mihver dışında sadece İran sınırımız kalmaktaydı bu da tam bir Alman kuşatması demektir. Bu kuşatmanın olması halinde Müttefiklerle tamamen bağlantı kesilecekti. İngilizler bu durumu bahane ederek Sovyetlerle birlikte İran'ı işgal etti. 1941 yılı savaşı tüm sınırlarımız da hissettiğimiz ve tehlike çanlarının çaldığı bir sene olarak geçti belki de Türkiye için en olumlu gelişme Alman-Sovyet savaşıydı. 1941 yılı sonlarında Amerika'nın savaşa dâhil olması ise savaşın kaderini değiştirecekti

Savaşın tüm hızıyla devam etmesinin yanın da Türkiye'nin Ticari konularda yürütmüş olduğu dış politikadan da etkilenmemek mümkün değildi. Savaş süresince Krom meselesi her zaman gündemde kalmıştı. Çünkü 2. Dünya savaşı boyunca ülkemizin en önemli ihraç ürünleri arasında kromit yer almaktaydı. Savaş, silah üretimini artırıyor bu da demir çelik üretimini tahrik ediyordu. Savaş boyunca da üretim ve ihracat sürekli yüksek düzeyde kaldı. 1939 yılında Türkiye ile Almanya ve ayrıca İngiltere ve Fransa arasındaki ticaret görüşmelerinde Kromit en çok tartışılan konu olarak yerini aldı. Nitekim o yıllarda olduğu gibi bugün de kromiti sanayisinde kullanamayan ülkemiz yeraltı kaynaklarını işlemeden yabancı sanayi ve metalürji tesislerinin üretim hatlarına bağlamış bu ise ülkemizin sanayileşmemesinin en temel problemlerinden biri ola gelmiştir. 31 Ağustos 1939'da Türkiye ile Almanya arasındaki ödeme anlaşması sona erdi. Bu yıllarda politikacılar ülke ekonomisini bir taraftan Almanya'ya çok bağımlı duruma getirmiş olmaktan korktuklarından, diğer taraftan da İngiltere ve Fransa ile ticari ilişkiler kurdukları için sona eren ödeme anlaşmasını uzatmayı kabul etmemişti. 19 Ekim 1939 tarihli İngiltere, Fransa ve Türkiye ittifakına eklenen mali anlaşma İngiltere, Fransa ve Türkiye

arasında sıkı ticari ilişkiler kurulmasını öngörüyordu. Anlaşmaya dayalı olarak başlayan görüşmelerde İngilizler Türkiye'nin Almanya'ya Kromit satmamasını istiyorlardı. Türkiye bu gelişme karşısında İngiltere'ye Türk kromitini 20 yıl süreyle alması teklifinde bulundu. Ancak bu öneride İngiltere tarafından reddedildi. 18 Haziran 1941 tarihinde Türk Alman Dostluk İttifakı imzalandı. Bu dostluk anlaşmasının ardından yapılan ticari görüşmelerin esasını da Türk kromiti teşkil etmekteydi. Nitekim 18 Haziran 1941 tarihinden hemen sonra Almanya tarafından Türkiye'ye gönderilen Karl Clodius'un yürüttüğü görüşmelerin birinci gündem maddesini Almanya'nın Türkiye'den ithal edeceği kromit oluşturuyordu. Nihayet Ekim 1941'de görüşmecisi Clodius adıyla anılan anlaşma imzalandı. İngiltere Türkiye'nin 20 yıl süreli kromit ihracat teklifini kabul etmemekten pişmanlık duymaktaydı. Türk basınının bu dönem de Mihver yanlısı yayınları dikkat çekicidir.

1942 yılı savaşın tüm dünyaya yayıldığı sene oldu. Fakat Türk dış politikasında değişen herhangi bir unsur yoktu. Türkiye bu dönemde silah alımı konusunda oldukça etkin bir politika izledi. Bu politikanın temelinde taraf gözetmeksizin alınabilecek her yerden silah almak hedefleniyordu. İzlenen bu politika meyvesini verdi. Hem Mihver hem Müttefik Cephesinde bu politika ciddi kaygılar uyandırdı. Almanya açısından bakıldığında 1 Haziran 1942 de Türkiye ile silah alımında kullanılmak üzere 100 milyon Franklık Kredi Anlaşması yapıldı. Böylece Türkiye'nin savaşa katılması için yapılan baskıları azaltması yönünde olumlu bir adım atılmıştı. Savaşın seyri 1942 sonlarında belirgin bir şekilde değişmeye başlamıştı. Almanların Kuzey Afrika ve Stalingrad yenilgileri Müttefikler için yeni bir dönemin habercisiydi. Türk basını bu dönemde tarafsız bir politika izlemişti.

1943 yılı Müttefiklerin savaştaki belirleyici unsur olarak öne çıkmaya başladığı yıl olarak değerlendirebiliriz. Açıkçası üstünlük artık Mihverden giderek uzaklaşmış ve Müttefiklere geçmişti. İngiltere mevcut politikasını hala korumaktaydı. Churchill Balkan Cephesini oluşturmakta karalıydı bu cephenin kurulması ise Türkiye'nin savaşa aktif bir şekilde sokulmasıydı. Amerikanın bu projeye sıcak bakmamasına rağmen Türkiye'yi ikna etme görevi İngiltere'nindi. ABD savaşın Normandiya üzerinde yapılacak bir çıkartma ile ölümcül bir darbe vurmaya planlarken Balkan Cephesine bir kuvvet kaydırmanın bu harekâtı tehlikeye düşüreceğini her platformda yinelemekteydi. Fakat Churchill bu konuda oldukça inatçıydı. Türkiye yi savaşa sokma çabaları Kasablanka ve özellikle Adana Konferansın da iyiden iyiye ortaya çıkmıştı. Adana Konferansında iletilen talepler ustaca manevralarla atlatılmıştı. Almanya'nın mevcut tehlikesinin hala devam ettiği ve savaş sonrası bölgedeki Sovyet mevcudiyeti öne çıkarılmıştı. Boğazlar konusunda mevcut

anlaşmalar dışına çıkılmayacağıının sinyali net bir şekilde karşı tarafa iletilmişti. Savaşın başından bu yana izlenen başarılı manevraların baş mimarlarından biride dönemin Hariciye Genel Sekreteri Menemencioğlu idi. Hiç bir yabancı heyetin pazarlık yapmak istemediği ve pazarlık konusunda İngilizlere bile kök söktüren bir deneyime sahipti. Milli Şef döneminde Türkiye İsmet İnönü önderliğinde Menemencioğlu'nun kıvrak manevralarıyla tarihin ikinci büyük savaşını veriyorlardı tek farkı bu savaşın diplomatik alanda verilmesiydi. Diplomasi ustası İngiltere ye diplomasi dersi verecek kadar mükemmele yakın taktikler uygulanıyordu. Eylül 1943'te İtalya'nın savaştan çekilmesi savaşın sonucu hakkında ipuçlarını vermeye başlamıştı. Fakat Türkiye Rodos da az sayıdaki Alman kuvvetlerine karşı alınan yenilgiyi o kadar güzel bir şekilde kullanmıştı ki İngiltere'nin artık umutlarının tükenmesine neden olmuştu. Kahire Konferansında ise Türkiye açısından önemli bir dönüm noktası ortaya çıkmıştı. Türkiye ilke olarak savaşa katılmayı kabul etmişti fakat buna karşılık taleplerini ortaya koymuştu. Bu talepler İngiltere'nin kabul edebileceği tarzda talepler değildi tabii ki ilke olarak kabul edilmişti fakat fikir olarak Türkiye açısından hiçbir zaman kabul edilmeyecekti. Türk basını bu dönemde tarafsız bir politika izlemişti.

1944 yılında İngiltere ile askeri malzeme konusunda müzakereler devam etmekteydi. Bu gelişmeler devam ederken yaşanan gemi krizi Menemencioğlu'nun istifasına kadar uzanacaktı. İngilizler Boğazlardan geçişin kontrolsüz olduğu ve son olarak aldıkları istihbari bilgiye dayanarak, ticari sıfat altında boğazdan geçen Alman askeri nakliye gemilerini tespit ettiğini bildirip Türkiye yi köşeye sıkıştırmaya çalışmaktaydı. Sonuç olarak Menemencioğlu'nun istifası İngilizleri ancak sakinleştirebilmişti. Türkiye iç dinamiklerine bakıldığında Almanya yanlısı yayınlara son veriliyordu ve Pan-Türkizm akımının önü bilinçli bir şekildi kapatılıyordu çünkü 6 Haziran 1944 Normandiya çıkarmasıyla kazanan taraf artık belirginleşmişti. Bu süreç son olarak 2 Ağustos da Almanya ile tüm ilişkilerin kesilmesine kadar sürdü. Nihai olarak Türkiye 23 Şubat 1945 de Birleşmiş Milletler Konferansına katılabilmek için Almanya ve Japonya ya savaş ilan etmişti fakat bu formalitenin ötesine geçemedi. Almanya'nın yenilgisi General Jodl'ın 7 Mayıs 1945 imzaladığı anlaşma ile tasdiklenmiş ve Almanya açısından savaş tamamen bitmişti. Türk basını 1944-45 yıllarında müttefik yanlısı bir politika izlemiştir.

Türkiye açısından bakıldığında istenilen fazlasıyla elde edilmişti. I.Dünya Savaşından yaralarını saramadan çıkan Türkiye Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşın da başarıyla yürüttüğü diplomasi savaşını kazanarak yenedünya düzeninde ki aktörler arasında yerini almıştı.

KAYNAKÇA

A.Kitaplar

Armaoğlu, F., 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980), Ankara, 1983

Armaoğlu, F., İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları, Ankara, ,1958

Atabay, M., İkinci Dünya Savaşı Sırasında Milliyetçilik Akımları, İstanbul, , 2005

Ataöv, T., İkinci Dünya Savaşı, Ankara, 1985

Avcıoğlu, D., Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt IV, İstanbul, 1986

Aydemir, Ş. S., İkinci Adam, Cilt I-II., İstanbul, 1968

Bayraktar, B., Karakaş M. ve Özsoy H., Çağdaş Türkiye Tarihi, İstanbul ,2002

Barutçu, F. A., Siyasi Anıları 1939–1954,İstanbul, 1977

Bekman, M. M. - Tulbenti F. F., İkinci Cihan Harbi Kronolojisi I, Ankara,1943

Belge, B., Radyo Konferansları, Ankara,1940

Burçak, R. S., Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939–16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Ankara, 1983

Cartier,R.,İkinci Dünya Savaşı(1939-1942),(Çev.S.Kılıçoğlu),İstanbul ,1975

Churchill,W.S., Çörçil Anlatıyor Cilt II-VI, (Çev. A.E.Yalman ve M.K. Gönder),İstanbul, 1950

Churchill, W. S., Harp Nutukları(Çev. H.Yaşaroğlu),İstanbul, 1942

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923–2000), Cilt I-II, İstanbul, 2003

Çelik, E.,100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, İstanbul,1969

Deringil, S., Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 1994

Deringil, S., Turkish Foreign Policy During The Second World War(An Active Neutrality),United Kingdom,2004

Eisenhower, İkinci Dünya Harbi Belgeseli, (Çev. İ.Artuç), İstanbul,1984

Erkin, F. C., Dışişlerinde 34 Yıl. C. 1, Ankara, 1987

Erkin, F.C., Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara,1968

Esmer, A.Ş., Siyasi Tarih,1919–1939,Ankara,1953

Hart, L., II. Dünya Savaşı Tarihi, (Çev. K. Bağrıaçık), C.I-II, İstanbul, 1999

Glasneck, J., Türkiye'de Faşist Alman Propagandası,(Çev.A.Gelen), İstanbul, 1977

Güçlü, Y., Eminence Grise of Turkish Foreign Service, Numan Menemencioğlu, Ankara, 2002

Gürün, K., Dış İlişkiler ve Türk Politikası, Ankara,1983

Güvenir, O.M., 2.Dünya Savaşında Türk Basını, İstanbul,1991

Goloğlu, M., Milli Şef Dönemi(1939–1945),Ankara,1974

Gönlübol, M. ve Sar, C., Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919–1995),Ankara,1996

Gönlübol, M. ve Diğerleri, Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919–1983, c. I. II. Ankara, 1987

Irving, D., Churchill's War, The Struggle for Power, Londra, 2003

İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden Almanya'nın Türkiye Politikası (1941–1943), (Çev. M. Sencer), İstanbul, 1968.

İnuğur, N., Türk Basın Tarihi, İstanbul, 1992

Jacobsen, H.-A., 1939–1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı,(Çev. İ.Ulus), Ankara,1989

Koçak, C., Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938–1945),Ankara,1986

Koçak, C., Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919–1983), c. I. II. Ankara, 1987

Kuneralp, Z., İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti, İstanbul,1982

Sertel, S., Roman Gibi , İstanbul,1978

Sander, O., Siyasi Tarih,Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar, Ankara, 1989

Sander, O., Siyasi Tarih 1918–1994, 2003

Soysal, İ., Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920–1945), Ankara, 1983

S.S.C.B Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü, Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'de ki Alman Politikası (1941–1943), (Çev. L. Konyar), İstanbul, 1977

S.S.C.B. Dışişleri Bakanlığı, Stalin. Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye(1941–1944) ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Sovyet Barış Çabaları ve Türkiye 1938–1939 (Seçmeler), (Çev. L. Konyar), İstanbul, 1981

Uçarol, R., Siyasi Tarih (1789–2001), İstanbul, 2008

Weisband, E., İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası, (Çev.M. A.Kayabal), İstanbul,1974

B.Makaleler

Armaoğlu F., “İkinci Dünya Harbinde Türkiye” S.B.F. D. ,c.XIII,No.2 Haziran 1958

Karold,C.D., “Garip Bir Devre 1939–1941 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri”,(Çev. F. Armaoğlu), S.B.F, C.IX, No.2,(Haziran 1954)

Esmer, A.Ş. - Sander Oral, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası ”Olaylarla Türk Dış Politikası, S.B.F Basımevi, Ankara,1982

Esmer, A.Ş., “Hitler-Molotov Mülakatı ve Türkiye”, Siyasi İlimler Mecmuası, c.XXIV,Sayı1277, (Nisan 1954)

Gürel,Ş., Türk Dış Politikası (1919–1945)Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt II.

Kurat,Y.T., “50 Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası” (1923–1973)Belleten. c.XXXIX. Sayı 154, Nisan 1975

Oran, B., Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir?, “Türk-Sovyet İlişkileri 1939–1970”, S.B.F.D,c.XXV, Sayı 1,(Mart 1970)

Öztoprak, İ. “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü” Belleten, C. LXIII, Ankara, TTK, 2000

Soysal, İ., “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, Belleten, C.XLVI, Sayı: 182, (Nisan 1982)

Ülman, A.H., “Türk-Sovyet Münasebetleri(1923–1960) İkinci Cihan Savaşı İçinde”,Forum, c.XIII, Sayı 153, (15 Ağustos 1960)

D.Gazete ve Dergiler

Cumhuriyet

Ulus

Tan

Vakit

Yeni Sabah

Yeni Asır

Son Telgraf

Akşam

Tasfir-i Efkâr

Vatan

İkdam

Tanin

Ayın Tarihi

E.Tezler

Özgüldür, Y., 1923–1945 Dönemi Türk-Alman İlişkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991

F.Kurum İmzalı Kaynaklar

Dışişleri Bakanlığı Türkiye Dış Politikasında 50 YIL, Montreux ve Savaş Öncesi Yıllar (1935–1939), Ankara, 1974

ÖZGEÇMİŞ

6 Ekim 1978 tarihi, İstanbul ili Sarıyer ilçesi doğumluyum. İlk ve ortaokulun ardından Polis Koleji'nden 1996, Polis Akademisi'nden 2000 yılında mezun oldum. Aynı yıl İstanbul Emniyet Müdürlüğü kadrosunda Komiser Yardımcısı rütbesi ile görevime başladım. 2002–2003 yılları arasında 6 ay kısa dönem askerlik görevimi Adana-İncirlik Hava Üssünde tamamladım. 2005–2006 Eğitim-Öğretim yılında Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladım.

Yabancı dilim İngilizce olup, evli ve bir çocuk babasıyım.

Ali Rıza ÖZDUMAN